

Ahi Evran Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

Cilt 4, Sayı 1, 2018

AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Sahibi

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Enstitü Müdürü)

Editör

Doç. Dr. Ayfer ŞAHİN

Alan Editörleri

Prof. Dr. Rüştü YEŞİL (Eğitim Programları ve Öğretimi)
Doç. Dr. Ayfer ŞAHİN (Sınıf Öğretmenliği Eğitimi)
Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Eğitim Tarihi)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Kamu Yönetimi)
Doç. Dr. Mustafa TÜRKYILMAZ (Türkçe)
Doç. Dr. Veli ÜNSAL (Tarih)
Dr. Öğretim Üyesi Abdülkerim KARADENİZ (Türkçe)
Dr. Öğretim Üyesi Arif BAĞBAŞLIOĞLU (Uluslararası İlişkiler)
Dr. Öğretim Üyesi Davut AYDIN (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)
Dr. Öğretim Üyesi Erman AKILLI (Uluslararası İlişkiler)
Dr. Öğretim Üyesi Işık Adak ADIBELLİ (Arkeoloji)
Dr. Öğretim Üyesi Maksut YİĞİTBAŞ (Türk Dili ve Edebiyatı)
Dr. Öğretim Üyesi Menderes ÜNAL (İngilizce)
Dr. Öğretim Üyesi Murat TUĞLUCA (Tarih)
Dr. Öğretim Üyesi Oktay AKTÜRK (İktisat)
Dr. Öğretim Üyesi Remzi CAN (Türkçe)
Dr. Öğretim Üyesi Uğur BAŞARMAK (Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi)
Dr. Öğretim Üyesi Yurdal DİKMENLİ (Coğrafya Eğitimi)
Dr. Öğretim Üyesi Yusuf Ziya OLPAK (Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi)

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Adem ÖĞÜT (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL (Amasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TAŞDEMİR (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadir İLHAN (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe ATİK (Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Refik BALAY (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Sema ETİKAN (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel KABAPINAR (Marmara Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri
Cilt 4, Sayı 1, 2018

Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Dr. Arzu EVECEN
Dr. Ayfer ŞAHİN
Dr. Beyhan KESİK
Dr. Çetin ÇETİNKAYA
Dr. Dilek ALTUN
Dr. Dilek GENÇTANIRIM
Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA

Dr. Hande KILIÇARSLAN
Dr. Levent TAŞ
Dr. Maksut YİĞİTBAŞ
Dr. Muhammet BAŞTUĞ
Dr. Mustafa KARACA
Dr. Özge ERDOĞAN
Dr. Recep ÖZKAN
Dr. Selim BİÇEN

Doç. Dr. Ayfer ŞAHİN (Editör) 0 (386) 280 43 01

Dr. Öğretim Üyesi Dilek ALTUN (Sekretarya)
Arş. Gör. Mustafa ARMUT (Sekretarya)

Dr. Öğretim Üyesi Ömer Faruk İSLİM (Dizgi)

e-posta: sbed@ahievran.edu.tr

Dergi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün resmi yayın organıdır ve hakemli, akademik bir dergidir.

Dergi yılda iki kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayımlanır.

Dergide, Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır.

Dergimizde yayımlanan tüm eserler Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt 4, Sayı 1, 2018

Araştırma Makalesi

Erol Duran & Gülten Erkek

Ortaokul 8. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Ön Yargılarının Belirlenmesi 1

Araştırma Makalesi

Hüseyin Şimşek & Fırat Çöplü

Lise Öğrencilerinin Riskli Davranışlar Gösterme Düzeyleri İle Okula Bağlanma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 18

Araştırma Makalesi

Halil Özcan Özdemir & Hüsnüye Neşe Arslan

The Moderating Roles on the Relation between Internet Addiction and Burnout 31

Araştırma Makalesi

Özgür Babayiğit

Velilerin Sınıf Öğretmenlerine Bakış Açılarının İncelenmesi 42

Derleme

Hüseyin Ertuğrul

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Kısırlaştırma Suçu 59

Derleme

Şaziye Dinçer Bahadır

Kanuni Dönemi İstanbul'unda Tutsaklıktan Hekimliğe Bir Yolculuk 75

Derleme

Mustafa Çoban

Değerler Eğitimi ve Ahilik İlkeleri..... 87

Derleme

Mine İmren

İşte Benim Kimliğim: Moda ve Medyanın Kadınların Kimlik İnşası ve İdeal Beden Söylemlerindeki Rolü Üzerine 103

Ortaokul 8. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Ön Yargılarının Belirlenmesi

Erol Duran

Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Uşak
erol.duran@usak.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7581-3821>

Gülten Erkek

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Uşak
gultenerkek@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3576-5711>

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 18.12.2017 Revize Tarihi: 09.02.2018 Kabul Tarihi: 03.06.2018

Atf Bilgisi

Duran, E. ve Erkek, G. (2018). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarının belirlenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 1-17. Doi: 10.31592/aeusbed.368064

ÖZ

Okuma alışkanlığı bireylerin zihinsel ve toplumsal gelişimlerine çok yönlü katkılarda bulunur. Ülkemizde okuma kültürünün gelişmiş ülke ortalamalarının oldukça altında olduğu bilinmektedir. Bu sorunun nedenlerinin araştırılması ve çözüm önerilerinde bulunulması ihtiyacı doğmuştur. Bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin hüküm olarak tanımlanan ön yargı, öğrencilerin okuma alışkanlıklarını da etkilemektedir. Öğrencilerin okuma ön yargılarının giderilmesi, bu alışkanlığın kazandırılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, 8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarının belirlenmesi ve çözüm önerilerinin betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde 8. sınıf öğrencilerine, ön yargılarını belirleyici açık uçlu sorular sorulmuştur. Öğrencilerin verdiği cevaplara dayalı olarak veriler analiz edilmiştir. Öğrencilerin ortaya koyduğu düşüncelere göre ön yargılar değerlendirilmiş ve kitap okuma alışkanlığının önündeki engeller belirlenmiştir. Çalışma sonucunda en yüksek ön yargı sıklığı "Kitaplarla İlgili Ön Yargılar" başlığında tespit edilmiştir. Öğrencilerin anne-baba eğitim durumlarının okuma ön yargılarında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetlerinin ön yargılardaki etkisi ise ayrı başlıklar şeklinde incelenmiştir. Aile, cinsiyet, öğretmen, teknolojik araçlar, kitaplar, lise giriş sınavları ve sosyal çevre etmenleri tek tek ele alınmış ve çözüm yolları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ön yargı, okuryazarlık, okuma ön yargısı

Determination of Reading Prejudice at Secondary School 8th Grade Students

ABSTRACT

Reading habits have multifunctional contributions to the mental and social developments of individuals. It is known that the reading culture in our country is far below the average of developed countries. The need for investigating the causes of this problem and suggesting solutions have arisen. The judgement either positive or negative acquired about a person or an object in advance, the prejudice which is defined as prejudgement, also affects the reading habits of students. The elimination of the reading prejudices of the students is of great importance in the acquisition of this habit. In this research, it has been aimed to determine the reading prejudices of 8th grade students and to describe the solution suggestions. Within the scope of this purpose, open-end questions have been asked to the 8th grade students for detecting their prejudices. The data based on the answers given by the students have been analysed. The prejudices have been evaluated according to the opinions suggested by the students, and the obstacles about reading habits have been determined. At the end of the study, the highest prejudice frequency has been detected under the title of "Prejudices About Books". It has been concluded that the educational background of the parents does not make a meaningful difference on the reading prejudices of the students. The effect of the genders of the students upon their prejudices has been examined as separate titles. The elements such as family, gender, teachers, technological tools, books, high school entrance exams and social environmental factors have been handled one by one and keys for solutions have been discussed.

Keywords: prejudice, literacy, reading prejudice

Giriş

Bireylerin hayatında çok önemli bir yere sahip olan okumanın birçok tanımına rastlamak mümkündür: Okuma, dünyanın gelişmesi ve derinleşmesine uyum sağlayabilmemizi sağlayan bir araç (Bircan ve Tekin, 1989; Kurulgan ve Çekerol, 2008); Mete'ye göre (2012), bireylerin kişisel ve toplumsal gelişimini sağlayan bir değer; Chua'ya (2008) göre ise, bir meslek sahibi olmak için

yapılacak bir etkinlikten ziyade kişinin kendini anlayabilmesi için gerçekleştirilmesi gereken bir iş olarak tanımlanmaktadır. Özetle okuma, yaşamı anlamlandırma sürecidir (Batur vd., 2010; İşcan vd., 2013).

Toplumsal eğitimin anahtarı (Özbay vd., 2008) ve bireyin kişiliğini geliştiren, düşünce dağarcığını zenginleştiren en önemli araç (Yılmaz, 2006) olarak kabul edilen, bir gereksinim ve zevk kaynağı olarak algılanması sonucu yaşam boyu düzenli bir şekilde gerçekleştirilen (Arslan vd., 2009; Balcı, 2009) okuma alışkanlığının eğitimde önemli bir yeri vardır. Bu alışkanlığı edinen bireyler, kendilerini daha iyi ve doğru biçimde ifade edebilir; yaratıcılıklarını, yeteneklerini, soyut düşünceleri ile hayal güçleri ve diğer zihinsel becerilerini geliştirebilirler (Aksaçoğlu ve Yılmaz, 2007). Ayrıca bu bireyler doğaya, insanlara, doğadaki diğer canlılara ve olaylara karşı da hassasiyet geliştirirler (Tanju, 2010). Okuma sayesinde kişi, yaşadığı topluma ve kültürel çevreye uyum sağlayabilir, bilgi ve deneyim kazanarak geleceğe daha iyi hazırlanabilir. Okuma eylemi sırasında öğrenciler yeni bilgi kaynaklarına ve yeni tecrübelere ulaşma imkanı bulur (Yıldız ve Keskin, 2016).

Üst düzey okuma gelişimlerinden biri de okumanın alışkanlık haline dönüşmesidir (Balcı vd., 2012). Pek çok kaynakta okuma alışkanlığı olan öğrencilerin bu becerilerini sürekli geliştirdikleri, farklı metinlerle ilgili tecrübe kazandıkları ve bu sayede okumadan daha fazla keyif aldıkları belirtilmektedir (Sanacore, 2000). Bu nedenle okuma alışkanlığı toplumsal gelişmişliğin ve medeniyetin ölçütlerinden biri olarak görülmektedir (Mete, 2012; Durualp vd., 2013). Birey, bilgi birikimi ve eleştirel düşünme becerisini okuma ile geliştirmiş olacaktır.

Ülkemizde okuma alışkanlığının yeterli düzeyde olmadığını belirten görüşlere sıkça rastlanmakta ve okuma kültürümüzün gelişmiş ülke ortalamalarının oldukça altında olduğu vurgulanmaktadır. Burada sorun okuma alışkanlığımızın zaman içerisinde azalması değil, küçük yaşlardan itibaren kazandırılmamasıdır (Bircan ve Tekin, 1989).

Alanyazın değerlendirildiğinde çocukların okuma alışkanlığı edinmelerinde aile ve okul çevresindeki okuma deneyimlerinin oldukça etkili olduğu görülmektedir (Anderson vd., 1996; Smith vd., 1998). Bu nedenle çalışmalarda öncelikle okuma çevrelerinin tanımlanıp çocukların okuma alışkanlıklarını destekleyecek bir çevre oluşturulmasına çalışılmıştır.

Öğrencileri okumaya yönelten nedenler okuma motivasyonu ile ilgilidir. Öğrenciler, ilgi ve meraklarını kapsayan içsel nedenlerle okumaya yönelebilecekleri gibi, aile, arkadaş, okul, öğretmen vb. nedenlerle de okumaya yönelebilirler (Yıldız ve Akyol, 2011).

Kitap okuma alışkanlığı edinmenin önde gelen koşulu, okumaya karşı olumlu tutum geliştirmektir. Günümüz eğitim kurumlarında, bu alışkanlıkla ilgili eksiklikler söz konusudur. Belirtilen bu olumsuzluğun giderilmesi için, öğrencilerin okuma ön yargılarının tespit edilerek motivasyonlarının sağlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Okuma Ön Yargısı

Bireylerin veya herhangi bir şeyin lehinde ya da aleyhindeki fikir, peşin hükümde bulunma olarak tanımladığımız ön yargı, psikolojideki kullanımında, sadece inançlar ve fikirler hakkında peşin hükmü değil, aynı zamanda duygusal çağrışımı da içerdiğinden geniş bir anlam kazanmıştır (Gürses, 2005). Ön yargı, en genel anlamı ile bir taraf olma durumudur. İdeolojik, dini, etnik, mezhepsel, cinsiyete veya yaşa dayalı bir çok ön yargı biçiminden bahsetmek mümkündür. Ön yargıların zihinsel belirtisi kalıp yargılar, davranışsal belirtisi ise ayrımcılıktır (Jones, 2002).

Ön yargıların çoğu anne baba başta olmak üzere diğer ön yargılı kişilerden öğrenilir. Ön yargılı anne babalar bilinçli veya bilinçsiz şekilde çocuklarını ön yargılı olacak biçimde yetiştirirler (Gürses, 2005). Ancak ön yargı sadece anne ve babadan öğrenilmez. Öğretmenler, okul arkadaşları ve basın da ön yargıların oluşumuna katkıda bulunabilir (Bostanoğlu, 2005). Bu nedenle ön yargıları sadece insanın doğal eğilimine bağlamak yerine öğrenme sürecinin bir parçası olarak da görmek gerekmektedir.

Çocukların okuma tutumları özellikle içinde büyüyüp yetiştikleri aile ve okul çevresiyle yakından ilgilidir. Schunk ve Zimmerman (2007) tarafından yapılan çalışmada yetişkin ve akranların çocukların yaşantılarında model oldukları ifade edilmektedir. Okumada ilgi ve ihtiyaçlar bireyleri harekete geçirmede (Ülper ve Çeliktürk, 2013); öğretmen, aile arkadaş, kitap, ortam ve etkinlik etmenleri de öğrencilerde okuma isteği uyandırmada belirleyici rol oynamaktadır.

Öğrencilerin okuma ile ilgili ön yargıları da genellikle aile, okul, öğretmen, sosyal çevre ve kitaplarla ilgilidir. Rol model olmanın ilk ve en önemli basamağı olan aile, günümüzde öğrenciler için okumaya karşı olumsuz motivasyona neden olan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin baskıcı ya da ilgisiz olması, sınav kaygısıyla birlikte test çözmeye yönelik, aile ya da okulun imkanları dâhilinde öğrencilerin ilgi çekici kitaplarla buluşturulamaması, olumsuz akran modelleri vb. birçok nedenle öğrencilerin okuma motivasyonları sağlanamamaktadır.

Ön yargıların azaltılması için buna neden olan kalıp yargıların azaltılması ve buna dair algıların değiştirilmesi en makul yol olarak görünmektedir (Sağiroğlu, 2014). Sağiroğlu'na göre algı değişikliğini gerçekleştirmenin en etkili yolu, bakış açısını değiştirmektir. Diğer bir deyişle ön yargıların azaltılmasında "empati" becerisinin oluşturulması ve devam ettirilmesi önemli rol oynar. Empati eğitim programlarının yaş, cinsiyet ve ırk değişkenlerine dayalı ön yargıların azaltılmasında oldukça başarılı olduğu görülmüştür (Plous, 2003).

Öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırabilmek için okumayı sevmeye engel teşkil eden unsurların bilinmesi ve bu konuda yapılan çalışmaların sunulması gerekmektedir (Arıcı, 2008). Ön yargıların oluşmasını engelleme konusunda en etkin kişiler anne baba ve öğretmenlerdir. Küçük yaşlarda oluşmaya başlayan ön yargılar zamanla azaltılıp yok edilmediğinde kalıcılışmaktadır. Ortaokul çağındaki çocukların bedensel, duyuşsal ve zihinsel becerileri ile birlikte ön yargıları da hızla gelişmektedir. Bu nedenle okumanın, yalnızca bir öğüt olarak kalmaması, sözlerin davranışlarla desteklenmesi, öğrencilerin okumaya karşı olumsuz ön yargılarının tespiti ve giderilmesi, bu alışkanlığın kazanılmasında büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı

Okuma bireyin kişiliğini geliştirir, düşünce dağarcığını zenginleştirir ve en önemlisi toplumsal eğitimin anahtarı kabul edilir. Okumanın alışkanlık haline dönüşmesi ise üst düzey bir gelişimin göstergesidir. Öğrencilerin okuma ön yargılarının tespit ve analizi bu alışkanlığın kazandırılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, 8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

- 1- 8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarını etkileyen faktörlerin sıklık düzeyleri
 - a. cinsiyete göre,
 - b. anne baba eğitim durumuna göre farklılık göstermekte midir?
- 2- 8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarını etkileyen faktörlerle ilgili görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada, olay ve olguları sosyal özelliği olan insana göre ele alan nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin, okuma önyargılarını berielemeye yönelik yapılan bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan, durum çalışması deseni ile kurgulanmıştır. Durum çalışmaları, 'nasıl' ve 'niçin' sorularına cevap arayan; araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı ayrıntılı incelemeyi amaç edinen çalışmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda mümkün olduğunca evrende olması muhtemel bütün çeşitliliği temsil edecek genel bir bakış sağlanmaya çalışılır (Karataş, 2015) Bu çalışmada, Uşak ilinde 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 8. sınıfa devam eden 20 kız, 20 erkek öğrenci olmak üzere toplam 40 öğrenci

çalışma grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan 40 öğrencinin 13'ünün anne eğitim durumu ilkökul, 9'unun ortaokul, 7'sinin lise ve 11'inin üniversite seviyesindedir. Çalışma grubunun baba eğitim durumları ise şu şekildedir: 8 ilkökul, 9 ortaokul, 13 lise ve 10 üniversite mezunu. Çalışma grubu, gönüllülük esas ve kolay ulaşılabilirlik ilkesi göz önünde tutularak oluşturulmuştur.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada 8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarını belirlemek amacıyla açık uçlu yedi sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Form, üç uzman görüşü doğrultusunda düzenlenerek son şeklini almıştır. Görüşme formunda yer alan sorular şu şekildedir:

- Kitap okuma alışkanlığının,
- a. cinsiyete göre,
 - b. ailelerin tutumlarına göre,
 - c. öğretmenlerin tutumlarına göre,
 - d. sahip olunan sosyal çevreye göre,
 - e. kitapların niteliklerine göre,
 - f. lise giriş sınavı ile ilgili düşünce ve beklentilere göre farklılaştığını düşünüyor musunuz? Neden?

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda elde edilen bilgilerin geçerlik ve güvenirliliğinin sağlanmasında kullanılan yöntemlerden biri de “özneler arası geçerlilik”tir. Bu geçerlilik yönteminde verilerin uzmanlarca bağımsız şekilde değerlendirilmesi ve sonuçların karşılaştırılması söz konusudur (Hall ve Lindey, 1985; akt. Özdemir, 2010). Bu çalışmada nitel araştırmalarda kullanılan tutarlık, aktarılabirlik ve teyit edilebilirlik kavramları gözönünde bulundurularak geçerlik ve güvenirlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırma verileri uzman görüşleri alınarak oluşturulmuştur. Alanında uzman üç araştırmacı tarafından ortak noktalar incelenerek nesnel şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Çalışma grubu, amaçlı örneklem yoluyla oluşturulmuştur. Ayrıca ikinci alt problemde katılımcıların söylemlerinden örnek cümlelere yer verilerek kapsam geçerliliğine katkı sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın birinci alt problemi için betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde öncelikle veriler toplanır daha sonra bu veriler değiştirilmeden aktarılır. Öğrenciler veri tablolarında K1, K2, K3... (Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 3...) şeklinde adlandırılmıştır. Araştırmanın ikinci alt probleminde tematik kodlama yapılarak elde edilen veriler kategorileştirilmiştir. Her kategori için yüzdeler oranlar ve örnek ifadeler verilmiştir. Öğrencilerin görüşleri, literatürde yer alan diğer bulgu ve yorumlarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular

Araştırmada elde edilen veriler ışığında ulaşılan bulgular, alt problem sırası dikkate alınarak açıklanmıştır. “8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarını etkileyen faktörlerin sıklık düzeylerinin, cinsiyet ve anne baba eğitimi durumu değişkenine göre durumları” Tablo 1 ve Tablo 2’de verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

8. sınıf öğrencilerinin okuma önyargılarını etkileyen faktörlerin cinsiyet değişkenine göre sıklık düzeyi, Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

8. Sınıf Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Okuma Ön Yargıları

Katılımlar	Cinsiyeti	Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar	Aileyle İlgili Ön Yargılar	Öğretmenle İlgili Ön Yargılar	Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar	Kitaplarla İlgili Ön Yargılar	Teknolojik Araçlarla İlgili Ön Yargılar	Lise Giriş Sınavlarıyla İlgili Ön Yargılar
K1	Kız		X	X	X	X		X
K2	Kız		X	X	X	X		X
K3	Kız		X	X		X	X	X
K4	Kız		X		X	X		X
K5	Kız		X	X	X	X		X
K6	Kız		X	X	X	X		X
K7	Kız		X	X	X	X		
K8	Kız				X	X		X
K9	Kız		X	X		X	X	X
K10	Kız		X	X	X	X		
K11	Kız	X	X	X		X	X	X
K12	Kız		X	X	X	X		X
K13	Kız	X		X	X	X	X	X
K14	Kız		X	X	X	X	X	X
K15	Kız				X	X		X
K16	Kız		X	X		X	X	X
K17	Kız		X	X		X	X	X
K18	Kız	X				X		X
K19	Kız		X			X		
K20	Kız		X	X	X	X		
K21	Erkek			X	X	X	X	X
K22	Erkek						X	X
K23	Erkek	X				X		X
K24	Erkek			X		X	X	X
K25	Erkek		X	X	X	X	X	
K26	Erkek		X	X		X		X
K27	Erkek		X			X	X	
K28	Erkek					X		X
K29	Erkek				X	X	X	X
K30	Erkek		X	X		X	X	X
K31	Erkek	X	X	X		X	X	X
K32	Erkek		X		X	X	X	X
K33	Erkek	X	X	X	X	X		X
K34	Erkek			X		X		
K35	Erkek	X	X	X		X	X	X
K36	Erkek		X	X		X		X
K37	Erkek		X	X		X	X	
K38	Erkek	X	X	X			X	
K39	Erkek		X			X	X	X
K40	Erkek	X				X	X	X
Toplam	40	9	28	27	18	38	21	31

8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargıları yedi alt başlıkta incelenmiştir: *Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar, Aileyle İlgili Ön Yargılar, Öğretmenle İlgili Ön Yargılar, Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar,*

Kitaplarla İlgili Ön Yargılar, Teknolojik Araçlarla İlgili Ön Yargılar, Lise Giriş Sınavlarıyla İlgili Ön Yargılar.

Tablo 1 incelendiğinde ön yargı sıklığının en düşük olduğu başlığın “Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar” başlığı olduğu göze çarpmaktadır. Kız öğrencilerin yalnızca üçünde cinsiyetle ilgili ön yargıların bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle tablodaki en düşük sıklık oranı %15 ile kız öğrencilerin cinsiyet ön yargılarına aittir. Bu oran erkek öğrencilerde %30’a yükselmektedir.

8. sınıf öğrencilerinde görülen ön yarıllarda en yüksek 3. orana sahip olan “Aileyle İlgili Ön Yargılar” incelendiğinde ön yargı sıklıklarının hem kız hem de erkek öğrencilerde yükseldiği görülmektedir. Kız öğrencilerin yalnızca dördünde görülmeyen bu ön yargının grupta görülme oranı %80’dir. Erkek öğrencilerde bu oran 12 öğrenci ile %60’a düşmektedir. Toplam 28 öğrencide görülen aileyle ilgili ön yargıların bu başlıktaki sıklık oranı %70’tir.

Öğretmenle ilgili okuma ön yargıları, %67,5 ön yargı sıklığı ile toplam 27 öğrencide görülmektedir. 27 öğrencinin 15’i kız, 12’si erkek öğrencidir. Öğretmenle ilgili ön yargıların gruplarda görülme sıklığı kız öğrencilerde %75, erkek öğrencilerde %60 olarak tespit edilmiştir. Bu başlık da ön yargı sıralamasında 4. sırada yer almaktadır.

Aile ve öğretmenle ilgili ön yargılar, motivasyonun okuma üzerindeki etkisi ile ilgilidir. Oranlar, öğrencilerin okuma ön yargılarında gerek aile gerekse öğretmenin rol model olmasının belirleyici olduğunu göstermektedir.

Cinsiyetle ilgili ön yargılardan sonra okuma ön yargısı sıklığının en az olduğu başlık “Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar” başlığıdır. 18 öğrencide görülen bu ön yargının sıklık oranı %45’tir. Kız öğrencilerin 13 tanesinde görülen sosyal çevre ön yargılarının erkek öğrencilerin yalnızca beşinde görülmesi dikkat çekicidir.

En yüksek ön yargı sıklığı 38 öğrenci ile “Kitaplarla İlgili Ön Yargılar” başlığında tespit edilmiştir. İki erkek öğrenci dışındaki tüm katılımcılarda bu ön yargı görülmektedir. Sıklık oranları kız öğrencilerde %100, erkek öğrencilerde ise %90’dır. Kitapların nitelikleri öğrencileri okumaya yöneltmekte ya da okumadan uzaklaştırmaktadır. Bu oranlar, öğrencilerin farklı niteliklere sahip kitaplarla buluşturulması ve kitap seçimlerinde baskıcı bir tutum izlenmemesinin önemini vurgular niteliktedir.

Teknolojik araçlarla ilgili ön yargılar incelendiğinde kız öğrencilerin %35’inde bu ön yargı görülmektedir. Erkek öğrencilerde ise oranın 14 öğrenci ile %70’e yükseldiği tespit edilmiştir. Erkek öğrenciler hızlı ve keyifli buldukları teknolojik araçlarla daha fazla vakit geçirmekte ve buna bağlı olarak okumadan uzaklaşmaktadırlar.

8. sınıf öğrencisi olan katılımcıların büyük bir oranda lise giriş sınavlarıyla ilgili ön yargılara sahip oldukları görülmektedir. Söz konusu ön yargının 31 öğrencide görüldüğü ve görülme sıklığının %77,5 olduğu tespit edilmiştir. Kız ve erkek öğrencilerin lise giriş sınavlarıyla ilgili ön yargı oranlarının yakın olması dikkat çekicidir. (Kız öğrenciler %80, erkek öğrenciler %75) Bu konuda hem aileler hem de öğretmenlerin beklenti ve yanlış düşünceleri öğrencilerde ön yargıların temelini oluşturmaktadır. Öğrenciler kitap okumayı, lise giriş sınavına hazırlanmalarını engelleyici bir unsur ve zaman kaybı olarak görmektedirler.

Kız öğrencilerde en yüksek ön yargı sıklığı “Kitaplarla İlgili Ön Yargılar” başlığında tespit edilmiştir. Bu ön yargının grup içindeki sıklık oranı %100’dür. Kız öğrencilerin diğer ön yargı sıklıkları sırasıyla şöyledir: Aileyle İlgili Ön Yargılar (%80), Lise Giriş Sınavlarıyla İlgili Ön Yargılar (%80), Öğretmenle İlgili Ön Yargılar (%75), Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar (%65), Teknolojik Araçlarla İlgili Ön Yargılar (%35) ve Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar (%15) Benzer şekilde erkek öğrencilerde en yüksek ön yargı sıklığı %90 sıklık oranı ile “Kitaplarla İlgili Ön Yargılar” başlığında görülmektedir. Erkek öğrencilerin diğer ön yargı sıklıkları sırasıyla şöyledir: Lise Giriş Sınavlarıyla İlgili Ön Yargılar (%75), Teknolojik Araçlarla İlgili Ön Yargılar (%70), Aileyle İlgili Ön Yargılar

(%60), Öğretmenle İlgili Ön Yargılar (%60), Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar (%30) ve Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar (%25)

8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarını etkileyen faktörlerin anne baba eğitim durumu değişkenine göre sıklık düzeyi, Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

8. Sınıf Öğrencilerinin Anne-Baba Eğitim Durumlarına Göre Okuma Ön Yargıları

Ön Yargılar	Anne Eğitim Durumu	Öğrenci Sayısı	Ön Yargı tespit Edilen Öğrenci Sayısı	Grup İçi Oran	Baba Eğitim Durumu	Öğrenci Sayısı	Ön Yargı Tespit Edilen Öğrenci Sayısı	Grup İçi Oran
Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar	İlkokul	13	3	%23	İlkokul	8	0	%0
	Ortaokul	9	2	%22	Ortaokul	9	0	%0
	Lise	7	1	%14	Lise	13	5	%38
	Üniversite	11	3	%27	Üniversite	10	4	%40
Aileyle İlgili Ön Yargılar	İlkokul	13	8	%61	İlkokul	8	5	%62
	Ortaokul	9	6	%66	Ortaokul	9	6	%66
	Lise	7	6	%85	Lise	13	10	%76
	Üniversite	11	8	%72	Üniversite	10	7	%70
Öğretmenle İlgili Ön Yargılar	İlkokul	13	7	%53	İlkokul	8	4	%50
	Ortaokul	9	6	%66	Ortaokul	9	6	%66
	Lise	7	7	%100	Lise	13	10	%76
	Üniversite	11	7	%63	Üniversite	10	7	%70
Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar	İlkokul	13	7	%53	İlkokul	8	5	%62
	Ortaokul	9	5	%55	Ortaokul	9	6	%66
	Lise	7	3	%42	Lise	13	5	%38
	Üniversite	11	3	%27	Üniversite	10	2	%20
Kitaplarla İlgili Ön Yargılar	İlkokul	13	11	%84	İlkokul	8	7	%87
	Ortaokul	9	9	%100	Ortaokul	9	9	%100
	Lise	7	7	%100	Lise	13	12	%92
	Üniversite	11	11	%100	Üniversite	10	10	%100
Teknolojik Araçlarla İlgili Ön Yargılar	İlkokul	13	8	%61	İlkokul	8	5	%62
	Ortaokul	9	3	%33	Ortaokul	9	3	%33
	Lise	7	3	%42	Lise	13	8	%61
	Üniversite	11	7	%63	Üniversite	10	5	%50
Lise Giriş Sınavlarıyla İlgili Ön Yargılar	İlkokul	13	9	%69	İlkokul	8	5	%62
	Ortaokul	9	7	%77	Ortaokul	9	7	%77
	Lise	7	5	%71	Lise	13	11	%84
	Üniversite	11	10	%90	Üniversite	10	8	%80

Katılımcıların %32’sinin anne eğitim durumu ilkökuller seviyesindedir. Onu sırasıyla üniversite (%27), ortaokul (%22) ve lise (%17) düzeyindeki eğitim durumları izlemektedir.

Cinsiyetle ilgili ön yargıların anne eğitim durumuna göre oranları incelendiğinde en yüksek oranın %27 ile üniversite eğitim düzeyinde görüldüğü göze çarpmaktadır. En düşük oran ise %14 ile lise eğitim düzeyinde görülmektedir.

Aileyle ilgili ön yargılarda ise en yüksek oran %85 ile lise eğitim düzeyindedir. “Öğretmenle İlgili Ön Yargılar” başlığında da en yüksek oranın lise eğitim düzeyinde görülmesi dikkat çekicidir.

Sosyal çevreyle ilgili ön yargılarda en yüksek oran %55 ile ortaokul düzeyine aittir. “Kitaplarla İlgili Ön Yargılar” başlığında ilkökuller düzeyi dışındaki tüm eğitim düzeylerinde oran %100’dür. Bu oran ailelerin çocuklarını doğru kitaplarla buluşturmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ailelerin eğitim durumlarına göre sosyoekonomik düzeylerinin de yükselmesine bağlı olarak özellikle anne eğitim durumu üniversite seviyesinde olan öğrencilerin kitaplarla ilgili ön yargılarında düşüş olmaması dikkat çekicidir. Bu durum, eğitim seviyesinin sağladığı imkânlarla karşın anne babaların çocuklarına zaman ayıramadıklarını düşündürmektedir. Benzer şekilde öğretmenlerin öğrencileri doğru kitaplarla buluşturamaması ve öğrencilerin bu konudaki ön yargılarını önleyici çalışmalarda yetersiz kalması da söz konusudur.

Teknolojik araçlar (%63) ve lise giriş sınavlarıyla (%90) ilgili ön yargılarda üniversite eğitim düzeyinin en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun üniversite mezunu ailelerin öğrencilere sunduğu teknolojik imkanlar, lise giriş sınavlarıyla ilgili beklentileri ve çocuklarına ayırabildikleri zamanla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların %32'sinin baba eğitim durumu lise seviyesindedir. Onu sırasıyla üniversite (%40), ortaokul (%22) ve ilkokul (%20) düzeyindeki eğitim durumları izlemektedir.

Cinsiyetle ilgili ön yargılarda en yüksek oran %40 ile üniversite eğitim düzeyinde görülürken ilk ve ortaokul düzeylerinde ön yargı tespit edilmemiştir. Cinsiyetle ilgili ön yargıların anne baba eğitim durumu yükseldikçe artması dikkat çekicidir. Aile (%76) ve öğretmenle (%76) ilgili ön yargılarda lise grubunun öne çıktığı göze çarpmaktadır. Bu sonuçlar, anne eğitim durumlarındaki sonuçlarla örtüşmektedir.

“Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar” başlığında da, anne eğitim seviyesi sonuçlarına benzer şekilde, %66 ile ortaokul eğitim düzeyi en yüksek orana sahiptir. Kitaplarla ilgili ön yargılar, baba eğitim düzeyi ortaokul ve üniversite olan öğrencilerin tamamında görülmektedir. Teknolojik araçlarla ilgili ön yargılarda ilkokul (%62), lise giriş sınavıyla ilgili ön yargılarda ise lise (%84) düzeyi en yüksek orana sahiptir. Bu sonuç, anne eğitim seviyesi sonuçlarıyla çelişmektedir.

Öğrencilerin anne baba eğitim durumları ile okuma ön yargıları arasında anlamlı bir farktan söz edilememektedir. Ön yargı başlıklarında anne baba eğitim seviyelerine göre kademeli bir yükseliş ya da düşüş söz konusu değildir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargılarını etkileyen faktörlerle ilgili görüşleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

8. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Ön Yargılarını Etkileyen Faktörlerle İlgili Görüşleri

Kategori	Yüzde	Örnek İfadeler
Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar	% 22,5	K23: Kızların sabrının daha fazla olduğunu düşünüyorum. K35: Erkekler daha hareketli, kızlar daha durgundur. Erkekler eğlenecek şeyler bulabilir ama kızlar bulamazlar. Bu yüzden daha çok kitap okurlar.
Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar	% 45	K2: Kitap okuyanlarla dalga geçilir. Kimse onunla arkadaş olmak istemez. K6: Çok kitap okuduğumuzda arkadaşlarımıza zaman ayıramayız.
Teknolojik Araçlarla İlgili Ön Yargılar	%52,5	K11: Bir kitabın filmi izlemek daha zevkli ve kolay. K24: Kitap okumak sıkıcıdır. Ama teknolojik aletlerle zaman geçirmek çok eğlenceli.
Öğretmenle İlgili Ön Yargılar	%67, 5	K18: Öğretmen kitap okumaya zorlarsa öğrenci iyice nefret eder. K20: Öğretmenler kitap okumamız yerine test çözmemizi tercih ederler.
Aileyle İlgili Ön Yargılar	%70	K4: Eğer anne babada kitap okuma alışkanlığı varsa çocuk da bu alışkanlığı kazanır. Anne baba okumuyorsa çocuk da okumaz. K33: Bir ailenin maddi durumu kötüyse kitap almaya imkân bulamaz ve kitap okuyamaz.
Lise Giriş Sınavlarıyla İlgili Ön Yargılar	%77,5	K3: Lise giriş sınavı beni her şeyden soğuttu. K24: Lise giriş sınavında başarılı olmam için test çözmem gerekiyor. Kitap okumam değil.
Kitaplarla İlgili Ön Yargılar	%95	K19: Kitabın kapağı ve adı kitap okumamızda etkilidir. K17: Kitaplar bu kadar pahalı olmamalı.

Tablo 3 incelendiğinde en yüksek ön yargı sıklığının % 95 ile “Kitaplarla İlgili Ön Yargılar” başlığında görüldüğü göze çarpmaktadır. Onu sırasıyla Lise Giriş Sınavıyla İlgili Ön Yargılar (%77,5), Aileyle İlgili Ön Yargılar (%70), Öğretmenle İlgili Ön Yargılar (%67, 5), Teknolojik Araçlarla İlgili Ön Yargılar (%52,5), Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar (%45) ve Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar (%22,5) takip etmektedir.

En düşük ön yargı sıklık oranına sahip olan “Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar” başlığında okuma alışkanlığının kız öğrencilerde daha yaygın olduğu ile ilgili genel bir kanıdan söz edilebilir. Sosyal çevreyle ilgili ön yargı örneklerinde de görüldüğü üzere öğrenciler, kitap okumanın sosyal ilişkilerine destek olmanın aksine zarar vereceğine inanmaktadırlar. Kitap okumakla zaman harcadıklarını düşünerek hızlı ve kolay olan teknolojik araçlara eğilmektedirler. Ayrıca kitap okumayı sıkıcı bir aktivite olarak nitelendirmektedirler. Öğrenciler, öğretmenlerin kitap okuma konusunda baskıcı ya da ilgisiz olduklarını belirtmişlerdir. Bu durum öğrencileri okumadan uzaklaştırmaktadır. Öğretmenlerin, akademik başarı getireceğine inandıkları test tekniğine yoğunlaşmaları eleştirilen bir diğer durumdur. Anne babalarla ilgili “rol model” olamama sorunu öğrencilerce dile getirilmiştir. Ayrıca kitabın ancak maddi durumu iyi kişilerce okunabileceği ön yargısından da söz edilebilir. Lise giriş sınavıyla ilgili ön yargılar, genel itibarıyla olumsuzdur. Öğrenciler, bu sınavın onları okuma alışkanlığından uzaklaştırdığını düşünmektedirler. Kitap okumak, öğrencilerce “zaman kaybı” olarak algılanmaktadır. Okumayla ilgili en yüksek sıklık oranı “Kitaplarla İlgili Ön Yargılar” başlığına aittir. Kitapların pahalı ya da sıkıcı olması, ilgi çekici isim ve kapak tasarımlarına sahip olmaması gibi ön yargıları belirlenen öğrenciler bu sebeplerle okumadan uzaklaştıklarını dile getirmektedirler.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Dört temel dil becerisinden biri olan okumanın eğitimdeki yeri ve önemi yadsınamaz. Okumayı öğrenmek ve yaşam boyu devam ettireceğimiz bir alışkanlık haline getirmek, eğitimin en temel hedeflerindedir (Arıcı, 2008; Arı ve Okur, 2013). Okumanın alışkanlık haline getirilmesi bireylere çok yönlü katkılar sağlar. Okuyan bireylerin sözcük dağarcığı ile birlikte kavrama kabiliyeti de gelişmektedir. Thorndike (1973) ve May’ın (1986) araştırmaları (Akt. Ungan, 2008), bireylerin sözcük bilgisi ile anlama yetileri arasında yüksek korelasyon olduğunu göstermiştir. On beş ülke ve yüz bin çocuk üzerinde araştırma yapan Thorndike, sözcük dağarcığı fazla olan çocukların sınavlarda, hatta diğer derslerde daha başarılı oldukları sonucuna varmıştır. Aynı şekilde May, kelime bilgisinin anlama yeteneğini %50 oranında artırdığını vurgulamıştır.

Ancak Türkiye’de okuma kültürünün gelişmiş ülke ortalamalarının oldukça altında olduğu bilinmektedir (Aksaçlıoğlu ve Yılmaz, 2007). Bu sorun ilköğretimden üniversiteye kadar pek çok eğitim kademesine devam eden öğrencilerde gözlemlenmektedir. Odabaş vd. (2008), yaptıkları araştırmada üniversite öğrencilerinin de yeterli okuma alışkanlığına sahip olmadıkları sonucuna ulaşımlardır.

Öğrencilerin okuma motivasyonunu sağlayan nedenler ilgi ve meraklarını kapsayan içsel nedenler olabileceği gibi aile, okul, arkadaş vb. nedenler de olabilmektedir. Yıldız ve Akyol (2011)’un araştırma sonuçları okuma motivasyonunun sağlanmasının okuduğunu anlamayı olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Okuduğunu anlama becerisinin gelişmesi, bireylerde okuma eylemini verimli kılacağı için okuma alışkanlığının edinilmesini de destekleyecektir.

Çalışmamızda 8. sınıf öğrencilerinin okuma ön yargıları çeşitli etmenler açısından incelenmiştir. Çalışma sonucunda en yüksek ön yargı sıklığının % 95 ile “Kitaplarla İlgili Ön Yargılar” başlığında görüldüğü göze çarpmaktadır. Onu sırasıyla Lise Giriş Sınavıyla İlgili Ön Yargılar (%77,5), Aileyle İlgili Ön Yargılar (%70), Öğretmenle İlgili Ön Yargılar (%67, 5), Teknolojik Araçlarla İlgili Ön Yargılar (%52,5), Sosyal Çevreyle İlgili Ön Yargılar (%45) ve Cinsiyetle İlgili Ön Yargılar (%22,5) takip etmektedir.

Cinsiyetle ilgili ön yargılarda erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla ön yargıya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Erkek öğrenciler, kitap okuma konusunda kız öğrencileri kendilerinden çok daha istekli ve başarılı bulmaktadırlar. Ayrıca erkek öğrencilerde, kız öğrencilerin karakteristik özelliklerinin kitap okumaya daha uygun olduğu görüşü hakimdir. Can vd. (2010), yaptıkları çalışma sonucunda kız öğrencilerin okuma sıklıklarının erkek öğrencilere göre daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuç, çalışmamızın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Teknolojik araçlarla ilgili erkek öğrencilerin ön yargı oranı kız öğrencilerin ön yargı oranının iki katıdır. Tüm ön yargılar içerisinde bu başlığın oranı ise %52,5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Aksaçlıoğlu ve Yılmaz (2007) yaptıkları araştırmada, öğrencilerin kitap okumak yerine bilgisayar kullanmayı ve televizyon izlemeyi tercih etmelerinin yanı sıra teknolojik araçlara eğilim arttıkça kitap okuma sıklığının azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu başlıkta görülen ön yargılar genelde teknolojik araçların hızlı ve eğlenceli olmasına karşın kitapların renksiz ve sıkıcı bulunması yönündedir. Bu nedenle yapılan pek çok araştırmada öğrenciler, zamanlarını en çok televizyon seyrederek geçirdiklerini belirtmişlerdir (Aral ve Aktaş, 1997).

Bireyin okumayı bir ihtiyaç olarak görüp alışkanlık haline getirmesi erken yaşlarda olması gereken bir durumdur ve ağırlıklı olarak aileye bağlıdır (Arı ve Okur, 2013). Aileyle ilgili ön yargılarda kız öğrenciler erkek öğrencilere göre %20 daha fazla ön yargıya sahiptir. Kız öğrencilerin sosyal çevreyle ilgili ön yargılarda da erkek öğrencilerden daha fazla ön yargıya sahip olması dikkat çekicidir. Öğrenciler anne ve babaların okuma konusunda model olmalarının gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Tanju (2010)'ya göre ebeveynler çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmada model olmalıdır. Tanju ayrıca aile içi okuma zamanları yaratılması, kitaplar ve yazarları hakkında konuşulması ve kitap seçiminde yönlendirmeler yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Durualp vd. (2013)'nin, 8. sınıf öğrencilerinin kitap okumaya yönelik tutumlarını inceledikleri çalışmalarında, internet kullanımı ailesi tarafından denetlenen, interneti ödev ve bilgilendirme amaçlı kullanan, kitaplığı olan, ailesi sık sık kitap satın alan çocukların kitap okuma tutumları önemli düzeyde yüksek bulunmuştur. Aileler çocuklara her fırsatta kitap hediye etmeli, çocukta kitabın sevindirici ve değerli bir şey olduğu izlenimi uyandırmalıdır (Duran ve Sezgin, 2012).

Öğrenciler ailelerin ekonomik düzeylerinin de okumada etkili olduğunu düşünmektedirler. Şahin (2009) ve Coşkun (2013)'un çalışmalarında, öğrencilerin okumaya olan ilgileri ile ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri arasında yüksek düzeyde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, araştırmamızın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Öğrencilere rahat bir okuma ortamının sağlanması ve evde zengin bir kitaplık oluşturulmasında ailelerin ekonomik düzeylerinin etkili olduğu görülmektedir. Kendisine ait odası ve çalışma masası olmayan öğrenciler dikkatlerini okudukları kitaba uzun süre yoğunlaştıramazlar. Yatak ya da koltukta okuyan çocuk uyuma eğilimine girerek, televizyonun karşısında okuyan çocuk da ilgisini televizyona yönlendirerek okuma eyleminden uzaklaşır. Bu gibi durumlar çocukta okumanın sıkıcı ve kitapların karmaşık olduğu ön yargısını doğurur.

Öğrencilerin anne baba eğitim durumları ile okuma ön yargıları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Can vd. (2010)'nin yaptıkları araştırma, bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir. Can vd, yaptıkları araştırmada anne ve baba eğitim düzeyinin okuma sıklığını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç, çalışmamızın sonuçlarıyla çelişmektedir. Ancak Wolf, King ve Huck (1968; akt. Sadioğlu ve Bilgin, 2008), eleştirel okuma becerisine sahip olmanın okuma becerisi ve alışkanlığına sahip olma ile yüksek bir ilişkisi olduğunu belirtmektedirler. Sadioğlu ve Bilgin (2008), öğrencilerin eleştirel okuma becerileri ile anne baba eğitim durumları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, anne babaların eğitilmiş olmalarının çocukların eleştirel okuma becerilerini farklılaştırmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç, çalışmamızın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Üst düzey eğitim alan anne ve babaların daha fazla kitap okumaları, evlerinde daha fazla kitap bulundurmaları ve böylece çocuklarına rol model olabilmeleri; ayrıca çocuklarıyla kitaplar ve yazarlar hakkında daha fazla sohbet edip kitap seçimlerinde daha etkili önerilerde bulunabilmelerinin bu sonuçta etkili olduğu düşünülmektedir.

Okuma eyleminin zaman kaybı olduğunu düşünen öğrenciler bu eylemin arkadaşlarına zaman ayırmalarına da engel olduğu kanısındadırlar. Zaman yönetimiyle ilgili olumsuz düşünceler lise giriş sınavlarıyla ilgili ön yargılarda da ön plana çıkmaktadır. Öğrenciler lise giriş sınavlarında başarılı olabilmek için kitap okumak yerine test çözmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Ebeveyn ve öğretmenlerin bu yöndeki beklentileri de öğrencilerin ön yargı oluşumunda etkilidir. Hem kız hem de erkek öğrencilerde yüksek oranda tespit edilen lise giriş sınavlarıyla ilgili ön yargılar, katılımcıların

%77,5'inde görülmekte ve en yüksek ikinci ön yargı oranı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şahin (2009), yaptığı araştırmada öğrencilerin ders yoğunluğu ve sınav kaygılarının kitap okumalarına engel olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öğrencilerin en fazla ön yargıya sahip olduğu başlık %95 oran ile “Kitaplarla İlgili Ön Yargılar” başlığıdır. Öğrenciler kitapların şekilsel özelliklerinin okumada etkili olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Kitap seçimlerinde kitabın başlığının yanı sıra kapak görseli, yazarın tanıtımı, romanın tanıtımı, fiyatı vb. özellikleri öğrencilerin okuma eğilimlerini etkilemektedir. Kitapların içeriği kadar fiziksel özellikleri de özellikle ilköğretim çağındaki çocuklar için, tercih sebebi olmaktadır. (Şahin, 2009) Bu nedenle kitaplar görsel unsurlarla zenginleştirilmeli, öğrencilerin ilginç çekecek nitelikte hazırlanmalıdır. Smith vd. (1998)'ne göre öğrencilerin okuma alışkanlığı kazanması için kitap seçimlerine saygı duyulmalıdır. Ancak günümüzde, reklam ve pazarlama amacıyla kitapların kapak tasarımlarında propaganda tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir (Kaplan, 2017) Öğrencilerin yanı sıra anne babaların ve hatta öğretmenlerin kitaplarla ilgili doğru seçim yapabilmesi için propaganda teknikleri konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Duran ve Sezgin (2012), toplumda kitabın bir ihtiyaç haline gelmediği, yaşamsal bir gereklilik olduğu algısı hakim olmadığı ve değer yargılarında birinci sırada yer almadığı sürece kitap okuma alışkanlığıyla ilgili sorunun ortadan kalkmayacağını belirtmişlerdir.

Okuma ön yargıları sıralamasında “Öğretmenle İlgili Ön Yargılar” başlığı %67,5 oranla 4. sırada yer almaktadır. Öğrenciler öğretmenleri kitap okuma konusunda baskıcı ya da ilgisiz bulmaktadırlar. Öğretmenlerin kitap seçimi konusunda öğrencileri sınırlandırmaları veya lise giriş sınavındaki akademik başarıyı yükseltme kaygısıyla test çözmeye yönlendirmeleri öğrencilerde ön yargıların oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca öğrenciler, öğretmenlerin kitap okumadıklarını buna rağmen kendilerinden kitap okumalarını istediklerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin okuma becerilerinin gelişmesinde ve onlara okuma alışkanlığı kazandırılmasında öğretmenlerin etkisi büyüktür (Gündoğmuş ve Çayır, 2016). Öğretmenler eğitimde başarının en önemli belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Aşılıoğlu, 2008). Öğrencilere model olmanın önemine değinen Ülper'e (2011) göre öğretmenlerin okuma güdülerinin yüksek olması ve sıklıkla bu edinimi gerçekleştirmeleri öğrencileri olumlu yönde etkileyecektir. Günümüzde öğretmen sadece bilgi veren ve onu değerlendiren bir birey olmaktan çıkmıştır. Modern eğitim anlayışının öğretmeni, çocuğun duyan, düşünen ve uygulayan bir insan olması yolunda deneyim kazanmasıyla yakından ilgilenir (Mete, 2012). Yapılan araştırmalar %70,7'lik bir oranla öğretmenlerin, çocuklara kitap okuma alışkanlığı kazandırmada en büyük etkiyi yapan kişiler olduğunu göstermektedir (Özbay vd., 2008). Fakat öğretmenin kendisinde olmayan bir alışkanlığı öğrencilere aktarabileceğini düşünmek hata olacaktır. Yapılan araştırmalar öğretmenlerin, öğrencilerin okuma ön yargılarını olumlu hale getirme konusunda fazla çaba harcamadıklarını, okuma ilgi ve alışkanlıklarının yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir (Aslantürk ve Saracaloğlu, 2010; Saracaloğlu vd., 2010, Saracaloğlu vd., 2009; Yılmaz vd., 2009).

Batur vd.nin (2017) “Türkçe Eğitimi ve Yabancı Dil Öğretiminde Dört Temel Dil Becerisinin Edinimine İlişkin Öğretmen Görüşleri” başlıklı çalışmalarında Türkçe öğretmenleri okuma ortamlarının sınırlarının genişletilmesi gerektiğini belirtmiş ve tüm branş öğretmenlerinin okuma konusunda rol model olmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Okuma eğitiminde paydaşların sürece dahil olmasını Arıcı (2015) da desteklemektedir. Okuma alışkanlığının, sınıf ve Türkçe öğretmenleri başta olmak üzere tüm branş öğretmenlerine lisans eğitiminde kazandırılması yerinde olacaktır. Öğretmeni okumayan öğrencilerin okuma konusunda güdülenmesi ve ön yargılarından kurtulması güçtür. Bu nedenle eğitim fakültelerinin Türkçe öğretmenliği ana bilim dalı dışındaki diğer ana bilim dallarında öğrenim gören öğretmen adaylarının da okuma alışkanlığına yönelik tutumları belirli aralıklarla gözden geçirilmeli ve olumlu tutum kazanmalarına yönelik etkinlikler yapılmalıdır. Öğretmen adaylarının okuma problemlerinin ortaya konulması amacıyla yapılan akademik çalışmalar ile okuma teknikleri, okuma stratejileri ve okuma ön yargılarına yönelik çalışmalar arttırılmalıdır. Öğretmenler ayrıca, tüm öğrencilere fırsat eşitliği sağlamak ve onları kitaplarla buluşturmak amacıyla okul kütüphanelerini geliştirme çabası içinde olmalıdır. Okul kütüphanesinin etkin şekilde

kullanılması amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmalı, yazar ve kitap tanıtımları ile ilgili projeler geliştirmelidir.

Öğrenciler, teknolojik araçlara bağımlılık ya da sınav kaygıları gibi nedenlerle okumaya verimli ve yeterli düzeyde zaman ayıramamaktadırlar. Teknolojik araçlarla geçirdikleri zamanın akışını kontrol edememekte ya da sınav kaygıları nedeniyle okumayı zaman kaybı olarak görmektedirler. Bu sorunu çözebilme adına zaman yönetimi ile ilgili bir dersin eğitim programımıza dahil edilmesi ya da öğrencilerin bu konuda rehberlik çalışmaları ile bilinçlendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca eğitimin temelinde yer alan aile faktörüne ilişkin ön yargıların önlenmesi amacıyla öğrenci ve ebeveynleri kapsayan; ebeveynleri bilinçlendirmeye, öğrencileri ise hem bilinçlendirmeye hem de onlara okuma alışkanlığı kazandırmaya yönelik projelerin gerçekleştirilmesi yerinde olacaktır.

Kaynaklar

- Aksaçlıoğlu, A. G. ve Yılmaz, B. (2007). Öğrencilerin televizyon izlemeleri ve bilgisayar kullanmalarının okuma alışkanlıkları üzerine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(1), 3-28.
- Anderson, E. (1996). The influence of embedded word-study instruction, social context, and motivation of children's independent reading and writing: A case study of 3 first-graders. *Reading Research Report* No. 65.
- Aral, N. ve Aktaş, Y. (1997). Çocukların televizyon ve diğer etkinliklere harcadıkları sürenin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 99-105.
- Arı, G. ve Okur, A. (2013). Öğrencilerin ilköğretim 100 temel eseri okuma durumu. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173, 307-328.
- Arıcı, A.F. (2008). Okumayı niye sevmiyoruz: Üniversite öğrencileriyle mülakatlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*: 5(10), 91-100.
- Arıcı, A. F. (2015). Türkçe öğretmenleri / öğretmen adayları ne okumalı? -bir "okuma listesi" önerisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 1-15.
- Arslan, Y., Çelik ve Z. Ç. E. (2009). Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26), 113-124.
- Aslantürk, E. ve Saracaloğlu, A. S.(2010). Sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgi ve alışkanlıklarının karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 155-176.
- Aşılıoğlu, B. (2008). Bilişsel öğrenmeler için eleştirel okumanın önemi ve onu geliştirme yolları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 1-11.
- Balcı, A. (2009). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 265-300.
- Balcı, A., Uyar, Y. ve Büyükkiz, K. K. (2012). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları, Kütüphane Kullanma Sıklıkları ve Okumaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Turkish Studies*, 7(4), 965-985,
- Batur, Z. ve Bek, H. G. H. (2010). Öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma: Uşak Eğitim Fakültesi örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 32-49.
- Batur, Z., Erkek, G., Kaplan, K. ve Ercan, E. (2017). Türkçe eğitimi ve yabancı dil olarak İngilizce öğretiminde dört temel dil becerisinin edinimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 42-75.
- Bircan, İ. ve Tekin, M. (1989). Türkiye’de okuma alışkanlığının azalması sorunu ve çözüm yolları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 393-410.
- Bostanoğlu, O. (2015). 9. sınıf öğrencilerin yazılı anlatımlarındaki önyargıların incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Can, R., Türkyılmaz, M. ve Karadeniz, A. (2010). Ergenlik dönemi öğrencilerinin okuma alışkanlıkları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 1-21.
- Chua, S. P. (2008). The effects of the sustained silent reading program on cultivating students habits and attitudes in reading books for leisure. *Heldref Publication*, 81(4), 180-184.
- Coşkun, E. (2003). Çeşitli değişkenlere göre lise öğrencilerinin etkili okuma becerileri ve bazı öneriler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 101-130.
- Duran, E. ve Sezgin, B. (2012). İlköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ve ilgilerinin belirlenmesi. *Turkish Studies*, 7(4), 1649-1662.
- Durualp, E., Çiçekoğlu, P. ve Durualp, E. (2013). Sekizinci sınıf öğrencilerinin kitap okumaya yönelik tutumlarının internet ve kitap okuma alışkanlıkları açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(1). 115-132.
- Gündoğmuş, H. D. ve Çayır, A. (2016). Öğretmen adaylarını kitap okumak için en çok ne güdülemektedir? *Turkish Studies*, 11(3), 2613-2622.
- Gürses, İ. (2005). Önyargının nedenleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 143-160.
- İşcan, A., Arıkan, İ. B. ve Küçükaydın, M. A. (2013). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları ve okumaya ilişkin tutumları. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), 1-16.

- Jones, M. (2002). *Social Psychology of Prejudice*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kaplan, K. (2017). Kitapların kapak tasarımlarındaki mesajlarda kullanılan propaganda teknikleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(3), 1574-1589.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 32-80.
- Kurulgan, M. ve Çekerol, G. S. (2008). Öğrencilerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 237-258.
- Mete, G. (2012). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı üzerine bir araştırma (Malatya ili örneği). *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-66.
- Odabaş, H. Odabaş ve Z. Y. Polat, C. (2008). Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığı: Ankara Üniversitesi örneği. *Bilgi Dünyası*. 9(2), 431-465.
- Özbay, M., Bağcı, H. ve Uyar, Y. (2008). Türkçe öğretmen adaylarının okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 117-136.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Plous, S. (2003). *The Psychology of Prejudice, Stereotyping and Discrimination: An Overview, Understanding of Prejudice and Discrimination*. (Ed.: Scott Plous). New York: McGraw Hill.
- Sadioğlu, Ö. ve Bilgin, A. (2008). İlköğretim öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri ile cinsiyet ve anne-baba eğitim durumu arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 7(3), 814-822.
- Sağiroğlu, A.Z.(2014). Türkiye’de etnisite, din ve önyargı: Üniversite öğrencileri örneği. *Yayımlanmamış doktora tezi*, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Sanacore, J. (2000). Promoting The Lifetime Reading Habit in Middle School Students. *The Clearing House*, 73 (3), 157-161
- Saracaloğlu, A. S., Yenice, N., Karasakaloğlu, N. (2009). Öğretmen adaylarının iletişim ve problem çözme becerileri ile okuma ilgi ve alışkanlıkları arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 187-206.
- Saracaloğlu, A. S., Karasakaloğlu, N. ve Aslantürk, U. E. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgi ve alışkanlıklarının karşılaştırılması. Adnan Menderes ve Uludağ Üniversiteleri örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 457-480.
- Schunk, D. H. ve Zimmerman, B. J. (2007). Influencing children's self-efficacy and self-regulation of reading and writing through modeling. *Reading & Writing Quarterly*, 23, 7-25.
- Smith, C., Tracy, E., ve Weber, L. (1998). *Motivating independent reading*. https://archive.org/details/ERIC_ED422559
- Şahin, A. (2009). İlköğretim 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıklarının sosyoekonomik düzeylerine göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 215-232.
- Tanju, E. H. (2010). Çocuklarda Kitap Okuma Alışkanlığına Genel Bir Bakış. *Aile ve Toplum*, 6(21), 30-39.
- Ungan, S. (2008). Okuma alışkanlığımızın kültürel altyapısı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1). 218-228.
- Ülper, H. (2011). Öğrenci Açısından Okumaya Güdüleyici Etmenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 941-960.
- Ülper, H. ve Çeliktürk, Z. (2013). Öğretmen adaylarının okuma motivasyonlarının değerlendirilmesi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 1033-1057.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldız, M. ve Akyol, H. (2011). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 793-815.
- Yıldız, N. ve Keskin, H. (2016). Ergenlik dönemindeki öğrencilerin dijital ve matbu okumaya karşı tutumlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 344-361.

Extended Abstract

Introduction

Students' reading prejudices are generally about gender, family, school, teacher, social environment and books. The family, first and foremost step for becoming a role model, emerges as an element that causes negative motivation to the students for reading. Indifference of the families of the students; tendencies of the teachers to solve the tests; the fact that the students are not brought together with interesting books, negative peer models, etc., negatively affect the reading motivation of students.

In order to gain the habit of reading to the students, it is necessary to know the elements that prevent reading and to present the studies made regarding this subject (Arıcı, 2008). The most effective individuals at preventing the prejudice are parents and teachers. The prejudices that began to occur at very young ages, become to be permanent once they are not reduced and eliminated over time. The prejudices of the children in the middle school age develop so rapidly along with their physical, emotional and mental skills. Therefore, the fact that reading not only remains as an advice, but also means supporting the words with behaviours, detecting and eliminating the negative prejudices of students against reading is very significant for gaining this habit.

Purpose and Method of Study

In this study, the reading prejudices of 8th grade students have been researched. In line with this purpose, the sub-problems of the research have been determined as follows:

1. Would the frequency levels of factors which affect the reading prejudices of students at middle school 8th grade be different;
 - a. according to gender,
 - b. according to the educational background of the parents?
2. What are the views of the students at middle school 8th grade about the factors that affect the reading prejudices?

In this research, a qualitative research model and a phenomenological pattern that deal with events and facts according to people with social characteristics have been used.

A total of 40 students, 20 female and 20 male students, who study at the 8th grade in 2017-2018 education year in Uşak, constitute the study group. The study group has been formed with the principle of volunteerism and easy accessibility.

A semi-structured interview form consisting of seven open-ended questions has been used in the study to determine the reading prejudices of 8th grade students. The form has been configured and finalized by the three expert opinions. The questions in the interview form are as follows; Do you think that the reading habits vary with the gender, attitudes of the parents, attitudes of the teachers, the social environment, the qualifications of the books, the thoughts and expectations of the high school entrance exam? Why?

In this study, validity and reliability have been tried to be ensured by considering the concepts of consistency, transferability and verifiability used in the qualitative researches. The research data have been generated by receiving expert opinions. Common points have been examined by three researchers, leading experts in their fields, and endeavoured to be presented objectively. The study group has been generated through purposeful sampling. Furthermore, it has been contributed to the content validity by including the sample sentences from the discourses of the participants at the second sub-problem.

The data obtained through making descriptive analysis for the first sub-problem; thematic coding for the second sub-problem of the research have been categorized. Percentage rates and sample expressions have been given for each category. The views of the students have been evaluated by being compared to the other findings and remarks within the literature.

Result and Discussion

As a result of the study, it is in evidence that the highest prejudice frequency is at the title of “*Prejudices About Books*” with the rate 95%. Respectively, *Prejudices About High School Entrance Exam* (77,5%), *Prejudices About Family* (70%), *Prejudices About Teacher* (67,5%), *Prejudices About Technological Tools* (52,5%), *Prejudices About Social Environment* (45%) and *Prejudices About Gender* (22,5%) follows it.

It has been found that the gender is a significant factor for reading prejudice. It has been concluded that the male students have more prejudice than female students do. Male students find the female students to be more willing and successful in reading books than themselves. Also, it is a common belief of the male students that the characteristics of the female students are more appropriate for reading books. As a result of their study, Can, and others (2010) have stated that the frequency of reading books is higher at the female students compared to the male students.

Students believe that the educational backgrounds of their parents affect the reading prejudice. The fact that the parents with the level of higher education read more books, have more books at their houses and so that they can be role models for their children; also, discuss more about books and authors with their children and make more influential suggestions in book selection has been thought to be effective at this result.

Lise Öğrencilerinin Riskli Davranışlar Gösterme Düzeyleri İle Okula Bağlanma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Hüseyin Şimşek

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kırşehir
husimsek@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7455-3706>

Fırat Çöplü

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir
firat.coplu@outlook.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8173-4564>

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 27.11.2017

Revize Tarihi: 12.01.2018

Kabul Tarihi: 06.06.2018

Atf Bilgisi

Şimşek, H. ve Çöplü, F. (2018). Lise öğrencilerinin riskli davranışlar gösterme düzeyleri ile okula bağlanma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 18-30. Doi: 10.31592/aeusbed.358223

ÖZ

Bu araştırma lise öğrencilerinin riskli davranışlar gösterme düzeyleri ile okula bağlanma durumları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiş 142'si (%55) kadın, 117'si (%45) erkek olmak üzere 259 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri kişisel bilgi formu, Ergenlerde Okula Bağlanma Ölçeği ve Riskli Davranışlar Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizi sonucunda erkeklerin riskli davranış gösterme potansiyeli kadınlara kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Araştırma bulguları, öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre riskli davranış gösterme düzeylerinin anlamlı biçimde farklılaştığını göstermiştir. Buna göre öğrenim gördüğü liseden memnun olanların riskli davranış gösterme düzeyleri memnun olmayanlardan düşüktür. Sınıf düzeyinin riskli davranış gösterme düzeyini etkilediği; sınıf düzeyi arttıkça riskli davranışlar gösterme düzeyinin yükseldiği görülmektedir. Analizler sonucunda riskli davranışlar ölçeği puan toplamları ile ergenlerde okula bağlanma ölçeği puan toplamları arasında negatif yönlü orta kuvvette anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Okula bağlanma arttıkça riskli davranış gösterme düzeylerinin azaldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lise öğrencileri, okula bağlanma, riskli davranışlar

The Examination of The Relationship Between The Levels of Showing Risky Behaviors and The Levels of Attachment to School of High School Students

ABSTRACT

This study was conducted to examine the relationship between the level of risky behaviors of high school students and their attachment to the school in terms of various variables. Relational screening model was used in the research. The study group is composed of 259 high school students selected by appropriate sampling method of which 142 are female (55%) and 117 are male (45%). Data of the research was obtained using a personal information form, Scale of Attachment to School for Adolescents and Scale of Risky Behaviors. As a result of the analysis of the data, it is seen that males have higher levels of risky behavior than females. The findings of the research showed that the levels of risky behaviors significantly differ according to the variable of learner satisfaction from his/her high school. Accordingly, the level of risky behavior of the students who are satisfied with his/her school is lower than the ones who are not satisfied with his/her school. It is observed that the grade of class influences the level of risky behaviors; when the grade of class increases, the level of showing risky behavior increases as well. As a result of the analyses, it was found that as the attachment to school increases, the level of risky behavior decreases.

Keywords: High school students, attachment to school, risky behaviors

Giriş

Birey yaşamında çeşitli gelişimsel dönemler bulunmakta ve dönemlere göre değişen farklı davranışlar ortaya çıkmaktadır. Bu değişimler sosyolojik, psikolojik ve fizyolojik dinamiklerden etkilenmektedir. Gelişim dönemlerinin başarı ile tamamlanması, bireylerin algıladıkları yaşam kalitesi

üzerinde doğrudan etkilidir. Birey yaşam algıları ise içerisinde buldukları toplumu etkileyebilmektedir. Ergenlik dönemi gerek gelişim süreci gerekse ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından, bireyi etkilediği kadar topluma da yansımaları olan kritik ve önemli bir gelişim dönemidir.

Koç (2004) ergenliği, fizyolojik olarak erişkinliğe ulaşıncaya kadar geçen gelişimsel bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Ergenler, bu dönemde fiziksel olarak olgunlaşmakta, artan sosyal ve akademik sorumluluklarıyla birlikte sosyal ve psikolojik anlamda da gelişmektedirler (Gençtanırım ve Ergene, 2014). Ergenlik döneminde bireylerin kişilik yapısında meydana gelen değişikliklerin yanı sıra fizyolojik değişimler de gözlenir. Bu süreçte kimliği kabullenme, aile içi dinamiklere bakışta değişimler, yetişkinlik hayatına yönelik hazırlıklar ve arayışlar gibi farklılaşmalar gözlemlenir (Set, Dağdeviren ve Aktürk, 2006). Bu dönemde bireyin inançları ve değerleri şekillenmekte; annesinin ergen üzerindeki etkileri azalmakta, buna karşın akran baskısı artmaktadır. Bu önemli gelişimler sonucunda ergenlerde pek çok davranış değişikliği meydana gelir. Bu davranışlar hem ergenlik dönemi hem de daha sonraki gelişim dönemlerinde bireyin yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Ergenlik dönemi, riskli davranışların en yoğun biçimde görüldüğü dönemdir (Gençtanırım ve Ergene, 2014). Bu durum ergenlerin fizyolojik ve psikolojik sağlıkları açısından olumsuz etkiler oluşturabilmektedir (Uludağlı ve Sayıl, 2009).

Riskli davranışlar, ergenlik döneminde sık karşılaşılan davranışlardır. Alikashifoğlu (2008) riskli davranışları doğrudan ya da dolaylı olarak gençlerin sağlık ve iyilik hallerini ve yaşamlarını etkileyen ve potansiyel olarak olumsuz sonuçları olabilecek davranışlar olarak tanımlamaktadır. Buna göre madde kullanımı, şiddet ve güvensiz cinsel ilişki ergenlik çağında sıkça rastlanan ve halk sağlığı sorunu olarak kabul edilen riskli davranışlardır. Ayrıca son zamanlarda ruh sağlığı sorunları ve obezite de ergen sağlığını tehdit eden alanlar olarak görülmeye başlanmıştır.

Ergenler; doğuştan getirilen ve biyolojik yapıyla ilgili faktörler, toplum içerisinde kabul görmek ve onaylanmak arzusu, kendi değerini ortaya koyma çabası, işlevsel olmayan baş etme mekanizması gibi faktörler nedeni ile riskli davranışlar sergilemeye yatkındırlar (Gençtanırım Kurt, 2010). Bu bağlamda ergenlerin riskli davranışlar sergileme nedenlerinin birden çok kaynağının olabileceği söylenebilir.

Ergenlerde riskli davranışları açıklayan mevcut kavramsal yapı Problem-Davranış Teorisi (PDT)'ne göre; riskli davranışların ortaya çıkması, ergenlerin kendi sosyal çevrelerindeki bireylerle etkileşimleri ile yakından ilişkilidir (Gençtanırım ve Ergene, 2017). Donovan ve Jessor (1985), Jessor (1998), Zamboanga, Carlo ve Raffaelli (2004) tarafından bu teorinin uyuşturucu kullanımı, anti-sosyal davranışlar ve riskli cinsel davranışlar gibi riskli davranışları açıkladığı gibi, aynı zamanda ön ergenlik dönemindeki çocuklar ve ergenlere uygulanabileceğini savunulmaktadır. PDT'de ergenlerde riskli davranışlar, tek bir değişkenle açıklanamamaktadır. Bu teori birbirinden farklı ancak birbiriyle ilişkili sosyal unsurlardan oluşan iç içe geçmiş üç sistemden oluşmaktadır. Bunlar kişilik sistemi, algılanan çevre sistemi ve davranış sistemidir. Ergenlerde riskli davranışlar bu sistemlerin etkileşimlerine bağlı olarak açıklanmaktadır (Gençtanırım ve Ergene, 2017).

Ergenlik dönemi aynı zamanda okul dönemini ifade eder. Zira ergen bireyler bu gelişim dönemlerinde zamanlarının çoğunu okulda geçirmektedirler. Bu yüzden ergenlik döneminde gelişim okul süreçleriyle yakından ilişkilidir. Okul, öğrenciler için sadece akademik bilginin kaynağı değil aynı zamanda sosyal davranışların prova edildiği, bireylerin toplumsal davranışlara hazırlandığı bir yapıdır. Okul yaşantıları öğrencilerin sosyal davranışları üzerinde doğrudan etkilidir. Olumlu okul yaşantılarının öğrencilerin zihin ve ruh sağlıkları üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Bireylerin ergenlik döneminde okulda edindikleri sosyal ve psikolojik yaşantılar, yetişkinlik yıllarını doğrudan etkileyebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle öğrenim gördükleri okula karşı olumlu tutuma sahip öğrencilerin olumsuz tutum geliştiren öğrencilere kıyasla bilişsel ve duyuşsal olarak olumlu bir gelişim çizgisi göstereceği düşünülmektedir.

Okula bağlanma, okulun bir üyesi olarak değerli olduğuna ve saygı duyulduğuna inanma, gruba ait olma gibi temel psikolojik bir ihtiyaç olarak tanımlanmaktadır (Savi, 2011). Özdemir ve Koruklu

(2013) okula bağlanmanın çeşitli ortamlarda güvenli ve destekleyici ilişki ağları oluşturma gereksinimi ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Duy ve Yıldız (2014)' da bağlanmanın, sosyal ve duygusal iyi oluşun temeli olduğunu; ebeveyne, okula ve öğretmenlere bağlanmanın doğrudan okul başarısını etkilediğini ifade etmektedir.

Okula bağlanmanın öğrencilerin çeşitli davranışları üzerinde etkisi olduğuna ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Karaşar ve Kapçı (2011) tarafından lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada, öğretmene bağlanmanın olumlu sosyal davranışı, düşük hiperaktivite belirtilerini ve düşük davranış sorunlarını, okula bağlanma ise düşük duygusal sorunları yordadığı rapor edilmiştir. Yıldız ve Kutlu (2015) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise depresif belirtilerin okula bağlanma üzerinde anlamlı düzeyde bir yordayıcılığa sahip olduğu belirtilmiştir. Bond ve arkadaşları (2007) tarafından 8 yaşındaki çocuklar ile gerçekleştirilen çalışmada, düşük okul bağlılığı gösterip sosyal yanı güçlü olanların ilerleyen yıllarda riskli davranış gösterme eğilimlerinin yüksek olduğu, her ikisi birden düşük olanların ise okulu tamamlama olasılığının az olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

Bu açıklamalar ışığında ergenlik döneminde okul bağlılığının nasıl geliştiği, okula bağlılık ile riskli davranışlar arasında nasıl bir ilişki bulunduğu önemli hale gelmektedir. Alan yazında sınırlı çalışmanın olduğu göz önünde bulundurulduğunda böyle bir araştırmanın gerçekleştirilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle araştırmanın amacı lise öğrencilerinin riskli davranışlar gösterme düzeyleri ile okula bağlanma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi belirlenmesidir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel araştırmalar, iki ya da ikiden fazla değişken arasındaki ilişkinin, aynı değişkenleri etkilemeden, değiştirmeden araştırıldığı çalışmalardır (Karasar, 2000).

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın çalışma evrenini Niğde ilinde devlet okullarında öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma grubu ise uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Ulaşılabilirlik ve elverişlilik esasına dayalı olan uygun örnekleme yöntemi, bazı araştırma konularında bilgilerin hızlıca toplanması amacıyla tercih edilen bir yöntemdir (Aypay, 2010). Bu yöntemle belirlenen çalışma grubunda toplam 259 lise öğrencisi bulunmaktadır. Yaklaşık %55'ini kadın, %45'ini ise erkek öğrencilerin oluşturduğu çalışma grubundaki öğrencilerin; 86'sı birinci sınıf, 116'sı ikinci sınıf ve 57'si üçüncü sınıfta öğrenim görmektedir.

Tablo 1

Araştırmanın Örneklemine İlişkin Demografi Tablosu

		Sınıf Düzeyi					
		Birinci Sınıf		İkinci Sınıf		Üçüncü Sınıf	
		n	%	n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	50	35,2	64	45,1	28	19,7
	Erkek	36	30,8	52	44,4	29	24,8

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, Ergenlerde Okula Bağlanma Ölçeği, Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri Kısa Formu kullanılmıştır.

Ergenlerde Okula Bağlanma Ölçeği

Çocuk ve Ergenlerde Okula Bağlanma Ölçeği (Lise Formu): Hill (2005) tarafından çocuk ve ergenlerin okula bağlanma düzeylerini değerlendirmek amacıyla geliştirilen “School Attachment Scale”, 15 madde ile üç faktörden (öğretmen, arkadaş ve okula bağlanma) oluşmaktadır. Ölçek Savi (2011) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. Elde edilen uyum indeksi değerlerine göre üç boyutlu modelin yeterli uyum verdiği söylenebilir. Yapılan güvenilirlik analizinde ise ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .91, iki yarı test güvenilirliğinin ise birinci yarı için .80, ikinci yarı için .74 olduğu görülmüştür (Savi Çakar ve Karataş, 2017).

Riskli Davranışlar Ölçeği

Gençtanırım ve Ergene (2014) tarafından geliştirilmiştir. Riskli davranışlar antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki olmak üzere altı boyutta tanımlanmıştır. Ölçeğin geliştirilmesinde Problem Davranış Kuramı temel alınmıştır. Belirlenen boyutları ölçmek üzere hazırlanan likert tipi ölçek için yapı geçerliği çalışmaları ile iç tutarlık ve test tekrar test güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Çalışma 2009-2010 eğitim ve öğretim yılında Ankara ve İstanbul İllerinde öğrenimlerine devam eden ortaöğretim öğrencilerinden üç grupta yapılmıştır. Veriler üzerinde yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda, 1-5 arasında puanlanan, altı boyutta 36 maddenin yer aldığı Riskli Davranışlar Ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlik çalışmalarında uzman kanısı, açıklayıcı faktör analizi ve benzeme ölçüt geçerliği yöntemleri kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .70- .91 arasında değişmektedir. Üç hafta ara ile yapılan ölçümler sonucunda ölçeğin test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .56- .90 arasında olduğu bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS paket programına işlenmiş ve çalışmada kullanılacak testleri belirlemek için normallik testi gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu 50 kişiden büyük olan gruplar için Shapiro-Wilk normallik testi kullanılması gerekmektedir. Yapılan Shapiro-Wilk normallik testi sonuçlarına göre verilerin normal dağılım göstermediği görülmüş bu nedenle non-parametrik testler kullanılmıştır. Bu kapsamda iki kategorili değişkenler için Mann Whitney U test, üç ve daha fazla kategorileri bulunan değişkenlerin analizinde Kruskal Wallis testi ve değişkenlerin birbirlerine etkisinin analizinde Spearman Korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Lise öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre riskli davranışlar gösterme düzeyine ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

Cinsiyet Değişkenine Göre Riskli Davranış Düzeyleri

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	U	Z	p
Riskli Davranışlar Ölçeği Puan Toplamları	Kadın	142	121,57	7110,500	-1,995	,046*
	Erkek	117	140,23			
Antisosyal Davranışlar Alt Boyutu Puan Toplamları	Kadın	142	121,30	7071,000	-2,065	,039*
	Erkek	117	140,56			
Alkol Kullanımı Alt Boyutu Puan Toplamları	Kadın	142	119,59	6829,000	-3,354	,001*
	Erkek	117	142,63			
Sigara Kullanımı Alt Boyutu Puan Toplamları	Kadın	142	116,39	6374,500	-3,485	,000*
	Erkek	117	146,52			
İntihar Eğilimi Alt Boyutu Puan Toplamları	Kadın	142	139,19	7002,500	-2,182	,029*
	Erkek	117	118,85			
Beslenme Alışkanlıkları Alt Boyutu Puan Toplamları	Kadın	142	138,52	7097,500	-2,023	,043*
	Erkek	117	119,66			
Okul Terki Alt Boyutu Puan Toplamları	Kadın	142	118,03	6607,000	-2,985	,003*

*p<.05

Tablo 2 incelendiğinde cinsiyet değişkenine göre riskli davranış düzeylerinin genel boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir (p<.05). Buna göre erkeklerin riskli davranışlar ölçeği puan toplamları sıra ortalamalarının ($\bar{X}=140,23$) kadınların okula bağlanma ölçeği puan toplamları sıra ortalamalarından ($\bar{X}=121,57$) yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2'deki bulgular, riskli davranışlar ölçeği alt bileşenleri açısından da anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkenine göre antisosyal davranışlar alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Erkeklerin antisosyal davranışlar alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının ($\bar{X}=140,56$) kadınların puan toplamları sıra ortalamalarından ($\bar{X}=121,30$) yüksek olduğu görülmektedir.

Cinsiyet değişkenine göre alkol kullanımı alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Erkeklerin alkol kullanımı alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının ($\bar{X}=142,63$) kadınların puan toplamları sıra ortalamalarından ($\bar{X}=119,59$) yüksek olduğu görülmektedir.

Cinsiyet değişkenine göre sigara kullanımı alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Erkeklerin sigara kullanımı alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının ($\bar{X}=146,52$) kadınların puan toplamları sıra ortalamalarından ($\bar{X}=116,39$) yüksek olduğu görülmektedir.

Cinsiyet değişkenine göre intihar eğilimi alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Erkeklerin intihar eğilimi alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının ($\bar{X}=118,85$) kadınların puan toplamları sıra ortalamalarından ($\bar{X}=139,19$) düşük olduğu görülmektedir.

Cinsiyet değişkenine göre beslenme alışkanlıkları alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Erkeklerin beslenme alışkanlıkları alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının ($\bar{X}=119,66$) kadınların puan toplamları sıra ortalamalarından ($\bar{X}=138,52$) düşük olduğu görülmektedir.

Cinsiyet değişkenine göre okul terki alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Erkeklerin okul terki alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının ($\bar{X}=144,53$) kadınların puan toplamları sıra ortalamalarından ($\bar{X}=118,03$) yüksek olduğu görülmektedir.

Lise öğrencilerinin öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre riskli davranışlar gösterme düzeyine ilişkin bulgular aşağıdaki Tablo 3'de verilmiştir..

Tablo 3

Öğrenim Görülen Liseden Memnuniyet Değişkenine Göre Riskli Davranış Düzeyleri

Öğrenim görülen liseden memnuniyet		n	Sıra Ortalaması	U	Z	p
Riskli Davranışlar Ölçeği Puan Toplamları	Evet	183	115,91	4376,000	-4,698	,000*
	Hayır	76	163,92			
Antisosyal Davranışlar Alt Boyutu Puan Toplamları	Evet	183	117,58	4682,000	-4,148	,000*
	Hayır	76	159,89			
Alkol Kullanımı Alt Boyutu Puan Toplamları	Evet	183	122,77	5630,000	-3,284	,001*
	Hayır	76	147,42			
Sigara Kullanımı Alt Boyutu Puan Toplamları	Evet	183	121,41	5381,500	-3,100	,002*
	Hayır	76	150,69			
İntihar Eğilimi Alt Boyutu Puan Toplamları	Evet	183	122,75	5627,500	-2,425	,015*
	Hayır	76	147,45			

Beslenme Alışkanlıkları Alt Boyutu Puan Toplamları	Evet	183	124,82	6006,000	-1,733	,083*
	Hayır	76	142,47			
Okul Terki Alt Boyutu Puan Toplamları	Evet	183	118,65	4877,500	-3,985	,000*
	Hayır	76	157,32			

*p< .05

Tablo 3 incelendiğinde, öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre riskli davranış düzeylerinin genel boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir (p<.05). Öğrenim görülen liseden memnun olanların riskli davranışlar ölçeği puan toplamları sıra ortalamalarının (\bar{X} =115,91) memnun olmayanların puan toplamları sıra ortalamalarından (\bar{X} =163,92) düşük olduğu görülmektedir.

Öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre antisosyal davranışlar alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Öğrenim görülen liseden memnun olanların antisosyal davranışlar alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının (\bar{X} =117,58) memnun olmayanların puan toplamları sıra ortalamalarından (\bar{X} =159,89) düşük olduğu görülmektedir.

Öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre alkol kullanımı alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Öğrenim görülen liseden memnun olanların alkol kullanımı alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının (\bar{X} =122,77) memnun olmayanların puan toplamları sıra ortalamalarından (\bar{X} =119,59) düşük olduğu görülmektedir.

Öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre sigara kullanımı alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Öğrenim görülen liseden memnun olanların sigara kullanımı alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının (\bar{X} =121,41) memnun olmayanların puan toplamları sıra ortalamalarından (\bar{X} =150,69) yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre intihar eğilimi alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Öğrenim gördüğü liseden memnun olanların intihar eğilimi alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının (\bar{X} =122,75) memnun olmayanların puan toplamları sıra ortalamalarından (\bar{X} =147,45) düşük olduğu görülmektedir.

Öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre beslenme alışkanlıkları alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p>.05). Öğrenim gördüğü liseden memnun olanların beslenme alışkanlıkları alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının (\bar{X} =124,82) memnun olmayanların puan toplamları sıra ortalamalarından (\bar{X} =142,47) düşük olduğu görülmektedir.

Öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre okul terki alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir (p<.05). Memnun olanların okul terki alt boyutu puan toplamları sıra ortalamalarının (\bar{X} =118,65) memnun olmayanların puan toplamları sıra ortalamalarından (\bar{X} =157,32) düşük olduğu görülmektedir.

Lise öğrencilerinin sınıf düzeyi değişkenine göre riskli davranışlar gösterme düzeyine ilişkin bulgular aşağıdaki Tablo 4’de verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde sınıf düzeyi değişkenine göre riskli davranış düzeylerinin genel boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir (p<.05). Yapılan Tamhane posthoc analizi sonrasında kategoriler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmemiştir (p>.05). Sınıf düzeyi değişkenine göre antisosyal davranışlar alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (p>.05). Sınıf düzeyi değişkenine göre alkol kullanımı alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (p>.05).

Sınıf düzeyi değişkenine göre sigara kullanımı alt boyutu puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < .05$). Yapılan Tamhane posthoc analizi sonuçlarına göre aradaki farklılığın ikinci ve üçüncü sınıflar arasındaki anlamlı ilişkiden kaynaklandığı görülmektedir ($p > .05$).

Tablo 4

Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Riskli Davranış Düzeyleri

	Sınıf Düzeyi	n	Sıra Ortalaması	Ki- Kare	p
Riskli Davranışlar Ölçeği Puan Toplamları	Birinci Sınıf	86	121,24	6,126	,047*
	İkinci Sınıf	116	126,01		
	Üçüncü Sınıf	57	151,32		
Antisosyal Davranışlar Alt Boyutu Puan Toplamları	Birinci Sınıf	86	121,24	5,004	,082
	İkinci Sınıf	116	127,19		
	Üçüncü Sınıf	57	148,94		
Alkol Kullanımı Alt Boyutu Puan Toplamları	Birinci Sınıf	86	132,33	3,215	,200
	İkinci Sınıf	116	123,78		
	Üçüncü Sınıf	57	139,15		
Sigara Kullanımı Alt Boyutu Puan Toplamları	Birinci Sınıf	86	125,41	10,820	,004*
	İkinci Sınıf	116	120,47		
	Üçüncü Sınıf	57	156,32		
İntihar Eğilimi Alt Boyutu Puan Toplamları	Birinci Sınıf	86	138,03	4,532	,104
	İkinci Sınıf	116	132,94		
	Üçüncü Sınıf	57	111,89		
Beslenme Alışkanlıkları Alt Boyutu Puan Toplamları	Birinci Sınıf	86	127,24	1,882	,390
	İkinci Sınıf	116	126,18		
	Üçüncü Sınıf	57	141,95		
Okul Terki Alt Boyutu Puan Toplamları	Birinci Sınıf	86	120,56	3,085	,214
	İkinci Sınıf	116	131,27		
	Üçüncü Sınıf	57	141,66		

* $p < .05$

Sınıf düzeyi değişkenine göre beslenme alışkanlıkları, intihar eğilimi ve okul terki alt boyutları puan toplamları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p > .05$).

Lise öğrencilerinin okula bağlanma değişkenine göre riskli davranışlar gösterme düzeyine ilişkin bulgular aşağıdaki Tablo 6'de verilmiştir.

Tablo 5

Okula Bağlanma ile Riskli Davranışlar Gösterme Arasındaki İlişki

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1) Ergenlerde Okula Bağlanma											
2) Okula Bağlanma Alt Boyutu	,873**										
3) Arkadaşlara Bağlanma Alt Boyutu	,682**	,462**									
4) Öğretmenlere Bağlanma Alt Boyutu	,804**	,565**	,346**								
5) Riskli Davranışlar Ölçeği	-,421**	-,410**	-,232**	-,369**							
6) Antisosyal Davranışlar Alt Boyutu	-,290**	-,270**	-,131*	-,310**	,743**						
7) Alkol Kullanımı Alt Boyutu	-,174**	-,202**	-,093	-,094	,522**	,292**					
8) Sigara Kullanımı Alt Boyutu	-,174**	-,190**	-,109	-,135*	,661**	,421**	,523**				
9) İntihar Eğilimi Alt Boyutu	-,389**	-,349**	-,185**	-,388**	,548**	,325**	,103	,181**			

10) Beslenme Alışkanlıkları Alt Boyutu	-,175**	-,213**	-,069	-,133*	,518**	,331**	,062	,140*	,240**	
11) Okul Terki Alt Boyutu	-,410**	-,358**	-,294**	-,365**	,671**	,447**	,297**	,412**	,285**	,231**

Tablo 5 incelendiğinde, ergenlerde okula bağlanma ölçeği puan toplamları ile riskli davranışlar ölçeği puan toplamları arasında negatif yönlü orta kuvvette anlamlı bir ilişki ($p < .05$, $r = -.421$) olduğu görülmektedir. Yine Tablodaki sonuçlara göre antisosyal davranışlar alt boyutu puan toplamları ile arasında negatif yönlü düşük kuvvette anlamlı bir ilişki ($p < .05$, $r = -.290$); alkol kullanımı alt boyutu puan toplamları ile arasında negatif yönlü düşük kuvvette anlamlı bir ilişki ($p < .05$, $r = -.174$); sigara kullanımı alt boyutu puan toplamları ile arasında negatif yönlü düşük kuvvette anlamlı bir ilişki ($p < .05$, $r = -.174$); intihar eğilimi alt boyutu puan toplamları ile arasında negatif yönlü orta kuvvette anlamlı bir ilişki ($p < .05$, $r = -.389$); beslenme alışkanlıkları alt boyutu puan toplamları ile arasında negatif yönlü düşük kuvvette anlamlı bir ilişki ($p < .05$, $r = -.175$); okul terki alt boyutu puan toplamları arasında negatif yönlü orta kuvvette anlamlı bir ilişki ($p < .05$, $r = -.410$) bulunmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Cinsiyet değişkenine göre riskli davranış düzeylerinin genel boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Erkeklerin riskli davranışlar ölçeği puan toplamları sıra ortalamalarının kadınların okula bağlanma ölçeği puan toplamları sıra ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde Karahan ve arkadaşları (2006) çalışmalarında erkek öğrencilerde trafik, madde kullanımı ve toplumsal konuyla ilgili risk alma eğiliminin, kız öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğu saptamışlardır. Erdem, Eke, Ögel ve Taner (2006) araştırmalarında erkeklerde polisle başı belaya giren ve hırsızlık yapan arkadaşı olma riski kızlara göre yaklaşık 2.5 kat, bilerek başkasının malına zarar veren arkadaşı bulunma riski ise 2 kat fazla olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Güler ve arkadaşları da (2009) çalışmalarında erkek öğrencilerde sigara ve alkol kullanım sıklıklarının kadınlarınkinden daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre riskli davranış düzeylerinin genel boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Öğrenim görülen liseden memnun olanların riskli davranışlar ölçeği puan toplamları sıra ortalamalarının memnun olmayanların puan toplamları sıra ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle öğrenim gördüğü liseden memnun olan öğrencilerin riskli davranış gösterme düzeylerinin daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Hallinan (2008) 6, 8 ve 10. Sınıf öğrencileri ve öğretmenleri ile gerçekleştirdiği araştırmasında, okulu seven öğrencilerin daha yüksek akademik başarıya sahip olduğunu ve devamsızlık, okulu asma, okulu bırakma ve disiplin sorunlarına rastlantının okulu sevmeyen öğrencilere göre daha az olduğunu bulgularına ulaşmıştır. Demanet ve Van Houtte (2012) daha yüksek algılanan öğretmen desteği ve okula aitliğin okuldaki kötü davranışların daha az olmasıyla ilgili olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Zhang ve Messner (1996) araştırmalarında okula bağlılık ve okul kalitesinin resmi suçluluğa ilişkin gösterge ile ters orantı gösterdiğini ifade etmişlerdir.

Sınıf düzeyi değişkenine göre riskli davranış düzeylerinin genel boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Sınıf düzeyi arttıkça riskli davranışlar gösterme düzeylerinin arttığı görülmüştür. Sever (2015) çalışmasında 11. ve 12. sınıf öğrencilerinin riskli davranışlar gösterme düzeylerinin 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin riskli davranışlar gösterme düzeylerinden yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Eneççan ve arkadaşları (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada erkek lise öğrencilerinin ve üst sınıflarda öğrenim gören lise öğrencilerinin daha fazla risk altında olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tuncer (2012) çalışmasında ehliyetsiz motorlu araç kullanma ile yüksek sınıf düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Ergenlerde okula bağlanma ölçeği puan toplamları ile riskli davranışlar ölçeği puan toplamları arasında negatif yönlü orta kuvvette anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani okula bağlanma arttıkça riskli davranışlar gösterme düzeylerinin azaldığı söylenebilir. Bu sonuç ilgili alanyazındaki çalışmalar ile örtüşmektedir. Frey, Ruckhin ve Schwab-Stone (2009) 652 ergen ile yürüttükleri

araştırmalarında, okula bağlanma düzeylerinin artmasının akademik motivasyonla olduğu kadar şiddet suçluluğu ve agresif inançların daha düşük seviyeleriyle de ilişkilendirilmiştir. Diaz (2005) Minnesota’da bulunan 14 okuldan 159 öğrenci ile gerçekleştirdiği araştırmasında, öğrencilerin okul bağlılığı arttıkça riskli davranışların azaldığı bulgularına ulaştığını ifade etmiştir. Henry ve Slater (2007) yapmış oldukları çalışmada öğrencilerinin okula bağlılığının iyi olduğu okullara katılan öğrencilerin alkol kullanma ihtimalinin daha az olduğu, alkol kullanmaya daha düşük niyetleri olduğu, okuldaki ve çok az arkadaşlarının alkol kullandığını düşündükleri fikrini kuvvetle benimsedikleri ifade edilmiştir.

Erkek öğrencilerin riskli davranışlar gösterme düzeylerinin kadınlara göre daha fazla olduğu; erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadınlardan daha korkusuz davranışlar sergileme eğiliminde olması ile bu durumun alakalı olduğu, ayrıca yetişkinlerden sosyal öğrenme yoluyla bazı maddelerin kullanımının özendirici bir unsur olarak çocuk ve ergenlere yansıtıldığı düşünülmektedir. Bu durumla ilgili olarak sigara kullanımında model faktörüne yönelik çalışmalar üretilebilir. Okullarda ve yakın çevresinde özellikle rol model olarak öğrenciyi doğrudan etkileyen öğretmenlerin sigara tüketimlerine dair düzenlemeler yeniden gözden geçirilebilir. Okul terki eğilimlerinin erkek öğrencilerde yüksek olduğu çalışma sonuçlarında dikkat çekmektedir. Bunun sebeplerinin daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılması amacıyla yeni çalışmalar yapılabilir. Liseden memnuniyet değişkeni incelendiğinde öğrenim gördüğü liseden memnun olan ve olmayan öğrencilerin riskli davranış gösterme ve okul bağlılığı düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Öğrencilerin öğrenim gördüğü kurumdan memnuniyetsizlik nedenlerini anlamaya yönelik daha kapsamlı çalışmalar üretilebilir. Öğrencilerin okula bağlılık düzeyleri arttıkça riskli davranış gösterme düzeylerinin azaldığı sonucundan hareketle okula bağlılıkta üç temel faktör olan; okul-arkadaşlar-öğretmen bağlılıklarına yönelik çalışmalar geliştirilmesinin öğrencilerin riskli davranışlar gösterme sıklıklarına etki edebileceği düşünülmektedir. Okulların bu noktada ilgili ihtiyaç analizlerini yaparak öğrencilerinin kurumdan beklentilerinin neler olduğunu belirleyerek bunları işe koşmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirebileceği; arkadaşlara bağlanmada sınıf rehber öğretmenleri ve okul psikolojik danışmanlarının sınıf ve okul içerisindeki çatışmaları gözlemleyerek bu çatışmaların giderilmesine yönelik ilgili programları geliştirebileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Alikaşifoğlu M (2008) Ergenlerde davranışsal sorunlar. İ.Ü Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Adolesan Sağlığı II. Sempozyum Dizisi, İstanbul, s.55.
- Aypay, A. (2010). Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(2),113-131.
- Bond, L., Butler, H., Thomas, L., Carlin, J., Glover, S., Bowes, G. ve Patton, G. (2007). Social and school connectedness in early secondary school as predictors of late teenage substance use, mental health, and academic outcomes. Journal of Adolescent Health, 40(4), 357-e9.
- Demant, J. ve Van Houtte, M. (2012). School belonging and school misconduct: The differing role of teacher and peer attachment. Journal of Youth and Adolescence, 41(4), 499-514.
- Diaz, J. D. (2005). School attachment among Latino youth in rural Minnesota. Hispanic Journal of Behavioral Sciences, 27(3), 300-318.
- Duy, B. ve Yıldız, M. A. (2014). Farklı zorbalık statüsüne sahip erinlerde okula bağlanma ve yalnızlık. *Eğitim ve Bilim*, 39(174),173-188.
- Eneçcan, F. N., Şahin, E. M., Erdal, M., Aktürk, Z. ve Kara, M. (2011). Edirne şehir merkezindeki lise öğrencilerinde riskli sağlık davranışlarının değerlendirilmesi. TAF Preventive Medicine Bulletin, 10(6), 687-700.
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. Journal of Dependence, 7(3), 111-116.
- Frey, A., Ruchkin, V., Martin, A. ve Schwab-Stone, M. (2009). Adolescents in transition: School and family characteristics in the development of violent behaviors entering high school. Child Psychiatry & Human Development, 40(1), 1-13.
- Gençtanırım Kurt, D. (2010). Ergenlerde riskli davranışların yordanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gençtanırım, D. ve Ergene, T. (2014). Riskli davranışları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. International Journal of Social Science, 25(1), 125-138.
- Gençtanırım, D. ve Ergene, T. (2017). Türk ergenlerde riskli davranışların yordanması *Eğitim ve Bilim* Cilt 42 (2017) Sayı 189 137-152.
- Guler, N., Güler, G., Ulusoy, H. ve Bekar, M. (2009). Lise öğrencileri arasında sigara, alkol kullanımı ve intihar düşüncesi sıklığı. *Cumhuriyet Medical Journal*, 31(4), 340-345.
- Hallinan, M. T. (2008). Teacher influences on students' attachment to school. Sociology of Education, 81(3), 271-283.
- Henry, K. L. ve Slater, M. D. (2007). The contextual effect of school attachment on young adolescents' alcohol use. Journal of school health, 77(2), 67-74.
- Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Gençoğlu, C. ve Yılan, G. (2010). Lise öğrencilerinde trafik, madde kullanımı ve toplumsal konumla ilgili risk alma davranışı. *Eğitim ve Bilim*, 32(142),72-79.
- Karasar, N. (2000). Bilimsel araştırma yöntemi, 10. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karasar, B. ve Kapçı Seyitoğlu, E. G. (2016). Lise öğrencilerinde okula bağlanma ve akademik başarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 49(1), 21-42.

- Koç M (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(2), 231-256.
- Özdemir, Y. ve Koruklu, N. (2013). İlk ergenlikte ana-babaya bağlanma, okula bağlanma ve yaşam doyumu. İlköğretim Online, 12(3),836-848.
- Savi Çakar, F. ve Karataş, Z. (2017). Ergenlerin okula bağlanmalarının yordayıcıları olarak benlik saygısı, okul öfkesi ve yaşam doyumu. Eğitim Ve Bilim, 42(189), 121-136.
- Savi, F. (2011). Çocuk ve ergenler için okula bağlanma ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. İlköğretim Online, 10(1), 80-90.
- Set, T., Dağdeviren, N. ve Aktürk, Z. (2006). Ergenlerde cinsellik. Genel Tıp Dergisi, 16(3), 137-141.
- Sever, G. (2015). Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin algılanan sosyal destek ve riskli davranışlarla ilişkisinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Tuncer, E.N. (2012). Adana'daki lise öğrencilerinde kasıtlı ve kasıtsız yaralanmaya yol açabilecek riskli davranışların yaygınlığı. Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adana.
- Uludağlı, N. P. ve Sayıl, M. (2009). Orta ve ileri ergenlik döneminde risk alma davranışı: ebeveyn ve akranların rolü. Türk Psikoloji Yazıları, 12(23), 14-24.
- Yıldız, M. A. ve Kutlu, M. (2015). Erinlerde okula bağlanmanın yordayıcısı olarak sosyal kaygı ve depresif belirtilerin incelenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(31), 332-345.
- Zhang, L. ve Messner, S. F. (1996). School attachment and official delinquency status in the People's Republic of China. In Sociological Forum, 11(2) 285-303.

Extended Abstract

Introduction

Risky behaviors are behaviors that directly or indirectly affect the health and well-being of young people and may have potentially negative consequences that affect their lives (Alikashiöglu, 2008). Risky behaviors are also observed during puberty, which is at the same time as school age. Adolescents spend most of their time in school. Thus, adolescent development during which risky behaviors are observed is closely related to school processes.

School attachment is defined as a basic psychological need, such as believing to be respected and be a valuable member of the school in which the student participates, and belonging to a group (Savi, 2011). School attachment is related to the need to create secure and supportive networks in various settings (Özdemir ve Koruklu, 2013). School attachment, which is the basis of good social and emotional well-being, also influences the school success positively.

This study examines how school attachment develops in adolescence, and the relationship between school attachment and risky behaviors. Inadequate literature on that subject suggests that such a study would be useful. For this reason, the study was conducted to examine the relationship between the level of risky behaviors of high school students and the level of their attachment to the school.

Method

In that study, relational scanning model among survey models was applied. Relational research is the study examining the relationship between two or more variables (Karasar, 2000). The study's universe constitutes high school students in the public schools in Niğde. The study group was selected by appropriate sampling method. The appropriate sampling method based on accessibility and availability is the preferred method for gathering information quickly in some research subjects (Aypay, 2010). There are a total of 259 high school students in the study group determined via that method. Of the students in the study group, 55% were women and 45% were male students; 86 are in the first grade, 116 are in the second grade.

Results and Discussion

According to the gender variable, it was seen that the risky behavior levels showed a statistically significant difference in the general dimension. According to this, the mean rank of total scores that male students got from the risky behaviors scale are higher than those female students got from the school attachment scale. That result is similar to other related research results. In one study, male students were more likely to take risks regarding traffic, substance use and social status than female students (Karahan et al., 2006). In another research, it was found that the risk of being a friend of a man who entered the rubble by the police and committed a theft was found to be about 2.5 times higher and to be two times more risky to have a friend who consciously damages someone else's property for male students than females (Erdem, Eke, Ogel ve Taner, 2006). Güler et al. (2009) also found that male students had a higher prevalence of smoking and alcohol use than females. The results show that males are more likely to show risky behaviors than females. It is thought that this tendency is related to the fact that males tend to exhibit more fearless behaviors than women due to their gender roles and children and adolescents are motivated to use some materials through social learning from adults is reflected in as an incentive.

The level of risky behaviors in the adolescents showed statistically significant difference according to the variable of high school satisfaction level. Those who are satisfied with the high school they have been studying, got higher scores of mean rank in the risk behaviour scale than those who are not satisfied. Hallinan (2008) who studied with 6th, 8th and 10th grade students and their teachers found that students who like school had higher academic success and that coincidence with disability, school hanging, school dropout and disciplinary problems was less than the students who dislike the school. According to Demanet and Van Houtte (2012), higher perceived teacher support and belonging to school indicate less maltreatment at school. According to another research, school attachment and school quality are inversely related to the indicator of official culpability (Zhang ve Messner, 1996).

According to the class level variable, risky behavior levels of adolescents showed statistically significant difference. Accordingly, as the class level increases, the probability of showing risky behavior increases. In another study, it was reported that levels of risky behaviors of 11th and 12th grade students were higher than those of 9th and 10th grade students showing risky behaviors (Sever,

2015). In a similar study, male high school students and upper secondary school students were at higher risk (Eneçcan et al., 2011). Tuncer (2012) noted that there was a significant relationship between unlicensed driving and high class level variables in his study.

A negative correlation with moderate significant level was found between the mean of the scores of the school attachment scale and the mean of the scores of the risky behaviors scale in the adolescents. Accordingly, adolescents are less likely to show risky behaviors as their attachment to the school is increased. This result overlaps with some other studies in the field. Frey, Ruckhin, and Schwab-Stone (2009) found that the increase in the school attachment was associated with violent crime and lower levels of aggressive beliefs as well as academic motivation. In a study conducted with adolescents in the United States, it was found that as school attachment increases, risky behaviors decrease (Diaz, 2005). In a similar study, it was stated that the intentions and behaviors to use alcohol of new students participating in schools with high school attachment were decreased (Henry and Slater, 2007).

Recommendations

Depending on the results obtained, it can be stated that teachers who are role model for adolescents in their schools and immediate environments avoid negative behaviours like smoking and drinking alcohol will decrease risky behaviors in adolescents. It was found for teenage boys who have risky behaviors, school abandonment tendency is high. Further studies can be done about which factors influence the school abandonment tendency, other than risky behaviors. It was seen that dissatisfaction from the school in which they study increases the likelihood of showing school loyalty and risky behavior. New studies on the reasons for school dissatisfaction can be done. As the level of students' attachment to the school increases, the level of risky behaviors decreases. Based on that conclusion, it is thought that conducting studies on school-friends-teacher loyalty, which are three basic factors, can affect the frequency of students' showing risky behaviors.

The Moderating Roles on the Relation between Internet Addiction and Burnout

Halil Özcan Özdemir
Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir
hoozdemir@ahievran.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0021-3618>

Hüsnüye Neşe Arslan
Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir
nesearslan@ahievran.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2582-7683>

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 12.03.2018 Revize Tarihi: 12.06.2018 Kabul Tarihi: 21.06.2018

Atf Bilgisi

Özdemir, H. Ö. ve Arslan, H. N. (2018). The moderating roles on the relation between internet addiction and burnout, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 31-41. Doi: 10.31592/aeusbed.404411

ABSTRACT

In accordance with evolutionary improvements in technology, today new technological illnesses developed, one of them being internet addiction. Different from the literature on gender, there are only a few studies on the relationship between internet addiction and the educational level. The aim of the present study is to explore the moderating role of gender and level of education on the relation between internet addiction and burnout of future leaders studying at the university level. The data was conveniently collected from 233 students enrolled in the Business and Administration Department in the Faculty of Economics and Administrative Sciences and the Vocational School of Social Sciences in a Turkish university. The instruments of the study were used the originally named “Skala zur Erfassung der Internetsucht” internet addiction questionnaire, and the Maslach Burnout Inventory – Student Survey (MBI-SS). The results of the study revealed a positive and significant relationship between internet addiction and burnout. However, the variables of gender and educational level were found to have no moderating role in the correlation.

Key Words: Internet addiction, burnout, social media, entrepreneurship

İnternet Bağımlılığı ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkide Düzenleyici Roller

ÖZ

Teknoloji alanındaki evrimsel gelişmelere uygun olarak, günümüzde internet bağımlılığı olan yeni teknolojik hastalıklar gelişmiştir. Toplumsal cinsiyet literatüründen farklı olarak internet bağımlılığı ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki hakkında sadece birkaç çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmanın amacı; üniversite mezunu olacak girişimci adaylarının internet bağımlılık düzeyleri ile tükenmişlikleri arasındaki ilişkide cinsiyet ve öğrenim düzeyinin düzenleyici rollerinin belirlenmesidir. Araştırmanın verileri bir Türk devlet üniversitesindeki İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü ile Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu İşletme programında öğrenim gören 233 öğrenciden rastgele seçim yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak orijinal adı “Skala zur Erfassung der Internetsucht” olan internet bağımlılığı ölçeği Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu (MTE-ÖF) kullanılmıştır. Araştırma grubundan elde edilen veriler SPSS 22 istatistiksel paket programı ile analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre; internet bağımlılığı ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu; bu ilişkide cinsiyet ve öğrenim düzeyi faktörlerinin düzenleyicilik rolünün olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma bulguları yorumlanmış ve daha sonra gerçekleştirilecek araştırmalara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet bağımlılığı, tükenmişlik, sosyal medya, girişimcilik

Introduction

The areas of internet use have extended profoundly in the last two decades leading to an increase in a variety of websites used for communication, trading, banking facilities and entertainment, particularly the most prominent ones such as Twitter, Facebook, Instagram and WhatsApp. The reasons for this growth can be listed as the internet’s easy access without being limited to time and space and its providing of effortless and fast interaction through obtaining and sharing information.

Thanks to these elements, the internet is the most fundamental and captivating technological innovation of our era. Thanks to its endless possibilities, it has become one of the most treasured instruments.

In accordance with evolutionary improvements in technology, today new technological illnesses developed, one of them being internet addiction. The concept of internet addiction was originally used by Goldberg (1996) in his book “The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders” which included categories related to internet addiction (Eroğlu and Bayraktar, 2017). Internet addiction has been divided into four elements: excessive use, tolerance, withdrawal and negative social repercussions (Block, 2008). The need to socialize quickly and efficiently at any time and place is considered as an important factor in internet addiction (Douglas et al., 2008). The desire of taking on roles and personalities which are different from the real self and the easiness of sharing thoughts and opinions are some of the reasons that make the internet more appealing (Cengizhan, 2005; Eroğlu and Bayraktar, 2017). Furthermore, people find the chance to experience emotions and passion in the virtual world which they cannot experience in the real world (Batem, 2016).

The number of people who suffer from extensive internet usage gradually increase all around the world, including Turkey where internet addiction is treated as a severe illness. The recent report of the Turkish Statistical Institution (2017) revealed that 66.8% of the population uses the internet, which may be considered as a low rate. However, it was also reported that 93.8% consider themselves as regular users and 87.9% use the internet almost every day. Examining the age range of these users, it was noted that the highest level of internet usage was between the ages of 14 and 24, clearly indicating an extensive use among the youth (TurkStat, 2017). As a result of these statistics, it is fortunate that in 2012 an internet addiction polyclinic at the Bakırköy psychiatric hospital was opened (Özdemir, 2017).

Different from the concept internet addiction, closely akin definitions exist on burnout. According to Freudenberger (1974) burnout is “the loss of power and energy resulted from failure, exhaustion and overloading or the depletion of internal resources resulted from unmet needs (cited in Arı and Bal, 2008). Maslach defines burnout as a prolonged psychological syndrome that shows up in response of stress boosting factors at the workplace. The concept burnout is divided into and analyzed under three components, being emotional exhaustion, depersonalization and reduced personal accomplishment (Maslach and Jackson, 1981). Although research on burnout started with the analysis of workers and businessmen, a fair amount of studies exists on the burnout student’s experience (Yang and Cheng, 2005; Zhang, Gan and Cham, 2005). Even though being neither a business owner nor a worker, the effort and time spent at school is accepted as work, which inevitably leads to crucial similarities between staff burnout and student burnout (Schaufeli et al., 2002; Zhang, Gan and Cham, 2005). Thus, the analysis of students’ level of burnout may have a predictive value of the level of burnout they might have in the future as office workers or entrepreneurs.

Literature Review and Hypotheses

Internet addiction and burnout

As the present study, a considerable number of studies explored the factors influencing internet addiction (Hawi, 2012; Tsitsika et al., 2014) and burnout separately; however, only few analyzed the relation between these two concepts. Avci and Şahin (2017) revealed in their study a significant relationship between internet addiction and the sub-categories of burnout. In a similar vein, Salmela-Aro et al. (2017) stated as a result of their study that extensive internet usage can lead to study burnout and develop other depressive symptoms.

The literature yields contradictive results on the role of gender in relation to internet addiction. Some studies claimed significant differences in internet addiction between the genders and added that males are more likely to be addictive than females (Mottram and Fleming, 2009; Randler et al., 2014). On the other hand, other numerous studies declared that the genders have different degrees of internet addiction, but are not significantly different (Turan, 2015; Lam et al., 2009; Subrahmanyam and Lin,

2007; Bayraktar and Gün, 2007; Anin et al., 2017). In the study of Şahin et al. (2016), it was found that the female participants had a higher degree of internet addiction than the male participants. Nonetheless, they added that the statistical analyses revealed no significant difference between the degrees of internet addiction of the female and male students. On the other hand, Akdağ et al. (2014) and Kır and Sulak (2014) asserted that gender is a fundamental determinant in the development of internet addiction. Contrary to the study of Şahin et al. (2016), their analyses reached the result that male students have a higher level of internet addiction than female students. In the same study, Şahin et al. (2016) also looked at possible differences of internet addiction among the freshman, sophomore, junior and senior students. The findings showed that the freshman students have a higher level of internet addiction than the senior students. Despite the difference of level of internet addiction between the freshmen and seniors, this difference was not found to be significant.

Similarly, there are no definite results on the relation between gender and burnout; moreover, the literature holds very contrasting findings. The studies of Sucuoğlu and Kuloğlu (1996) and Işıklar (2002) revealed that gender has no effect on the level of burnout. Furthermore, some studies claim that male students have a higher rate of burnout (Girgin, 1995), while others reported to have found that female students are more burned out (Tümekaya, 1996; Gündüz et al., 2012). Due to these contradictive studies, it would be appealing to examine the relationship between internet addiction and in the Turkish context and among university students.

Different from the literature on gender, there are only a few studies on the relationship between internet addiction and the educational level. One of these studies was done by Lee (2009) who revealed that no statistically significant difference was found between the four school years.

The present study explores the following hypotheses;

Hypothesis 1: Is there a significant relationship between internet addiction and burnout?

Hypothesis 2: Does the educational level have a moderating role in the relationship between internet addiction and burnout?

Hypothesis 3: Does gender have a moderating role in the relationship between internet addiction and burnout?

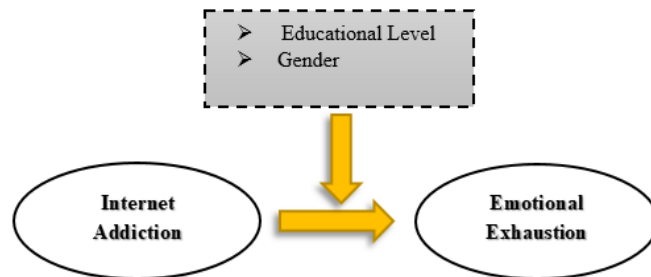

Figure 1. The theoretic design of the study

In this model, the independent variable was identified as internet addiction, the dependent variable was emotional burnout, and the moderating variables were the level of education and gender.

Method

The present study was administered on 233 Business and Administration students in the Faculty of Economics and Administrative Sciences and the Vocational School of Social Sciences at a Turkish university. The instruments of the study were the originally named “Skala zur Erfassung der Internetsucht” internet addiction questionnaire designed by Hahn and Jerusalem (2001) and translated into Turkish by Şahin and Korkmaz (2011), and the Maslach Burnout Inventory – Student Survey (MBI-SS) designed by Schaufeli et al. (2002) and translated into Turkish by Çapri, Gündüz and Gökçakan (2011). The Statistical Package of Social Sciences (SPSS) 22 was used for the statistical

analyses. The data was collected using convenience sampling to reach student participants. Convenience sampling is within the non-probability sampling design which is widely accepted in sociological research when the primarily aim of the study is to analyzed the sample explorative or descriptively (Atkinson and Flint, 2001).

Findings

The findings and clarifications of the proposed hypotheses are stated as the following.

Table 1
Correlation between internet addiction and burnout

Variables	Mean	S ²	IA	B
Internet Addiction	2,05	0,579	-	0,450**
Burnout	3,00	0,370	0,450**	-

After the analysis of the answers in the questionnaire, it was revealed that the participants had a medium level of internet addiction with the most answers to the internet addiction items given as “little relevant”. This suggests that the majority of participants do not have a strong interest in the internet. On the other hand, the answers to the items related to burnout indicated a higher level compared to internet addiction. Most of the items were answered as “relevant”.

The statistical analysis showed a significant and positive correlation between internet addiction and burnout, which was statistically significant ($r = .450$, $n = 233$; $p < .05$). This finding reveals that internet addiction has an impact on the burnout syndrome, and that the higher the level of internet addiction is the more intense the student experiences burnout.

Table 2
Findings of hierarchical regression for burnout

Variables	Model-1	Model-2
Gender	-0,008	-0,028
Educational Level	-0,039	-0,046
Internet Addiction		0,375***
<i>R</i>	0,033	0,469
<i>R</i> ²	0,001	0,220
Adapted <i>R</i> ²	-0,008	0,210
<i>F</i>	0,122	21,558
ΔR^2	-0,001	0,219

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

a: Independent Variable = Internet Addiction

In addition to the correlation analysis, the variables internet addiction and burnout were explored through a hierarchical regression test in order to reveal if the variable burnout explains a statistically significant amount of variance in the variable internet addiction after accounting for gender and educational level (Table 2). The results of the test were statistically significant [$F_{(1,229)} = 21,558$; $p < 0,001$]. As presented in Table 2, the R^2 level was identified as 0.220, which indicates that 22% of burnout can be explained by internet addiction. Furthermore, the analysis of the Beta coefficient showed that the level of burnout increased by 0.38 units when the level of internet

addiction increased by one unit ($p < 0,001$). Based on the results of these analyses, the first hypothesis was confirmed.

In order to provide statistically verified research conclusions, it is essential to disprove the existence of multicollinearity which is done through the analysis of Tolerance and VIF rates of the dependent variable (internet addiction) (Büyüköztürk, 2009). The analysis showed that the Tolerance rate was bigger than 0.20 ($0,999 > 0,20$), and the VIF rate was lower than 10 ($1,001 < 10$), which led to the conclusion that the variable internet addiction did not have multicollinearity.

Table 3

The moderating role of educational level between internet addiction and burnout

Variables	Model-1	Model-2
Internet Addiction	0,374	0,374***
Educational Level	-0,046	-0,046
IA x EL		0,023
R	0,469	0,470
R ²	0,220	0,221
Adapted R ²	0,213	0,211
F	32,392	21,677
ΔR^2	0,220	0,001

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

The hierarchical regression results revealed that internet addiction had a significant impact in the first regression model [$F_{(2,230)} = 32,392$; $p < 0,001$] (Table 3). On the other hand, the change in R^2 was not found significant in the second model [$F_{(1,229)} = 21,677$; $p > 0,05$]. Upon the inclusion of all variables, it was found that internet addiction had a significant effect on emotional burnout ($\beta = 0,374^{***}$, $p < 0,001$) and that educational level had no significant effect on emotional burnout ($\beta = -0,046$, $p > 0,05$). Furthermore, it was revealed that internet addiction and educational level had no significant transactional effect on emotional burnout ($\beta = 0,023$, $p > 0,05$).

The finding of a non-significant multiplicative result of the correlation between internet addiction and educational level leads to the conclusion that these variables have no interaction effect on emotional burnout; in other words, that educational level does not have a moderating role. Therefore, the second hypothesis is rejected.

In order to eliminate the factor of multicollinearity, the level of Tolerance and VIF of the independent variable (internet addiction X educational level) were examined. The Tolerance value being higher than 0.20 ($1,000 > 0,20$) and the VIF value being lower than 10 ($1,000 < 10$) pointed to the conclusion that the variable did not have multicollinearity.

Table 4.

The moderating role of gender between internet addiction and burnout

Variables	Model-1	Model-2
Internet Addiction	0.374	0.376***
Gender	-0.013	-0.012
IA x G		0.035
R	0.468	0.471
R ²	0.219	0.222
Düzeltilmiş R ²	0.212	0.212
F	32.206	21.796

ΔR^2	0.219	0.003
--------------	-------	-------

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

As shown in Table 4, the hierarchical regression results presented a significant effect of internet addiction in the first regression model [$F_{(2,230)} = 32.206$; $p < 0.001$]. On the contrary, the change in R^2 was not found significant in the second model [$F_{(1,229)} = 21.796$; $p < 0.05$]. Upon the inclusion of all variables, it was found that internet addiction and gender had no significant effect on emotional burnout ($\beta = 0.035$, $p > 0.05$).

The finding of a non-significant multiplicative result of the correlation between internet addiction and gender leads to the conclusion that these variables have no interaction effect on emotional burnout; in other words, that gender does not have a moderating role. Thus, the third hypothesis is rejected.

The factor multicollinearity of the independent variable (internet addiction X gender) was eliminated as the level of Tolerance and VIF was higher than 0.20 ($0.998 > 0.20$) and lower than 10 ($1.002 < 10$), respectively. Accordingly, the variable did not have multicollinearity.

Discussion and Conclusion

The primary goal of the study was to examine the relations between internet addiction and burnout of university students in Turkey. In addition, the role of gender and educational level between the two factors was analyzed. To achieve this goal, the “Skala zur Erfassung der Internetsucht” Internet Addiction Questionnaire (Hahn und Jerusalem, 2001) and the Maslach Burnout Inventory-SS were used. The findings of the study revealed a positive correlation between internet addiction and burnout; in other words, the level of internet addiction has an impact on the level of burnout and vice versa. This result is in accordance with Aro et al. (2017) who explored the excessive use of internet and school burnout of Finnish Adolescents. They also concluded that excessive internet use predicted burnout. In a similar vein, Şahin (2016) administered a study examining the relationship between internet addiction and life satisfaction in a Turkish setting, and he revealed a significant negative relation between internet addiction and life satisfaction; in other words, less internet addicted students have a lower level of burnout. These studies show that the present study is in consistency with the recent studies in the literature.

Additionally, it was found that gender and educational level do not have a moderating role in the correlation between internet addiction and burnout. This result is inconsistent with the studies of Mottram and Fleming (2009) and Randler et al. (2014) who found that males are more prone to the extensive use of internet than females. One of the reasons may be listed as the profile of the participants. The present study focused particularly on students who have a high chance of working in offices or in management as the future entrepreneurs, while the other two studies worked with students of other departments. Consistent with the present study, the study of Ainin et al. (2017) who explored internet addiction of adults working in offices stated no significant difference between internet addiction and gender. Considering that the participants of Ainin et al.’s study may be the future of the participants of the present study, the comparison of the results may indicate that gender maintains to have a minor role of gender in the level of internet addiction.

The last finding of the present study was that gender and educational level had no effect on the level of burnout. This finding is consistent with Bresó, Salanova and Schaufeli (2007) who conducted a crosscultural study on the effect of demographic variables on burnout. They found no significant difference between female and male participants based on the level of burnout. Addis (2006) found that freshmen have a higher level of burnout than the other classes, but added that this difference is non-significant.

Based on the results obtained, some suggestions were proposed: (1) the study uncovered that internet addiction had an impact on the increase of emotional burnout. Therefore, more social activities should be organized at university and students should be motivated to join in. This way, the time spent in the internet during their free time may be reduced. (2) Seminars on the effective use and

the harmful aspects of the internet could be given to students to raise awareness. (3) NGO's, such as Yeşilay could open new units related to internet addiction and run them actively. Thereby, not only products like alcohol and cigarettes, but also virtual products could be kept under control. (4) Despite some benefits of the internet use during class, students need to be aware when there is a real need to use it. Thus, school principals should work with teachers for precautions to limit internet use during class time. There is a need to add that these implications should be considered for both genders and all educational levels as the findings of the present study revealed that neither gender nor educational level has a moderating role on the relationship between internet addiction and emotional burnout, and that these variables have no impact on the rate of emotional burnout.

This study includes some limitations which should be considered. First, the study was conducted on university students studying Business and Administration. The group of participants of this study hinders the generalizability of the study to other students (secondary, high school). Second, the possibility that the participants might have altered their real thoughts and responded in line with the expectations of the surveyor can be considered as a limitation. Finally, with the study being cross sectional, the participants might have answered the items based on their momentary mood, instead of considering the items from a general point of view.

References

- Addis, R. S. (2006). *Burnout among undergraduate athletic training students*. Dissertation, California University. U.S.A
- Akdağ, M., Yılmaz, B. S., Özhan, U., and Şan, İ. (2014). Üniversite Öğrencilerinin İnternet Bağımlılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (İnönü Üniversitesi Örneği), *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 73-96
- Anin, S., Jaafar, N. I., Ashraf, M., and Parveen, F. (2017). Exploring the Role of Demographics and Psychological Variables in Internet Addiction. *Social Science Computer Review*, 35(6), 770-780.
- Arı, G. S., Bal, E. Ç. (2008). Tükenmişlik kavramı: Birey ve örgütler açısından önemi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 131-148.
- Avcı, D. K., Şahin, H. A. (2017). Relationship between Burnout Syndrome and Internet Addiction, and the Risk Factors in Healthcare Employees in a University Hospital, *Konuralp Tıp Dergisi*, 9 (2), 1-8
- Batem (2016). *İnternet ve Bilgisayar Bağımlılığı*. <http://www.batem34.com> (04.04.2016).
- Bayraktar, F. ve Gün, Z. (2007). Incidence and correlates of internet usage among adolescents in North Cyprus. *Cyberpsychology & Behavior*, 10; 191-197.
- Çapri, B.; Gündüz, B. ve Gökçakan, Z. (2011). Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu (MTE-ÖF)'nun Türkçe'ye Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 40 (1), 134-147.
- Freudenberger, H.J. (1974). "Staff Burn-Out", *Journal of Social Issues*, Vol.30, Number 1, 159-165.
- Girgin, G. (1995). "İlkokul Öğretmenlerinde Meslekte Tükenmişliğin Gelişimini Etkileyen Değişkenlerin Analizi ve Bir Model Önerisi", Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Gündüz, B., Çapri, B., ve Gökçakan, Z. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, *Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2012), 38-55.
- Hawi, N.S. (2012). Internet addiction among adolescents in Lebanon. *Computers in Human Behavior*, 28, 1044-1053.
- Işıklar, A. (2002). "Lise Dengi ve İlköğretim Okullarındaki Öğretmenlerin İş Doyumu, Tükenmişlik ve Empatik Eğilimleri Arasındaki İlişkilerin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kır, İ., Sulak, Ş. (2014). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (51), 150-167
- Lam L. T., Peng Z.W., Mai J.C., and Jing J. (2009). Factors associated with Internet addiction among adolescents. *CyberPsychology & Behavior*; 12: 551-555.
- Lee, S. (2009). "Problematic Internet Use among College Students: An Exploratory Survey Research Study". A dissertation at University of Texas at Austin.
- Maslach, C. ve Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.
- Maslach, C. (2003). Job Burnout: New Directions in Research and Intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 5, 189-192.

- Mottram, A. J., and Fleming, M. J. (2009). Extraversion, impulsivity, and online group membership as predictors of problematic internet use. *CyberPsychology & Behavior*; 12, 3, doi: 10.1089/cpb.20070170.
- Özdemir, H.Ö. (2017). *Yöneticilerin otantik liderlik tarzlarının çalışanların sanal kayıtarma ve sinizm davranışları üzerine etkileri*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, Nevşehir.
- Salmela-Aro, K., Upadyaya, K., Hakkarainen, K., Lonka, K., and Alho, K. (2017). The dark side of internet use: two longitudinal studies of excessive internet use, depressive symptoms, school burnout and engagement among Finnish early and late adolescents. *Journal of youth and adolescence*, 46(2), 343-357.
- Subrahmanyam, K. ve Lin, G. (2007). Adolescents on the net: Internet use and well-being. *Adolescence*, 42, 659-677
- Sucuoğlu, B. ve Kuloğlu, N. (1996). Özürlü Çocuklarla Çalışan Öğretmenlerde Tükenmişliğin Değerlendirilmesi, *Türk Psikoloji Dergisi*, 10 (36), 44-60.
- Schaufeli, W. B., Martinez, I., Marques-Pinto, A., Salanova, M., and Bakker, A. (2002). Burnout and Engagement in University Students: A cross-national study. *Journal of CrossCultural Studies*, 33, 464-481.
- Şahin, C. (2016). Examination of the Relationship between Life Satisfaction Level and Internet Addiction of the Students in Guidance and Psychological Counseling Department. *International Journal of Contemporary Educational Studies*, 2(1), 1-13.
- Şahin, C., Korkmaz, Ö. (2011). İnternet Bağımlılığı Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 101-115
- Şahin, C., Aydın, D., Balay, R. (2016). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Eğitsel İnternet Kullanımı ile İnternet Bağımlılıklarının İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) 17(1)*, 481-497
- Tsitsika, A., Janikian, M. Schoenmakers, T. M., Tzavela, E. C., Olafsson, K., Wojcik, S., Richardson, C. (2014). Internet addictive behavior in adolescence: A cross-sectional study in seven European countries. *CyberPsychology, Behavior, and Social Networking*, 17, 528-535.
- Turan, R.T. (2015). *Başkent Üniversitesi öğrencilerinde internet bağımlılığı sıklığı ve ilişkili faktörler*. Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, Ankara
- Tümekaya, S. (1996). *Öğretmenlerdeki Tükenmişlik Görülen Psikolojik Belirtiler ve Başa Çıkma Davranışları*, Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yang, H. J., and Cheng, K. F. (2005). An investigation the factors affecting MIS student burn-out in technical-vocational college. *Computers in Human Behavior*, 21, 917-932.
- Zhang, Y., Gan, Y., and Cham, H. (2005). The reliability and validity of MBI-SS and academic characteristics affecting burnout. *Chinese Journal of Clinical Psychology*, 13, 383-385.

Genişletilmiş Özet

Giriş

Günümüzde İnternet, kolay erişilebilme ve etkileşim sağlama özelliğiyle insanların bilgiyi edinirken ve paylaşırken hızlı ve kolay yapabilmesine olanak sağlayan haberleşme, ticaret yapma, bankacılık hizmetlerinden yararlanma, eğlenceli vakit geçirme vb. gibi faaliyetleri yerine getirmemize vesile bir kaynak haline gelmiştir. Bu özelliği sayesinde internet tüm insanlığın ilgisini çeken, çağımızdaki en önemli teknolojik gelişmelerinden birisi olmuştur. Sunmuş olduğu güzel imkânlardan dolayı özellikle gençlerin hayatlarının bir parçası olmuştur.

İnternet bağımlılığı terimini ilk kullanan kişi Goldberg (1996) “Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve sayısal El Kitabı” eserinde internet bağımlılığı için göstergeler geliştirmiştir (Eroğlu ve Bayraktar, 2017). İnsanların sosyalleşme gereksinimi internet bağımlılığının önemli bir nedeni olarak görülmektedir. Kişilerin gerçek olduklarından kendilerini daha farklı göstermek istemeleri, düşüncelerini daha kolay paylaşabilmeleri gibi hususlar da internet bağımlılığının nedenleri arasında sayılabilir (Cengizhan, 2005; Eroğlu ve Bayraktar, 2017).

Günümüzde teknolojinin gelişmesine bağlı olarak yeni teknolojik rahatsızlıklar görülmektedir. İnternet bağımlılığı da bunlardan birisidir. İnternet bağımlısı olan kişilerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bunun nedeni olarak ta internetin sosyal hayattaki avantajlı özelliklerinin bulunması gösterilebilir. Birçok kişi gerçek dünyada bulamadığı tutkularını sanal dünyada yaşamaktadır (Batem, 2016). İnternet bağımlılığı dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ciddi bir sorun haline gelmiş; bu sebepten dolayı 2012 yılında Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde internet bağımlılığı polikliniği kurulmuştur (Özdemir, 2017).

Tükenmişlik konusunda birbirine yakın bazı tanımlar yer almaktadır. Freudenberg (1974) tükenmişliği, “başarısız olma, yıpranma, aşırı yüklenme sonucu güç ve enerji kaybı veya karşılanamayan istekler sonucu bireyin iç kaynaklarında tükenme durumu” olarak tanımlamaktadır (aktaran Arı ve Bal, 2008). Maslach’a (2003) göre tükenmişlik, işyerindeki stres artırıcı unsurlara karşı bir tepki olarak uzun sürede ortaya çıkan psikolojik bir sendromdur. Tükenmişlik kavramı, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma hissi olarak üç alt boyuttan oluşmaktadır (Maslach ve Jackson, 1981).

İnternet bağımlılığı ve duygusal tükenmişlik arasındaki çalışmalar incelendiğinde; Avcı ve Şahin (2017) yaptıkları çalışmada tükenmişliğin alt boyutları ile internet bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Selmela-Aro ve arkadaşları yaptıkları çalışmada (2017) gençler arasında aşırı internet kullanımının okul tükenmişliğine neden olacağı ve depresif semptomların gelişebileceğini belirtmişlerdir.

Yapılmış çalışmalar incelendiğinde cinsiyet ile internet bağımlılığı açısından çok farklı bulguların olduğu görülmektedir. Literatürde internet bağımlılığı ile cinsiyet arasında anlamlı fark saptanamayan çalışmalara rastlanmıştır. Elde edilen bulgulara benzer olarak cinsiyetler arasında fark bulunmadığını gösteren çalışmalar vardır (Turan, 2015; Lam vd., 2009; Subrahmanyam ve Lin, 2007; Bayraktar ve Gün, 2007). Şahin vd., (2016) yaptıkları çalışmada; kız öğrencilerin internet bağımlılığı puanını erkek öğrencilerinin puanından daha yüksek bulmuşlardır. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda kız öğrenciler ile erkek öğrencilerinin internet bağımlılığı puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı sonucunu bulmuşlardır. Akdağ vd., (2014) ve Kır ve Sulak (2014) ise cinsiyet faktörünün internet bağımlılığın önemli bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmalarının sonuçlarına göre; erkek öğrencilerin kızlardan daha fazla internet bağımlısı oldukları sonucunu tespit etmişlerdir.

Yapılmış çalışmalar incelendiğinde cinsiyet ile tükenmişlik arasındaki ilişkiler açısından çok farklı bulguların olduğu görülmektedir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde (Sucuoğlu ve Kuloğlu, 1996) ve (Işıklar, 2002) çalışmalarında cinsiyetin tükenmişlik üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucunu bulmuşlardır. Yine literatürde erkek öğrencilerin daha tükenmiş olduğu yönünde çalışmalar

(Girgin, 1995); (Tümkiye, 1996) ile kız öğrencilerin daha tükenmiş olduğu yönünde çalışmalar da (Gündüz vd., 2012) mevcuttur.

Şahin vd. (2016) yaptıkları çalışmada; sınıf düzeyine göre birinci sınıf öğrencilerin internet bağımlılığı puanını dördüncü sınıf öğrencilerinin puanından daha yüksek bulmuşlardır. Her ne kadar yapılan istatistiksel analiz sonucunda birinci sınıf öğrencileri ile dördüncü sınıf öğrencilerinin internet bağımlılığı puanları arasında fark olsa da bu farkın anlamlı olmadığını saptanmışlardır.

Yöntem

Araştırmanın verileri bir Türk devlet üniversitesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu İşletme programlarında öğrenim gören 233 öğrenciden toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; Hahn ve Jerusalem (2001) tarafından tasarlanan ve orijinal adı “Skala zur Erfassung der Internetsucht” olan ve Şahin ve Korkmaz (2011) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan internet bağımlılığı ölçeği ve Schaufeli ve ark. (2002) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Çapri, Gündüz ve Gökçakan (2011) tarafından yapılan Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu (MTE-ÖF) kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22 istatistiksel programı kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın sonuçlarına göre; internet bağımlılığı ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu; bu ilişkide cinsiyet ve öğrenim düzeyi faktörlerinin düzenleyicilik rolünün olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma bulguları yorumlanmış ve daha sonra gerçekleştirilecek araştırmalara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada elde edilen sonuçlar, uygulama açısından da bazı öneriler getirmektedir: (1) İnternet bağımlılığının duygusal olarak tükenmişliği arttırdığı sonucuna istinaden; Okullarda sosyal aktivitelere öğrencilerin daha fazla katılımı sağlanabilir. Böylece öğrencilerin boş zamanlarda internette zaman geçirme süreleri azaltılabilir. (2) İnternetin etkili kullanımı ve zararlı yönlerinin neler olduğu hakkında bu işin uzmanları tarafından gerekli eğitimler verilebilir. Böylece internetin zararları hakkında farkındalık oluşturulabilir. (3) Yeşilay vb. gibi sivil toplum kuruluşlarının bu konu ile ilgili birimler kurarak aktif bir şekilde çalıştırması sağlanabilir. Böylece sadece alkol ve sigara gibi ürünlerin değil sanal ürünlerin de kontrolü sağlanmış olabilir. (4) İnternet bağımlılığı ile duygusal tükenmişlik arasındaki ilişkide öğrenim görülen düzeyin ve cinsiyetin düzenleyicilik rolünün olmaması sonucu; duygusal tükenmişliğin cinsiyete ve öğrenim düzeyine bağlı olmadığı dolayısı ile alınacak önlemlerin her iki cinsiyette ve her öğrenim düzeyinde geçerli olabileceği sonucunu doğurur. (5) İnternet kullanımının yararları bilinmesine rağmen okul yöneticileri tarafından sınıf içerisinde telefon kullanımını yasaklayıcı önlemlerin alınması gerekmektedir.

Bu çalışmanın bazı kısıtları da bulunmaktadır. İlk kısıtı araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu çalışma sadece üniversitede öğrenim gören öğrencilere uygulanmış olup diğer düzeylerdeki öğrencilere (lise öğrencileri) uygulanabilirliği açısından bir kısıt oluşturabilir. Ortak yöntem varyansı ise bir diğer kısıtımızı oluşturmaktadır. Bir başka deyişle denekler vermiş oldukları cevapların hocalarının eline geçme ihtimaline karşı var olan durumu tam olarak yansıtmamış olabilirler. Bununla birlikte araştırmamızın kesitsel olması deneklerin o anki ruh hali ve içinde buldukları duruma göre değerlendirme yapmalarına ve genel durumu göz ardı etmelerine sebep olmuş olabilir.

Velilerin Sınıf Öğretmenlerine Bakış Açılarının İncelenmesi

Özgür Babayigit

Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yozgat
ozgur.babayigit@bozok.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6123-0609>

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 16.03.2018 Revize Tarihi: 06.06.2018 Kabul Tarihi: 13.06.2018

Atıf Bilgisi

Babayigit, Ö. (2018). Velilerin sınıf öğretmenlerine bakış açılarının incelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 42-58. Doi: 10.31592/aeusbed.407100

ÖZ

Bu araştırma değişen toplumumuzda velilerin sınıf öğretmenlerine olan bakış açılarını ortaya koyması açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı velilerin sınıf öğretmenlerine olan bakış açılarının incelenmesidir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlemede amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme ve ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Velilerle yapılan görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Görüşmeler bireysel olarak sessiz bir ortamda gerçekleştirilmiştir. 20 veli ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 15 dakika sürmüştür. Toplamda 318 dakika görüşme yapılmıştır. Veriler 2017 yılı mart ayında toplanmıştır. Yazılı olan görüşler belirli kodlar, kategoriler ve temalar altında gruplandırılmıştır. Veli görüşleri üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda üç adet temaya ulaşılmıştır. Ulaşılan temalar şunlardır: memnuniyet, özveri, saygınlık. Veli görüşleri sonucunda, velilerin sınıf öğretmenlerinden yüzde doksan oranında memnun oldukları belirlenmiştir. Sınıf öğretmenlerinin büyük bir özveri ile çalıştıkları tespit edilmiştir. Saygınlık konusunda ise farklı görüşler mevcuttur. Araştırma sonucunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Veli, sınıf öğretmeni, bakış açısı, inceleme

Investigation the Views of Parents' to Primary School Teachers

ABSTRACT

This research is important to reveal the attitudes of the parents to the class teachers in our changing society. This research is the study of the intentions of the intended parents and their teachers. The research was carried out by means of phenomenology from qualitative research methods. In the identification of the participants, easy accessible case sampling and criterion sampling were used for purposeful sampling methods. The semi-structured interview form developed by the researcher was used as data collection tool. The data were collected by a semi-structured interview form prepared by the researcher. The interviews recorded on the voice recorder. The interviews were conducted in an individually quiet environment. 20 parents were interviewed. The talks lasted approximately 15 minutes. A total of 318 minutes were interviewed. The data were collected in March, 2017. Written opinions are grouped under certain codes, categories and themes. As a result of the content analysis on the opinions of the parents, three themes were reached. The themes reached are: satisfaction, self-sacrifice, respectability. As a result of the parents' opinions, it was determined that the parents were satisfied with ninety percent of the class teachers. It has been found that class teachers work with great devotion. There are different views on respectability. Suggestions were made as a result of the research.

Keywords: Parent, primary school teacher, view, examination

Giriş

Öğrencinin okul başarısında üç sacayağı bulunmaktadır. Bunlar; öğretmen, öğrenci ve velidir. Gelecekte öğrencinin başarılı olabilmesi için okul döneminde akademik anlamda başarı elde etmesi beklenmektedir. Öğrencinin okulda akademik olarak başarılı olabilmesi, okulun, ailenin ve öğrencinin bütünlük içinde sürekli çalışmasına bağlıdır (Bayrakdar ve Yiğit, 2006). Öğretmen ve ailenin birbirini iletişim kurarak tanınması çocuk, aile, öğretmen üçgeni için güvenli bir bağ oluşturmada ve çocuğun

aileye, öğretmene ve okula olumlu bakmasına olanak tanımaktadır (Binicioğlu, 2010). Öğretmen, aile ve öğrenci üçgeninin uyumu ve işbirliği önemli katkılar sağlamaktadır (Aydoğan, 2006). Çocuğun gelişim düzeyleri göz önüne alındığında, ilkokulun ilk üç yılında aileye çok gereksinim duyulduğu ve okulla ailenin bütünlük içinde olması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Binicioğlu, 2010). Öğrencinin başarısındaki saç ayaklarından biri olan velilerin, öğretmene ve okula bakış açıları son derece önemlidir. Yapılan bu araştırmanın giriş bölümünde öncelikle öğretmen konusu incelenmiş, ardından veli konusuna değinilmiştir.

Sınıf öğretmenleri, ülkemizde 12 yıl zorunlu eğitimin ilk aşaması olan ilkokullarda görev yapmaktadırlar. İlkokul kelimesi “ilk” ve “okul” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. İlkokul Fransızca “*école primaire*” kelimelerinden gelmektedir. Anlamı ise, öğrencilerin zorunlu eğitimdeki ilk aşamadır (Hayes, 2010).

Öğretmenler, öğrencilere neyi bildiklerini, nasıl öğrenebileceklerini gösteren entelektüel liderlerdir (Waid ve McNergney, 2002). Öğretmenler öğrenciler üzerinde güçlü ve kalıcı bir etkiye sahiptir. Öğretmenler öğrencilerin öğrenme biçimini, öğrendiklerini ve ne kadar öğrendiklerini doğrudan etkilemektedirler. Öğrenci başarısı öğretmen etkililiğiyle ilişkilendirilmiştir (Megay-Nespoli, 2005). Öğretmen asırlardır öğretim sürecinde başrolüdür. Bu rol ağırlıklı olarak öğreticilik olarak ön planda iken farklı zamanlarda danışman, mesleki uzman, toplumsal lider, otorite figürü, aile reisi, rehber olarak kendini göstermektedir. Örgün eğitim kurumlarında araç-gereç sağlama, öğretim etkinliklerini uygulama ve değerlendirme gibi işlemleri içermekte olup, bu işlemleri yürütme sorumluluğu öğretmene aittir (Sünbül, 1996). Öğretmenin birçok yönü vardır. Bunlar: müfredat uygulaması, ders planlama, öğrencinin ilerleme durumunu değerlendirmek ve raporları derlemektir. Bunun yanı sıra fedakârlık, merhamet, öğrencilerini sevmeye gibi sorumlulukları bulunmaktadır (Hayes, 2010). Yeni nesillerin niteliği şüphesiz onu yetiştiren öğretmenlerin niteliği ile özdeşdir. “Ektiğini en geç biçen çiftçi öğretmendir” özdeyişi bu gerçeği doğrulamaktadır. Kısaca öğretmenler, insan mimarı, insanın kişiliğini şekillendiren bir sanatkârdır (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Öğretmen, okul kavramı içerisinde, bilgiyle buna talepte bulunanlar arasındaki köprüyü oluşturan en önemli ögedir (Mustan, 2002). Öğretmen mesleki açıdan, konuları belli bir gruba öğreten ve davranışlarıyla öğrencilere rol model olan meslek mensubudur. Bu iki önemli görevi öğretmenin bilim adamı ve sanatkâr gibi davranmasını gerektirmektedir. Öğretmenin değerleri, tutumları, deneyimleri, davranışları öğrencilerini, toplumu, kendi mesleki geleceğini ve meslektaşlarını etkilemektedir. Doğal olarak onlardan da etkilenecek mesleki ve kişisel varlığını biçimlendirmektedir (Sünbül, 1996). Öğretmenlik, okul ve sınıf ortamında öğrencilerle iletişimin yanı sıra, veliler ve toplumla da iç içe olan bir meslektir. İlişkilerin niteliği yönünden öğretmen-öğrenci ilişkileri, ilgili yasa ve yönetmeliklerce belirlenmiş resmi nitelikte ilişkilirse de mesleğin doğası gereği bu ilişkiler, duygusal yönü ağır basan ilişkilidir (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Eğitim sisteminin en temel ögesi öğretmendir. İyi eğitimi iyi öğretmenler, nitelikli eğitimi ise nitelikli öğretmenler yapmaktadır. Bunun yanı sıra öğretmenin eğitim-öğretim etkinlikleri ve rolleri giderek artmaktadır. Öğretmenlik, özel uzmanlık mesleği olmanın yanı sıra bir sanattır (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Bunun yanı sıra toplum, öğretmenlerden büyük beklentiler içerisindedir (Hayes, 2010). Öğretmenler haftada ortalama 49,3 saat iş yaşamında geçirmektedir. Öğretmenin bu iş yaşamını temel olarak, dersi planlama, öğretim, değerlendirme ve velilerle iletişim oluşturmaktadır (Waid ve McNergney, 2002).

Bir mesleğin statüsü ile o mesleğin maddi getirileri, meslekte çalışanların maaşları, sosyal imkânları, çalışma şartları ile arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Öğretmenlik mesleğinin günümüzde toplumumuzdaki statüsü diğer bazı mesleklerle karşılaştırıldığında çok gerilerde kaldığı görülmektedir (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Öğretmenlerin toplumdaki statüsü üç faktörle belirlenmektedir. Bunlar; 1. öğretmenin yetişmesi, 2. ekonomik, 3. atanma koşulları olduğu görülmektedir. Günümüzde öğretmenler ekonomik olarak son derece yetersiz durumdadırlar (Baskan, 2001). Öğretmenlerin statüsünü belirleyen temel unsurlardan biri sosyal ve ekonomik durumlarıdır. Öğretmen maaşlarının yetersizliği öğretmenlik mesleğinin itibarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumun ise öğretmenlik mesleğine daha az yetenekli bireylerin gelmesine neden olduğu çeşitli araştırmalarla vurgulanmaktadır (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Öğretmenlik tüm toplumlarda profesyonel bir meslek olarak ele alınmaktadır. Türkiye’de öğretmenlik mesleği özellikle son yıllarda

ciddi statü kaybına uğramıştır. Bunun nedenleri arasında öğretmen yetiştirme sistemindeki eksiklikler, öğretmen maaşlarının yetersizliği vurgulanmaktadır (Baskan, 2001).

Öğretmenin öğretim sürecinde rol ve sorumlulukları şunlardır: öğrenmeyi sağlama, sınıf yönetimi, değerlendirme, güven verme, aile üyeliği, mesleki ustalık, topluluk liderliği. Başarılı öğretmenin özellikleri ise şunlardır: sıcak, hevesli, heyecanlı, işe yönelik düzenli olma, öğrencilerinden akademik beklentisi olan, öğrencileri teşvik eden, akademik gelişmelerinden sorumluluk payı çıkaran, konusuna hâkim, derste konusu ile ilgili çalışmalara yönelik olan, aktif ve bilgili kişi. Öğretmenin başarısı öğrencinin başarı, ilgi, tutum ve becerisine yansımaktadır (Sünbül, 1996). Bilim ve teknolojideki hızlı değişim ve gelişmeler bağlamında, toplumsal yapı kendini yenilemektedir. Bu yenileşme sürecinde, değişimden etkilenen bireylerin gelişim sürecine uyum sağlamaları, gelişime katkıda bulunabilmeleri, “davranış değiştirme mühendisi” olarak nitelendirilen öğretmenlere yeni sorumluluklar yüklemektedir (Aydın, Şahin ve Topal, 2008). Nitelikten yoksun kişilere değer verilmeyen bir çağda bulunmaktadır. Ekmeğini el emeği ve eşyaya biçim vermekle kazanan işçilerde nitelik aranan bir dünyada, insana biçim vermekle sorumlu öğretmenlerde niteliğe sırt çevrilemez (Kavcar, 1980). Öğrencilerin farklı durumlarda, başkalarına yönelik açık fikirli olmasında, en etkin model olan öğretmenlerin açık fikirli tutumlar göstermesi gerekmektedir (Sünbül, 1996). Son yıllarda ortaya atılan görüşlere göre ekonomik büyüme, sosyal değişim ve demokratikleşmeyi kapsayan kalkınma süreci bir eğitim sorunudur. İnsanı değiştirmeden hiçbir sosyal, ekonomik ve siyasal gelişme, kısacası sağlıklı bir kalkınmayı başarmak mümkün değildir (Aydın, Şahin ve Topal, 2008). Sosyal ve ekonomik kalkınmada öğretmenin liderliği önem taşımaktadır. Öğretmenin bilgi ve görgüye sahip olması beklenmektedir. Öğretmenler yeni görüşlerin öncüsüdür ve gerçeği araştıran kişilerdir (Sünbül, 1996).

Okulda yapılanlar evde veliler tarafından desteklenmedikçe okul eğitiminde başarıya ulaşmak kolay değildir. Aile ve okul iki farklı toplumsal kurumdur. Farklı beklentiler ile şekillenmişlerdir. Bu iki farklı kurumun öğrencilerin eğitimleri konusunda çıkar birliğine girmesi gerekmektedir (Şimşek ve Tanaydın, 2002). Günün yirmi dört saati içerisinde okul saatleri göz önüne alırsa, çocuk yaşamının 3/4'ünü bu dönemde aile içerisinde geçirdiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, öğrencilik yıllarında çocuk-aile etkileşiminin önemini göstermektedir (Çelenk, 2003). Okul yalnızca çocukların eğitiminden sorumlu değildir. Okul aynı zamanda veli gibi önemli bir okul paydaşının eğitilmesinden de sorumludur (Şimşek ve Tanaydın, 2002). Veliler, öğrencilerin tüm gelişim alanlarından öğretmenler kadar sorumludur. Velilerin ve öğretmenlerin iletişim ve işbirliği halinde olması, öğrencilerin gelişimleri açısından büyük bir öneme sahiptir.

Öğretmen ve veli konuları ile ilgili olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde; Baskan (2001) tarafından yapılan araştırmaya göre; öğretmenlik mesleği, öğretmenin önemi, öğretmen yetiştirme ve öğretmenlerin rolleri hemen tüm toplumlarda güncelliğini koruyan konu ve kavramlardır. Son on yılda, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere pek çok gelişmiş ülke, öğretmenliği ve öğretmen yetiştirme sistemini yeniden sorgulamaya başlamış, reform hamlelerine girişmiştir. Bu gündemin temel gerekçesi, 21. yüzyılda öğretmenliğin giderek artan önem kazanma beklentisidir. Çelenk (2003) tarafından yapılan; öğrencinin okul başarısı üzerinde aile faktörünün oynadığı rolü konu alan çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Eğitim açısından destekleyici bir tutum içinde bulunan ailelerden gelen çocukların okul başarıları daha yüksektir. Aile bakım, şefkat ve korumasının okul başarısının yükselmesinde önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Koruyucu aile yanında kalan çocukların, eğer uygun şefkat ve kurum sağlandığı takdirde başarılarının yüksek olduğu görülmüştür. Okul ile ortak program üzerinde görüş birliği sağlayarak düzenli iletişim içinde bulunan, bu ortak anlayış içinde çocuğuna eğitim desteği sağlayan velilerin çocuklarının okul başarılarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Çelikten, Şanal ve Yeni (2005) tarafından yapılan araştırmaya göre; insanlar, “öğretmen” kavramına pek çok anlam yüklemektedirler. Bazı anlamlar, daha çok, öğretmen rolü oynayan insanların duygusal olmayan, doğrusal betimlemelerini ve onlardan yerine getirmeleri beklenen görevlerin teknik betimlemelerini yansıtmaktadır. Yüklenen diğer anlamlar, kendilerini öğretmen olarak adlandıran insanların ve onların yaptıkları işlerin çok daha canlı, sıcak ve çok boyutlu bir anlayışla ele alınmasına dayanmaktadır. Anlamının zenginliğini ve önemini açığa çıkarmak için, kişinin, “öğretmen” kavramını irdelemesi yeterlidir. Son yıllarda, öğretmen modeli, giderek artan bir

şekilde reformcular ve basın tarafından, zeki, liberal bir eğitim görmüş, sosyal hayata önem veren bir profesyonel olarak tanımlanmaktadır. Bu öğretmen modeli, bir ya da daha fazla bilim dalına sıkı sıkıya bağlıdır ve öğrenciler için bilginin erişilebilir ve faydalı olması için zekice çalışmaktadır. Bu tip öğretmenin oluşturduğu imaj, ihtiyaçları, yetenekleri veya koşulları ne olursa olsun, bütün öğrencilerin başarılı olmasına yardım eden bir insan portresine uymaktadır. Çok açıktır ki, insanlar, öğretmenlerde içeriği aktarma ve öğrencilere beceri kazandırma yeteneklerinden daha fazlasını aramaktadırlar. Öğretmenler, sözleri ve hareketleri yoluyla, aydınlanmış, çalışkan, erdemli ve eğitilmiş bir insan olmanın ne anlama geldiğini göstermektedirler. Öğretmenler, toplumun bu izlenimi doğrultusunda hem öğrencileri şekillendirmekte hem de kendileri şekillenmektedir. Kavcar (1980) tarafından yapılan araştırmaya göre; ülkemizde eğitim-öğretim sorunu, çok boyutlu bir biçimde giderek önemini sürdürmektedir. Bir yandan okul çağına gelen çocuklarla gençler okul ve üniversite kapılarını zorlarken, öte yandan nitelikli insan yetiştirme sorunu kendini göstermektedir. Yetişkinlerin eğitimi ve onların da çağdaş gereklere uyum yapabilmelerini sağlamak da ayrı bir konudur. Bu sorunun bir de planlama, ekonomik, malî ve politik boyutları vardır. Türk eğitiminde asıl sorun nitelik sorunudur. Nitelikten yoksun kişilere değer verilmeyen bir çağda yaşanılmaktadır. Ekmeğini el emeği ve esyaya biçim vermekle kazanan işçilerde nitelik (kalıfıyelik, vasıf) arandığı bir dünyada, insana biçim vermekle yükümlü öğretmenlerde niteliğe sırt çevrilemez. Eğer yetiştirilmesi amaçlanan insanlarda belirli bir düzey, belli yeterlikler aramadan ve bunu gerçekleştirmeden hep “daha çok”un peşine düşülürse, toplumsal ve ulusal gelişme yolunda çok zaman kaybedilmektedir. Mustan (2002), tarafından yapılan araştırmaya göre; yirmi birinci yüzyılın öğretmeninden beklenen ve zorunlu hale gelen rol ve görevler, öğretmen eğitimiyle yakından ilgili kişilerin çok sık işlediği bir konu durumuna gelmiştir. Her alanda olduğu gibi, öğretmenlik mesleğinin de çağın gereklerinin gerisinde kalmaması ve meslekle ilgili anlayış ve yaklaşımların sürekli gelişip yenilenebilmesi, öğretmen yetiştiren programların ve mesleğe hazırlanan bireylerin farklı düşüncelerini ve hareket etmelerini zorunlu kılmaktadır. Öğretmenin rollerindeki değişikliğin kaynaklarının neler olabileceği, öğretmen için bunların ne anlama geldiği ve bu rolleri yerine getirebilecek öğretmenleri yetiştiren kurumların ne gibi tedbirler alabileceği tartışılmaktadır. Sünbül (1996) tarafından yapılan araştırmaya göre; öğretmenler öğrencileri için model rolündedir. Çocukların kendi güdülerini kadar hem yetişkin hem de akranların özellikle öğretmenlerin rolleriyle özdeşlik kurarak tutum ve değer kazanmaktadır. Öğretmen yüzyıllardır eğitim sürecinde başrolü oynamaktadır. Bu roller kimi zaman ağırlıklı bir şekilde öğreticilik olarak ön plana çıkarken bazı zamanlarda danışman, mesleki uzman, toplumsal lider, otorite figürü, aile reisi, rehber olarak kendini göstermektedir. Örgün eğitim kurumlarında hedef alınan davranışlar, program hazırlama, araç-gereç sağlama, öğretim etkinliklerini uygulama ve sonucu değerlendirme gibi işlemleri içermekte olup, bu işlemlere yürütme sorumluluğu öğretmene aittir. Bununla birlikte öğretmenler informal olarak değişik rolleri gerçekleştirmektedir. Wall ve Hall (2016) tarafından yapılan çalışma, İngiltere'deki öğretmenler ile okullardan ve ileri eğitim yüksek okullarından yapılan uzun süreli bir işbirliği projesi sırasında toplanan verilere dayanmaktadır. Proje, pedagoji, çevre ve öğrencilerin eğilimlerinin yaratıcı kombinasyonlarını sorgulayarak, metabilisnel farkındalığın nasıl geliştirilebileceğine odaklanarak, öğretmen-araştırmacılarla ortaklaşa “öğrenmeyi öğrenmek”i araştırmıştır. Makale, proje öğretmenlerinin meta bilişsel şeyleri farklılaştırmaya çalıştığına dair inancın kuramsal temellerini ortaya koyma çabasıdır. Proje genelinde ortaklaşa üretilen fikirlere dayanan, pragmatik bir üst biliş geliştirme modeli sunulmaktadır. Öğretmenlerin öğrencilerin meta bilişini geliştirmek için kullandıkları pedagojiler ile öğretmenlerin kendi öğrenme ve üst bilişsel bilgi ve becerikliliği arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Genç (2005) tarafından yapılan araştırmada öğretmen-veli görüşmelerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştiği, velilerin öncelikle çocukları derste başarısız olduğunda, başarılı olduğunda, sosyal ve psikolojik problemleri olduğunda öğretmenlerle görüştikleri; öğretmenlerin de velileri çocuklarının ders başarısında bir problem (başarısız) olduğunda, disiplin problemi olduğunda, sosyal ve psikolojik problemi olduğunda görüşmeye davet ettikleri ortaya çıkmıştır.

Eğitim sistemi içerisinde önemli bir yeri bulunan velilerin, ilköğretim öğretmenleri hakkındaki düşüncelerinin tespit edilmesi, toplumdaki ve eğitim sistemindeki değişimin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Velilerin sınıf öğretmenleri hakkındaki görüşleri, toplumun sınıf öğretmenlerine bakış açısı konusunda bizlere fikir vermektedir. Ulaşılan sonuçlar kapsamında, öncelikle eğitim sistemimizi planlayan hükümetlere, Millî Eğitim Bakanlığına önemli ipuçları vermesi açısından

önemlidir. Bunun yanı sıra, özelde sınıf öğretmenlerinin genelde ise tüm öğretmenlerin velilerin kendileri hakkında neler düşündüklerini belirlemesi açısından önemlidir. Velilerin öğretmenlerin hangi tutum ve davranışlarını beğendikleri, eğer varsa beğenmedikleri davranışlarının tespit edilmesi açısından alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Olgu bilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için fenomenoloji uygun bir araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Olgu bilim insanların fenomenleri nasıl tecrübe ettiklerinin metodolojik, özenli ve derinlemesine bir şekilde resmedilmesi ve betimlenmesidir (Patton, 2014; Gliner, Morgan ve Leech, 2015). Fenomenoloji, bir fenomenin bireylerin ya da belli bir gurubun deneyimleri açısından tanımlanmasıdır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015).

Katılımcılar

Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme ve ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi araştırmaya hız ve pratiklik kazandırır (Yıldırım ve Şimşek, 2006; Patton, 2014). Ayrıca ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme önceden belirlenmiş bazı önem ölçütlerini karşılayan tüm durumları çalışma ve gözden geçirmektir (Patton, 2014). Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Ölçüt olarak, çocuğu ilkökula giden veliler belirlenmiştir. Görüşme yapılan verilere ait demografik veriler Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1
Görüşme Yapılan Velilerin Demografik Özellikleri

Sıra no	Cinsiyet	Öğrenim Durumu	Meslek	Yaş
1	Erkek	Üniversite	Memur	52
2	Kadın	Lise	Hizmetli	35
3	Erkek	Lise	Hizmetli	47
4	Erkek	Lise	Güvenlik görevlisi	36
5	Erkek	Üniversite	Öğretim üyesi	38
6	Erkek	Üniversite	Öğretim üyesi	50
7	Kadın	Lise	Memur	46
8	Kadın	Üniversite	Öğretmen	36
9	Erkek	Üniversite	Okul müdürü	37
10	Erkek	Üniversite	Araştırma görevlisi	35
11	Kadın	Lise	Ev hanımı	37
12	Kadın	Üniversite	İşçi	33
13	Kadın	Üniversite	Öğretmen	37
14	Kadın	Lise	Ev hanımı	35
15	Erkek	Lise	Şoför	34
16	Erkek	Üniversite	Memur	36
17	Kadın	Ortaokul	Serbest meslek	33
18	Kadın	İlkokul	Ev hanımı	37
19	Kadın	Lise	Memur	32
20	Kadın	Üniversite	Ev hanımı	40

Tablo 1. incelendiğinde, görüşme yapılan velilerin 9’unun erkek, 11’inin kadın olduğu görülmektedir. Velilerin öğrenim durumları ilkökoldan üniversiteye kadar değişmektedir. Velilerin

çeşitli mesleklere sahip olduğu görülmektedir. Velilerin yaşları ise 32 ile 52 yaş aralığında değişmektedir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu yaklaşımı görüşme sırasında irdelenecek bir sorular veya konular listesini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Yarı yapılandırılmış görüşme formatı konuşma süresince farklı sorularla konunun açılmasına ve konu hakkında yeni fikirlere ulaşılmasına yardım etmektedir (Merriam, 2013). Yarı yapılandırılmış görüşme formu, sözlü ankettir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2011). Yarı yapılandırılmış görüşme formunu oluşturmak amacıyla, ilk olarak konu ile ilgili yapılan araştırmalar (Aydın, Şahin ve Topal, 2008; Azar, 2011; Baskan, 2001; Çelenk, 2003; Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005; Genç, 2005; Kavcar, 1980; Megay-Nespoli, 2005; Mustan, 2002; Paredes, 2014; Shein ve Chiou, 2011; Sünbül, 1996; Şimşek ve Tanaydın, 2002; Wall ve Hall, 2016) incelenmiştir. Literatür incelenmesinin ardından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu, nitel araştırma yöntemleri konusunda uzman bir öğretim üyesine, sınıf öğretmenliği alanında uzman bir öğretim üyesine ve son olarak bir sınıf öğretmenin görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri sonrasında, yarı yapılandırılmış görüşme formunda çeşitli düzeltme, ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Yapılan eklemeler özellikle görüşme sorusunun derinlemesine açıklanmasını sağlamak amacıyla sorulan yan sorular olmuştur. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu pilot olarak bir veliye uygulanmıştır. Pilot uygulamanın ardından yarı yapılandırılmış görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde velilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise velilerin sınıf öğretmenleri hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ek-1'de sunulmaktadır.

Verilerin Toplanması

Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Olgu bilim araştırmalarında başlıca veri toplama aracı görüşmedir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015; Gliner, Morgan ve Leech, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2006). Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular görüşme esnasında velilere sorulmuştur. Velilerle yapılan görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Görüşmeler, araştırmacının odasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 15 dakika sürmüştür. Toplamda 318 dakika görüşme yapılmıştır. Veriler 2017 yılı mart ayında toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Olgu bilim araştırmalarında veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde veriler kodlandıktan sonra, veriler içinde tema ve örüntüler aramak için analitik tekniklere başvurulmaktadır (Glesne, 2012). Ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmeler, araştırmacı tarafından bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiştir. Yazılı olan görüşler okunduktan sonra, belirli kodlar, kategoriler ve temalar altında gruplandırılmıştır (Creswell, 2012). Verilerin içerik analizi sürecinde, araştırmacı tarafından ve nitel araştırma yöntemleri konusunda uzman bir öğretim üyesi tarafından kodlamalar yapılmıştır. Görüşme verilerinin analizinin güvenilirliği için Miles ve Huberman (2015, s. 64) tarafından geliştirilen güvenilirlik formülü [$\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş birliği sayısı}}{\text{Toplam görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı sayısı}}$] kullanılmıştır. Güvenirlik formülü sonucunda, $\text{güvenirlik} = .88$ bulunmuştur. Bu durum yapılan kodlamaların güvenilir olduğunu göstermektedir. Veriler belirli temalar altında toplanarak, okuyucunun kolayca anlayabileceği bir şekilde sunulmuştur.

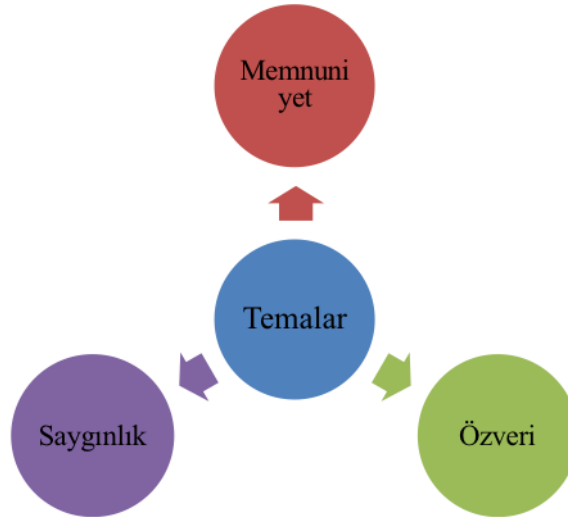
Bulgular

Temalara ulaşılırken öncelikle kodlamalar yapılmıştır. Yapılan kodlamalardan kategorilere ulaşılmıştır. Kategorilerden ise üç adet temaya erişilmiştir. Ulaşılan kodlar, kategoriler ve temalar Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2
Ulaşılan Kodlar, Kategoriler ve Temalar

Ulaşılan Kodlar	Ulaşılan Kategoriler	Ulaşılan Temalar
Memnuniyet	Memnuniyet	Memnuniyet
Rol model		
İlgilenme	İletişim	Memnuniyet
İletişim		
Aile eğitimi		
Bireysel ilgilenme		
Müdahale		
Olumlu tutum	Özveri	Özveri
Sınıf kalabalıklığı		
Fedakârlık		
Özveri		
Başarı		
Materyal	Fedakârlık	Özveri
Davranış değiştirme		
Saygı	Saygıda azalma	Saygınlık
Saygıda azalma		
Maaş azlığı	Medya	Saygınlık
Değerler eğitimi		
Medya	Şikâyet	Saygınlık
Şikâyet		

Tablo 2 incelendiğinde, veli görüşleri sonucunda ulaşılan kodlar, kategoriler ve temalar görülmektedir. Veli görüşleri üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda üç adet temaya ulaşılmıştır. Bu temalar Şekil 1’de belirtilmiştir.

Şekil 1. Temalar

Şekil 1 incelendiğinde, ulaşılan temalar şunlardır: memnuniyet, özveri, saygınlık. Bulgular, ulaşılan bu temalara göre açıklanmıştır. Öncelikle ulaşılan tema memnuniyet temasıdır. Memnuniyet

temasında velilerin sınıf öğretmenlerinden memnun oldukları anlaşılmaktadır. İkinci olarak ulaşılan tema özveri temasıdır. Veliler sınıf öğretmenlerinin özverili bir şekilde çalıştıklarını belirtmektedirler. Üçüncü ve son olarak ulaşılan tema saygınlık temasıdır. Veliler ilkökul öğretmenlerini saygın ve önemli kişiler olarak görmektedirler. Belirtilen bu temalar aşağıda alt başlıklar altında detaylı olarak incelenmiştir.

Tema: Memnuniyet

Veli görüşleri sonucunda ulaşılan ilk tema memnuniyet temasıdır. Görüşme yapılan yirmi veliden on sekiz kişi sınıf öğretmenlerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ancak iki veli sınıf öğretmeninden memnun olmadıklarını dile getirmiştir. Memnuniyet teması ile ilgili olarak, makalede görüşlerin fazla yer kaplamaması için, velilerin tüm görüşleri burada paylaşılmamıştır. Örnek olarak birkaç veli şunları dile getirmişlerdir:

“İlkokul öğretmeninden gayet memnunum. İnsanlık konusunda çok iyi. Davranışlarla öğrenciye örnek oluyor. Allah razı olsun ilkökul öğretmeninden.” (Veli 4, erkek)

“Mezun olanlardan ilkökul öğretmenlerini araştırdık. Bu ilkökul öğretmeni iyidir dediler. O ilkökul öğretmenine yazdırdık. Öğrencilerle ve velilerle ilgileniyor. Whatsapp’tan sürekli iletişime geçiyor. Ödevleri, etkinlikleri için sürekli aileye bilgi veriyor. İnsanlığı ve davranışları çok iyi. Adam gayet iyi. Velilerle falan bir sıkıntı yaşadığını hiç duymadım. Geçenlerde bir matematik konusunu, öğretmen velilere anlatmış. Okul çıkışı velilere matematik anlatmış. Her hafta çocuklara kitap okutuyor. Ondan da sınav yapıyor.” (Veli 7, kadın)

“İlkokul öğretmeninden memnunum. Oğlumu kaybetmediği için. Oğlumla bireysel ilgilenmekte. Oğlumda dikkat eksikliği olduğunu kendisi tespit etti. Ona göre de program oluşturduk. Öğretmen, kadın velilerden çok çekiyor. Kadın veliler öğretmene çok müdahale ediyorlar. 23 Nisan, 19 Mayıs etkinliklerinde öğretmene çok müdahale ediyorlar. Kermeslerde de öyle. Velileri kırmadan, öğrenciyi çalıştırın diyor. Bazen öğrenciye baskı yapmamızı istiyor çalışma konusunda. Öğretmenimden çok memnunuz. Öğretmenimizi özel okullar istiyor fakat gitmiyor. Öğretmenimiz eğitim kalitesinin artmasından yana. Programlar haricinde kendine özgü bir programla çalışıyor.” (Veli 5, erkek)

“Sınıf öğretmenimizden memnunum. Ödev konusundaki yaklaşımını beğenmiyorum. Velilerle iletişimi çok güzel. WhatsApp grubu kurdu. Bu sayede iletişime geçiyoruz.” (Veli 11, kadın)

“İlkokul öğretmenimiz iyi. Şöyle diyeyim açıkçası. Herhangi bir problemim yok. Bize karşı olumsuz bir durumu yok. Evde eğitim veriyoruz çocuğumuza. Öğretmen yeni başladı görevine. Sınıf biraz kalabalık. 31 kişi.” (Veli 15, erkek)

“İlkokul öğretmenlerimizden genel olarak memnunum. Küçük çocuğun öğretmeni emeklisi gelmiş değerli birisi. Bize karşı tutumu çok iyi. Çocuklarla ilgileri ve alakaları çok iyi. Büyük çocuğun öğretmeni çok iyi değil. Ben dersi anlatır geçerim diyor. Çocuğun anlamadığına bakmıyor.” (Veli 9, erkek)

Tema: Özveri

Ulaşılan ikinci tema özveri temasıdır. Özveri temasında, velilerin sınıf öğretmenlerinin özverili çalışmaları ile ilgili görüşleri belirtilmiştir. Özveri teması ile ilgili olarak, makalede görüşlerin fazla yer kaplamaması için, velilerin tüm görüşleri burada paylaşılmamıştır. Örnek olarak birkaç veli şunları dile getirmişlerdir

“İlkokul öğretmenimden memnunum. Özel okula gidiyor çocuk. Canı çıkıyor zavallı öğretmenin. Öğretmenin biz velilere karşı tutumundan memnunum. Çocukla ilgili bir şey olduğunda bizi arıyor. Çok ilgili. Çocuğumun ödev yapmak zoruna gidiyor.” (Veli 2, kadın)

“Eğitim camiasında en başarılı aşama ilkokul. İlkokulda özel okul düşünmedik. İlkokulda öğretmen çoğu şeyi başarıyor. İlkokullarda genel sıkıntı, bayan öğretmen olursa doğum yapması. Küçük yerlerde sık sık öğretmen değişikliği oluyor. İlkokulda sık öğretmen değişimi çocukların moralini bozuyor. Büyük çocuğum öğretmeni kanserdi. Değişti.” (Veli 20, kadın)

“2 ilkokul öğretmeni değiştirdik. 1-3. Sınıflardaki ilkokul öğretmeninden memnundum. Sürekli soru çözümü, test çözümü yaptırıyordu. Çocukların resimlerini, isimlerini kullanıyordu test hazırlarken. İlgili ve alakalıydı. Bizlere karşı tutumu iyiydi. Görüşmelerde bizimle ilgilenirdi. Öğretmen rahatsızlanınca, çocuğu başka okula aldık. Kanserdi öğretmenimiz. Diğer öğretmen dersten ziyade sosyal yöne ağırlık veriyordu. Öğrencilerin iyi bir insan olması için çabalıyor. Not ikinci planda. Eski televizyonun içini boşaltmış. Çocuklar her gün televizyonun arkasına geçip haber okuyor. Öğrencilerin özgüvenleri gelişsin diye.” (Veli 6, erkek)

“Biz birinci sınıfta iki öğretmen değiştirdik. Özel okula gönderiyorum. Birinci öğretmen emekli öğretmendi. Şimdiki öğretmen genç. 28 yaşında. Alperen’e söz dinletiyor. Bizim için önemli olan o. Bize karşı tutumundan memnunum. Öğretmen bize de emrediyor. Şunu yap, bunu yap şeklinde. Niye yapmadınız diye hesap soruyor. Dirayetli öğretmen. Oğlum adam etti. Okulda gülen yüz falan yapıyor. Öğrenciyi motive ediyor.” (Veli 17, kadın)

Tema: Saygınlık

Ulaşılan son tema ise saygınlık temasıdır. Saygınlık temasında velilerin sınıf öğretmenliğinin saygınlığı konusundaki görüşleri belirtilmiştir. Bir veli kendi sınıf öğretmeninin nerde görse elini öptüğünü belirtmiştir. Saygınlık teması ile ilgili olarak, makalede görüşlerin fazla yer kaplamaması için, velilerin tüm görüşleri burada paylaşılmamıştır. Örnek olarak birkaç veli şunları dile getirmişlerdir:

“Ben daha ilkokul öğretmenimin elini öperim. Nerde görsem. Çünkü benim üzerimde hem insani hem öğretmenlik konusunda büyük bir etki bıraktı. Hem okul birincisiydim hem sınıf birincisiydim onun zamanında. Sevdiğim bir insandı. Ders anlatımı çok güzeldi.” (Veli 1, erkek)

“İlkokul öğretmenlerinin eski etkinliği kalmadı. Toplumdaki eski önemi kalmadı. Çocuklarla ilgili bir iş olduğu için toplumda kabul görmeye devam ediyor. Maaşla ve kalabalıklıkla ilgili sayılarının çokluğu ve maaşlarının azlığı toplumdaki saygınlıklarını bitirdi.” (Veli 3, erkek)

“İlkokul öğretmenlerinde her şeyi ben bilirim havası var. İlkokulda alışıyorlar galiba buna. Arkadaşlarımda da var. İlkokul öğretmeni. Alışkanlık galiba. İlkokul öğretmenlerinin maaşları bence düşük. Ek dersle 3500 TL. Tek maaşla çalışan biri için düşük. Ev kirası olmuş 1000 lira. Öğretmen ilçede çalışıyorsa toplum açısından değerli. Büyük şehirde çalışıyorsa saygınlığı yok.” (Veli 12, kadın)

“Toplum, ilkokul öğretmenlerini maaşına göre değerlendiriyor. İlkokulda çok ders var. Eğitime ağırlık verilmiyor. Sadece öğretim yapılıyor. Ufak yaştaki çocuğa bu kadar öğretim dersi olmamalı. Vatana, millete fayda ön planda olmalı. Adam okuyor bu sefer hırsızlık, yolsuzluk yapıyor. Vatandaşça bir bilinç oluşmuyor. Eğitim yok artık. İlkokulda iyi bir eğitim verilmiyor artık.” (Veli 7, kadın)

“Toplumda artık öğretmenlere eskisi gibi saygı yok. Önceden öğretmenler karşısında ayağa kalkardık. Şimdiki çocuklar ve veliler öğretmene gereğince değer vermiyor. Maaşla alakalı değil

saygınlık. Son zamanlarda medyanın öğretmeni tanıtımıyla alakalı. Öğretmen, öğrencilere kızarsa haberimiz olsun diyor veliler. Öğretmeni sürekli bir şikâyet var. Veli sinirlenince gidip idareye öğretmeni şikâyet ediyor.” (Veli 5, erkek)

“Eskiden genel olarak tüm öğretmenler daha saygındı. Şimdi öğretmenler ayaklar altında. İdare de veliden taraf. Alo 187 şikâyet hattını veliler sıklıkla kullanıyor. Eskiden daha kıymetli ve daha önemli bir meslekti. Öğretmenlere performans sistemi geliyor. Artık veli, öğrenci, müdür öğretmene not verecek. Bu kesinlikle kötü bir uygulama. Liyakat ortadan kalkar. Toplum gözünde öğretmenler yatarak para kazanıyor. Üç ay yaz tatili, on beş tatil. Toplum tarafından rahat bir meslek olarak görülüyor. İnsanlar evinde bir tane çocuğu zapt edemezken biz öğretmenler 30-35 kişilik sınıflarda çocuklara dersi öğretmeye çalışıyoruz.” (Veli 8, kadın)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Velilerin sınıf öğretmenlerine olan bakış açılarının incelendiği bu araştırmada, veli görüşleri sonucunda üç adet temaya ulaşılmıştır. Bunlar memnuniyet, özveri ve saygınlık temalarıdır. Memnuniyet temasında görüşme yapılan velilerin yüzde doksanı sınıf öğretmenlerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ancak görüşme yapılan iki veli sınıf öğretmenlerinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Velilerin sınıf öğretmenlerinden memnuniyet oranının yüzde yüz olması hepimizin istediği bir durumdur. Ancak yüzde onluk bir memnuniyetsizlik durumunun olduğu ortadadır. Veli görüşleri incelendiğinde, velilerin sınıf öğretmenlerinin davranışlarıyla rol model olduklarını özellikle vurgulamışlardır. Sınıf öğretmenlerinin öğrencilere rol model olma durumu ile ilgili olarak benzer bir şekilde, Sünbül (1996) tarafından yapılan araştırmaya göre; öğretmen davranışlarıyla öğrencilere rol model olan meslek mensubudur. Bu durum ise sınıf öğretmenlerinin sanatkâr gibi davranmasını gerektirmektedir. Öğretmenin değerleri, tutumları, deneyimleri, davranışları; öğrencilerini, toplumu, kendi mesleki geleceğini ve meslektaşlarını etkilemektedir. Çocuklarının eğitimi açısından sınıf öğretmenlerini çok değerli görmektedirler. Ayrıca veliler sınıf öğretmenlerinin kendileriyle ve öğrencilerle ilgilenmesini çok kıymetli olarak değerlendirmektedirler. Bir velinin (Veli 5, erkek) sınıf öğretmeni hakkında dile getirdikleri dikkate değerdir: “İlkokul öğretmeninden memnunum. Oğlumı kaybetmediği için. Oğlumla bireysel ilgilenmekte. Oğlumda dikkat eksikliği olduğunu kendisi tespit etti. Ona göre de program oluşturduk.” Veli bu düşüncesiyle sınıf öğretmenin oğlunun gelişimindeki büyük katkısını vurgulamıştır. Bununla birlikte, veliler sınıf öğretmenlerinin kendileriyle iletişim halinde olmalarından büyük memnuniyet duyduklarını dile getirmişlerdir. Bu durumun yanı sıra veli görüşlerine göre, bazı velilerin okula bağış yaparak iyi sınıf öğretmenin sınıfına çocuklarını aldırma çabalarının olduğu tespit edilmiştir. Oysaki Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığının 20.07.2011 tarih ve 2011/40 sayılı genelgesinde; Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğünün 28.09.2016 tarih ve 10230228-200-E.10388448 sayılı yazısının 25. maddesinde kayıt veya bağış parası alınmayacağı belirtilmiştir.

Veli görüşleri sonucunda ulaşılan bir başka tema özveri temasıdır. Velilerin tamamı sınıf öğretmenlerinin özverili bir şekilde çalıştığını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin canla başla öğrencileri yetiştirmek için görev yaptıklarını dile getirmişleridir. Konu ile ilgili olarak Hayes (2010) öğretmenin sorumluluklarından birinin fedakârlık olduğunu vurgulamıştır. Ortaya çıkan bu durum, kutsal bir meslek olan öğretmenlik mesleğini, ilkökul öğretmenlerinin nasıl canla ve başla yerine getirdiklerini gözler önüne sermektedir. Veliler sınıf öğretmenlerinin büyük bir fedakârlıkla çocuklarıyla ilgilendiklerini özellikle vurgulamışlardır. İlkokul öğretmenlerimizin üstün çalışkanlıkları araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Katılımcı veli görüşleri sonucunda, sınıf öğretmenlerinin büyük bir özveri ile öğrencileriyle ilgilendikleri tespit edilmiştir. Veliler sınıf öğretmenin kendi çocuklarıyla ilgilenmelerini daha fazla istemektedirler. Sınıf öğretmenin öğrencilerle bire bir ilgilenmesi sınıf mevcudu ile doğrudan ilgilidir. Nitekim bir veli (Veli 15, erkek) sınıfın kalabalık olmasını vurgulamaktadır. Sınıf kalabalıklığı ile ilgili olarak Binicioğlu (2010), özellikle ilköğretim sınıflarında kalabalık olan sınıf mevcudu nedeniyle öğretmenlerin öğrencilere yeterince zaman ayıramadığını dile getirmektedir. Sınıf öğretmenlerinin özverili çalışmaları ile ilgili bir velinin görüşleri dikkate değerdir: “Canı çıkıyor zavallı öğretmenin. Çocukla ilgili bir şey olduğunda bizi

arıyor. Çok ilgili. (Veli 2, kadın)” Veli, sınıf öğretmeninini canla başla çalıştığını özellikle vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra bir veli, sınıf öğretmeni için şunları dile getirmiştir: “Eski bir televizyonun içini boşaltmış. Çocuklar her gün televizyonun arkasına geçip haber okuyor. Öğrencilerin özgüvenleri gelişsin diye. (Veli 6, erkek)” Sınıf öğretmeninini bu özverili çalışması velinin çok hoşuna gitmiştir. Ayrıca bir veli, sınıf öğretmeni hakkında; “Dirayetli öğretmen. Oğlumu adam etti. (Veli 17, kadın)” şeklinde görüş bildirmiştir. Öğrencinin gelişimine sınıf öğretmeninini olumlu katkılarını özellikle vurgulamıştır.

Araştırma sonucunda ulaşılan son tema saygınlık temasıdır. Saygınlık teması ile ilgili olarak çok çeşitli veli görüşleri tespit edilmiştir. Bazı veliler, sınıf öğretmenlerini çok saygın kişiler olarak nitelendirmiştir. Kuşkusuz bu saygınlık beklentiler ile ilgilidir. Konu ile ilgili olarak Hayes (2010) toplumun öğretmenlerden büyük beklentiler içerisinde olduğunu belirtmektedir. Bir veli, sınıf öğretmenlerinin maaşlarının düşük olması nedeniyle toplumda hak ettikleri saygıyı göremediklerini belirtmiştir. Bir başka veli ise, sınıf öğretmenlerinin saygınlığının eskisi kadar olmadığını söylemiştir. Ancak bu saygınlık azalmasının sebebini medya ve toplumun bakış açısıyla ilişkilendirmiştir. Bir diğer veli ise, yerleşim yerlerine göre sınıf öğretmenlerine olan saygının değiştiğini vurgulamıştır. Araştırma bulgularıyla ilgili olarak Çelikten, Şanal ve Yeni (2005) ile Baskan (2001) da öğretmen maaşlarının düşüklüğü nedeniyle, öğretmenlere toplum tarafından yeterli saygının gösterilmediğini vurgulamışlardır. Konu ile ilgili olarak bir veli; “Ben daha ilkökul öğretmenimin elini öperim. Nerde görsem. Çünkü benim üzerimde hem insani hem öğretmenlik konusunda büyük bir etki bıraktı. Sevdiğim bir insandı. (Veli 1, erkek)” şeklinde görüş bildirmiştir. Velinin ilkökul öğretmenine olan saygısı dikkate değerdir. Ayrıca bir veli; “Maaşla ve kalabalıkla ilgili. Sayılarının çokluğu ve maaşlarının azlığı toplumdaki saygınlıklarını bitirdi. (Veli 3, erkek)” şeklinde görüş bildirmiştir. Sınıf öğretmenlerinin sayılarının çok olmasını ve maaşlarının düşük olmasını saygınlıklarının azalmasıyla ilişkilendirmiştir. Bunun yanı sıra bir velinin görüşleri dikkate değerdir; “Toplumda artık öğretmenlere eskisi gibi saygı yok. Önceden öğretmenler karşısında ayağa kalkardık. Şimdiki çocuklar ve veliler öğretmene gereğince değer vermiyor. Son zamanlarda medyanın öğretmeni tanıtımıyla alakalı. Öğretmen, öğrencilere kızarsa haberimiz olsun diyor veliler. Öğretmeni sürekli bir şikâyet var. Veli sinirlenince gidip idareye öğretmeni şikâyet ediyor. (Veli 5, erkek)” Veli öğretmenlere eskisi gibi saygı gösterilmediğini belirtmektedir. Medyanın önemini vurgulamıştır. Velilerin sürekli sınıf öğretmenlerini yöneticilere şikâyet ettiklerini dile getirmektedir. Ayrıca konu ile ilgili olarak bir velinin tespitleri önemlidir; “Eskiden genel olarak tüm öğretmenler daha saygındı. Şimdi öğretmenler ayaklar altında. İdare de veliden taraf. Alo 187 şikâyet hattını veliler sıklıkla kullanıyor. Eskiden daha kıymetli ve daha önemli bir meslekti. Toplum gözünde öğretmenler yatarak para kazanıyor. Üç ay yaz tatili, on beş tatil. Toplum tarafından rahat bir meslek olarak gözükyor. (Veli 8, kadın)” Toplumun öğretmenlere bakış açısını göstermesi açısından önemli bir bulgudur. Veli görüşleri doğrultusunda, sınıf öğretmenlerinin eskisi kadar saygı görmedikleri dikkate değerdir. Bunun yanı sıra, haberlerde ne yazık ki veli tarafından dövülen öğretmenlere rastlamaktayız. Bu içler acısı durum, öğretmenlik mesleğine gösterilen saygınlık ile doğrudan ilişkilidir.

Araştırma sonuçları bağlamında şu önerilerde bulunulmuştur: Öncelikle sınıf öğretmenleri ve daha sonra tüm öğretmenler büyük bir özveri ile görev yapmaktadırlar. Yapılan araştırma sonucunda, saygınlık teması ile ilgili olarak öğretmen maaşlarının artırılması önerilmektedir. Veliler sınıf öğretmeninini öğrencilerle bire bir ilgilenmesini istemektedir. Bu birebir ilgilenme ise kalabalık sınıflarda mümkün olamamaktadır. İlkokullarda sınıf mevcutları 20 kişinin üzerinde olmamalıdır. Veli görüşleri bağlamında, sınıf öğretmenleri ile velilerin iletişimini artırmak amacıyla cep telefonları üzerinden whatsapp grupları kurmaları önerilmektedir.

Açıklamalar: Bu çalışmanın kısa hâli 08-11 Mayıs 2017 tarihlerinde Lefke Avrupa Üniversitesinde düzenlenen 16. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumunda sunulmuştur.

Kaynaklar

- Aydın, R., Şahin, H. ve Topal, T. (2008). Türkiye’de ilköğretime sınıf öğretmeni yetiştirmede nitelik arayışları, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 119-142.
- Aydoğan, İ. (2006). İlköğretim okullarında okul-çevre ilişkilerinin düzeyi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 121-136.
- Azar, A. (2011). Türkiye’deki öğretmen eğitimi üzerine bir söylem: nitelik mi, nicelik mi? *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 36-38.
- Baskan, G. A. (2001). Öğretmenlik mesleği ve öğretmen yetiştirmede yeniden yapılanma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 16-25.
- Bayraktar, M. ve Yiğit, B. (2006). *Okul-çevre ilişkileri* (1. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Binicioğlu, G. (2010). *İlköğretimde okul-aile iletişim etkinlikleri: öğretmen ve veli görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz* (Çev. Edt: Ahmet Aypay). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research (4th ed.)*. Boston: Pearson Education, Inc.
- Çelenk, S. (2003). Okul başarısının ön koşulu: okul aile dayanışması. *İlköğretim-Online*, 2(2), 28-34.
- Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 207-237.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2011). *How to design and evaluate research in education* (8th edition). McGraw-Hill. New York.
- Genç, S. Z. (2005). İlköğretim 1. kademedeki okul-aile işbirliği ile ilgili öğretmen ve veli görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 227-243.
- Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gliner, J. A., Morgan, G. A. ve Leech, N. L. (2015). *Uygulamada araştırma yöntemleri: desen ve analizi bütünlendiren yaklaşım* (Çev. Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hayes, D. (2009). *Encyclopedia of primary education*. Oxon: Routledge.
- Kavcar, C. (1980). Nitelikli öğretmen sorunu. *Eğitim ve Bilim*, 5(28), 17-22.
- Megay-Nespoli, K. (2005). Essential characteristics of elementary level teachers. *Encyclopedia Of Education And Human Development* (Stephen J. Farenga and Daniel Ness, editors). New York: M.E. Sharpe, Inc.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2015). *Nitel veri analizi* (Çev. Ed Sadegül Akbaba Altun ve Ali Ersoy). Ankara: Pegem Akademi
- Mustan, T. (2002). Dünyada ve Türkiyede öğretmen yetiştirmede yeni yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 8(1), 115-127.
- Paredes, V. (2014). A teacher like me or a student like me? Role model versus teacher bias effect. *Economics of Education Review*, 39, 38-49.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. Baskıdan Çeviri) (Çev. Edt: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Shein, P. ve Chiou, W. (2011). Teachers as role models for students’ learning styles. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 39, 1097-1104. DOI: <https://doi.org/10.2224/sbp.2011.39.8.1097>.
- Sünbül, A. M. (1996). Öğretmen niteliği ve öğretimdeki rolleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 2(4), 597-608.

- Şimşek, H. ve Tanaydın, D. (2002). İlköğretimde veli katılımı: Öğretmen-veli-psikolojik danışman üçgeni. *İlköğretim-Online*, 1(1), 12-16.
- Waid, K. B. ve McNergney, R. F. (2002). *Teacher Encyclopedia of Education*. USA: Macmillian Reference.
- Wall, K. ve Hall, E. (2016). Teachers as metacognitive role models. *European Journal of Teacher Education*, 39(4), 403-418.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction

There are three important factors in the school's success. These; teacher, student and parent. Parents, who are one of these legs, are very important in the perspective of the teacher and the school. Parents also reflects on the child's view of the classroom teacher. In addition, the opinions of the parents about the class teachers give us insight into the point of view of the society class teachers. Because of this importance, it is important to examine the views of the parents on their class teachers. Classroom teachers are working in the primary school, which is the first stage of 12 years compulsory education in our country. The primary school word is composed of a combination of the words "first" and "school". Primary school comes from French "école primaire". It means that students are the first stage in compulsory education.

Method

The research was carried out by means of phenomenology from qualitative research methods. The case focuses on phenomena in which we are aware of science, but we do not have an in-depth and detailed understanding. In the identification of the participants, easy accessible case sampling and criterion sampling were used for purposeful sampling methods. The readily available case sampling method gives speed and practicality to research. Criteria sampling method is also used. The semi-structured interview form approach includes a list of questions or topics to be discussed during the interview. The semi-structured interview format helps to open the subject with different questions during the course of the speech, to come up with a variety of new ideas and to reach new ideas about the subject. In order to form a semi-structured interview form, the literature on the topic was first examined. The semi-structured interview form consists of two parts. In the first part, questions were asked to determine the demographic characteristics of classroom teachers. In the second part, the parents were asked about their opinions about class teachers.

Result

The first theme reached as a result of parental perspectives is satisfaction. A great deal of the interviewed parents stated that they were satisfied with their teachers. However, the two parents have expressed their dissatisfaction with the classroom teacher. The second theme is self-sacrifice. In the theme of self-sacrifice, the opinions of the parents about their self-sacrificing studies of the class teachers are stated. The last theme that comes to us is respectability. In respect of dignity, the views of the parents on the respectability of the classroom teacher are mentioned.

Discussion and Conclusion

In this research, in which the society's point of view towards classroom teachers was examined, three themes were reached as a result of parental interviews. These are the themes of satisfaction, self-sacrifice and respect. A great majority of the parents who were interviewed on satisfaction basis stated that they were satisfied with their class teachers. However, the two interviewees stated that they were not satisfied with their classroom teachers. According to parents' opinion, it is determined that some parents try to donate their children to the class of the good classroom teacher by donating to the school. However, in the general no. 2011/40 dated 20.07.2011 of the Undersecretariat of the Ministry of National Education and in article 25 of the Ministry of National Education General Directorate of Basic Education dated 28.09.2016 and numbered 10230228-200-E.10388448; it has been stated that the registration or donation money will not be taken.

Another theme reached as a result of parental views is the theme of self-sacrifice. All of the parents stated that class teachers work in a self-sacrificing manner. They have stated that class teachers are working to train beginners. The last theme reached as a result of research is respectability. A wide variety of parental opinions have been identified in relation to respectability. Some parents and wives have called class teachers very respected. A parent has stated that class teachers do not see the respect

they deserve in society because of their low salaries. Another parent said that it was not as old as the reputation of class teachers. However, this has linked the reason for the declining reputation with the viewpoint of media and society. Another parent emphasized that the respect for class teachers has changed according to the settlements.

In the context of the research results, the following suggestions were made: The media should stop making humiliating news from teachers. When society sees the teacher in a wrong behavior in the news, he immediately goes to generalize and starts to see all the teachers in the same way. First of all the class teachers and then all the teachers are working with great devotion. As a result of the research, it is suggested that teacher salaries should be increased in relation to respectability. The well wants the class teacher to take care of the pupils individually. It is not possible to take care of this individual in crowded classrooms. Classrooms in primary school should not exceed 20 people.

Ek-1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU	
Veli Demografik Özellikleri	
Veli yaşı:	
Veli cinsiyeti:	
Çocuğun ilkokul kaçınıcı sınıfa gittiği:	
Veli mesleği:	
Görüşme Soruları	
1.Çocuğunuzun ilkokul öğretmeninden memnun musunuz? Açıklar mısınız?	
2.Çocuğunuzun ilkokul öğretmenin en sevdiğiniz uygulamaları nelerdir?	
3.Çocuğunuzun ilkokul öğretmenin hoşunuza gitmeyen uygulamaları var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?	
4.Kendi çocukluğunuzdaki ilkokul öğretmeniniz ile çocuğunuzun ilkokul öğretmenini kıyaslar mısınız?	
5.Günümüzdeki ilkokul öğretmenleri hakkında neler düşünüyorsunuz?	
6.İlkokul öğretmenlerinin gerek sizinle olan iletişimi gerekse çocuğunuzun eğitimine yönelik önerileriniz nelerdir?	

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Kısırlaştırma Suçu

Hüseyin Ertuğrul

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kırşehir
hertugrul83@ahievran.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1372-2451>

Derleme

Geliş Tarihi: 25.05.2017 Revize Tarihi: 22.06.2018 Kabul Tarihi: 22.06.2018

Atf Bilgisi

Ertuğrul, H. (2018). 5237 sayılı türk ceza kanunu'nda kısırlaştırma suçu, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 59-74. Doi: 10.31592/aeusbed.315933

ÖZ

Bir insanın üreme ve neslini devam ettirebilme hakkı, onun yaşama hakkı kadar temel bir hakkıdır. Çünkü üreme hakkına sahip kişilerin neslini devam ettirebilmesiyle insanlar yaşama hakkına sahip olabileceklerdir. Başka bir ifadeyle, üreme hakkının kullanılmamasıyla neslin devamı sağlanamayacağından, yaşama hakkı da işlevsiz hale gelecektir. Bu mülhazalarla, ceza kanunlarında üreme hakkını korumaya yönelik kısırlaştırma fiillerine yönelik suç tanımları düzenlenmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 101. maddesinde düzenlenen kısırlaştırma suçu, üreme hakkını teminat altına almakla birlikte, öğretilerde bu düzenlemenin yetersiz kaldığı da ifade edilmektedir. Bu suç tanımına, gerek hadımlaştırmanın eklenmesi gerektiği; gerekse de, suçun kanuni tanımın kanun tekniğine uygun olmadığı yönünde eleştiriler getirilmektedir. Bununla birlikte, 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'da her ergin kişiye kısırlaştırma hakkı tanınmaktadır. İşte bu hakkın korunması için, kişinin rızasız kısırlaştırılması veya rızası bulunsa dahi, yetkisiz kişilerle bu fiilin işlenmesi durumu, Türk Ceza Kanunu'nda kısırlaştırma suçu olarak düzenlenmiştir. Çalışmamızda bu suçun maddi manevi unsurları incelenerek uygulama ve teori açısından eksik hususları ve çözüm önerileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu hususların göz önünde bulundurulup suçun kanuni tanımının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sterilizasyon, üreme hakkı, rıza

Sterilization Crimes In Turkish Penal Code No 5237

ABSTRACT

The right of a person to continue reproduction and generation is as fundamental as the right to life. Because people who have the right to reproductive can continue their generation, they will have the right to live. In other words, the right to life will also become dysfunctional, since the survival of the right to reproductive failure can not be ensured. With these considerations, crime definitions for the acts of sterilization to protect the reproductive right in criminal law are organized. It is also stated that the sterilization crime, which is organized in Article 101 of the Turkish Criminal Code numbered 5237, guarantees the right to reproduction and that this regulation of the teaching has been inadequate. For the definition of this crime, it is necessary that the castration should be added; criticism has been made that the legal definition of the crime does not comply with the law. However, the Population Planning Law no. 2827 gives the right to sterilize every adult person. Here, for the protection of this right, even if the person is unwittingly sterilized or resigned, the fact that this act is committed by unauthorized persons is regulated as a terrorizing act in the Turkish Criminal Code. In this study, the material and moral elements of this crime were examined and tried to focus on the missing aspects and solution proposal in terms of application and theory. It is necessary to consider these points and to rearrange the legal definition of the crime.

Key words: Sterilization, reproductive right, consent

Giriş

Kısırlaştırma fiili, kişilerin çocuk sahibi olmasına ve neslini devam ettirmesine engel bir niteliğe haizdir. Dolayısıyla ceza kanunlarında düzenlenen kısırlaştırma suçu tanımları, neslin devamını teminat altına alan ve sağlıklı bireylerin yetişmesine vesile olan suç tanımlarıdır. Gerçekten de bir neslin devamı ancak kişilerin güvenli bir şekilde dünyaya gelmeleriyle ve güvenli bir şekilde üreme haklarına sahip olmalarıyla mümkündür. Dolayısıyla iradesiyle bile olsa kişilerin üreme hakkından kolayca feragat edebilmesi, o toplumun geleceğini de yakından etkilemektedir.

Bu mülahazalarla, mevcut ceza kanunumuzda kısırlaştırma fiili suç olarak düzenlenmiştir. Söz konusu suçun maddi ve manevi unsurlarına yönelik teori ve pratikte birçok eleştiri yöneltilmektedir. Özellikle kısırlaşmak isteyen bireylerin danışman görüşü almadan rızalarının alınması veya belirli bir düşünme süresinin kişilere verilmesi ya da kısırlaştırma fiilinin seçimlik hareketlerinin artırılması hususlarıdır.

Türk ceza hukuku sistematığına göre özellikle suçun maddi ve manevi unsurları ve muhakeme süreci ve yaptırım şekli açısından suçun analizi yapılmıştır. Çalışmada öncelikle kısırlaştırma, cerrahi kısırlaştırma ve hadımaştırma gibi temel kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra tarihsel süreçte Türk Hukuk mevzuatında kısırlaştırma suçuyla ilgili düzenlemeler incelenmiştir. Çalışmada son olarak Türk ceza hukukuna göre kısırlaştırma suçu, suçun maddi ve manevi unsurları, muhakeme süreci ve yaptırım şekli açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme neticesinde kanaatimizce, suçun kanuni tanımının söz konusu eleştiri ve tartışmalar dikkate alınarak, kanun tekniğine uygun bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Özellikle kısırlaştırma fiilinin geçici ve kalıcılığının suçun kanuni tanımında vurgulanması hususunun önemli faydalar barındırdığını düşünmekteyiz.

Kavramsal Çerçeve

Burada “kısırlaştırma” ve onun ağırlaşmış şekli olan “hadımaştırma” kavramlarını tanımlamak, konunun anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Kısırlaştırma Kavramı (Sterilizasyon)

“Kısırlaştırma” veya yaygın ifadesiyle “sterilizasyon”, erkek ya da kadının, ameliyatla üreme yeteneğinin ortadan kaldırılmasını (infertil hale getirilmesini) ifade etmektedir (Temel, 2010, s.62). Bu işlemden üreme yeteneği ortadan kaldırılmakla birlikte, cinsel dürtüler bertaraf edilmemektedir. Yani kısırlaştırma işleminde, üreme yeteneği ortadan kalkarken, kişinin cinsel arzuları ve istekleri devam etmektedir (Alpaslan, 2012).

Günümüzde sterilizasyon, çiftler için en yaygın doğum kontrol biçimlerinden birisidir. Bilgilendirilip rızası ile uygun klinik standartlara göre yapıldığında, doğurganlığı kalıcı olarak kontrol etme anlamında güvenilir ve etkili bir yöntemdir (Shih, Turok ve Parker, 2011).

Öğretide her ne kadar, kısırlaştırma işlemiyle, üreme yeteneği geri dönüşü olmaksızın kaybedildiği ifade edilse de (Hakeri, 2015), günümüz tıp teknolojisinde tekrar üreme yeteneğinin kazanıldığının örnekleri mevcuttur. Bu tıbbi işlem, iki şekilde gerçekleştirilmektedir: ‘Cerrahi kısırlaştırma’ ve ‘kimyasal kısırlaştırma’.

Cerrahi Kısırlaştırma

Cerrahi kısırlaştırma işlemini erkek ve kadında ayrı uygulandığından iki ayrı başlık altında incelemek gerekmektedir.

Erkeklerde Cerrahi Kısırlaştırma (Vazektomi)

Erkeklerde cerrahi kısırlaştırma, ‘vazektomi’ (tüplerin bağlanması/kordon bağlama) yöntemiyle gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemle, sperm kanalı cerrahi müdahale ile kesilerek, testislerden idrar kanalına sperm transferi engellenmektedir. Yine bu yöntemde, sperm kanalları iki ucundan kesilmekte ve kesilen uçlar bağlanmakta veya elektrikli ısıtıcılar yardımıyla tıkanmaktadır.

Kadınlarda Cerrahi Kısırlaştırma (Tüp Ligasyonu)

Kadınlarda cerrahi kısırlaştırma ise, ‘tüp ligasyonu’ (tüplerin bağlanması / tubal sterilizasyon) denilen bir cerrahi müdahale ile gerçekleştirilmektedir. Bu ameliyatla tüpler, yani yumurta kanalı bağlanarak, yumurtanın rahime ulaşması ve sperm hücresinin yumurta hücresiyle birleşmesi engellenmektedir (Temel, 2010).

Gerek “vazektomi” gerekse de, “tüp ligasyonu” işleminde, kısırlaştırılacak kişinin yeterince aydınlatılmış olması, önem arz etmektedir. Çünkü her iki işlemin önemli yan etkileri olduğu tıbbi bir gerçektir. Özellikle, kalp hastalığı, solunum yetmezliği, hipertansiyon, diyabet, pıhtılaşma bozukluğu, anemi ve obezite rahatsızlıklarına sahip hastalar için, kısırlaştırma işlemi ilk seçenek olmaması gerektiği ve eğer olursa karşılaşılabilecek komplikasyonlar açıkça kişiye ifade edilmelidir. Örneğin, emziren bir anne için, tüp ligasyonu yaptırmanın, kullanılan anestezi maddenin anne sütüne geçmesinden bahisle, bebeği etkileyeceği açıkça ifade edilmelidir (Erşahin, 2002).

Kimyasal Kısırlaştırma

“Kimyasal kısırlaştırma”, tarihte bir dönem önemli bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemede bir tıbbi yöntem olarak uygulanmış olup (Mehtaji, Jadwani ve Goyal, 1977) vücuda verilen kimyasal maddeler marifetiyle kişinin üreme yeteneğinin sona ermesini sağlayan bir tıbbi işlemidir.

Bu işlem, kadınlarda rahim içerisine kimyasal etkili tabletler yerleştirilerek rahmin ve tüplerin yanma şeklinde tahrip edilmesi suretiyle icra edilirken; erkeklerde daha çok sperm üretimini durdurmaya yönelik aşılama kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Dikkat edilirse, burada da, cinsel dürtüler bertaraf edilmemektedir. Kadında rahim veya tüpler tahrip edilmiş olsa da veya erkek de, sperm üretimi durdurulmuş olsa da, cinsel dürtüler varlığını kişide devam ettirmektedir. Fakat kullanılan kimyasal maddelerin yan etkilerinin çokluğundan dolayı çok tercih edilen bir yöntem değildir (Mehtaji, Jadwani ve Goyal, 1977).

Hadımlaştırma Kavramı (Kastrasyon)

Kısırlaştırma işlemine benzer, fakat ondan farklı olarak cinsel dürtülerin de üreme yeteneğiyle birlikte ortadan kaldırıldığı bir işlem vardır ki; ona da, ‘hadımlık’ veya tıbbi ifadesiyle ‘kastrasyon’ denilmektedir.

Hadımlaştırma işleminde, erkeklerde testisler, kadınlarda ise yumurtalıklar alınmakta ve kimyasal madde ve ışınla tahrip edilmektedir. Bu tahrip sonucunda cinsel hormonlar olan östrojen ve testosteron hormonlarının üretimi sona erdiğinden, kısırlaştırmadan farklı olarak cinsel istek ve arzular da tamamen kaybedilmektedir. Görüleceği üzere hadımlaştırma, kısırlaştırmadan daha ağır bir işlem olup kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır: ‘Cerrahi hadımlaştırma’ ve ‘kimyasal hadımlaştırma.’

Cerrahi Hadımlaştırma

“Cerrahi hadımlık”, operasyonel bir işlemken genelde ilerlemiş prostat kanserinin daha da büyümesine engel olmak için kullanılmakta ve bu suretle testislerin veya yumurtalıkların ameliyat ile alınması işlemidir (Akbaba, 2009).

Kimyasal Hadımlaştırma

“Kimyasal hadımlık” ise, herhangi bir ameliyat gerektirmemekle birlikte, kullanılan birtakım ilaçların hormon üretimini durdurması şeklindeki bir tedavi yöntemidir. Yan etki olarak kadınlaşma bulguları içermesi dolayısıyla kabul görülmese de, günümüzde cinsel suç faillerinin bu işleme tabi tutulması tartışılmaktadır (Pastner, 2012; Yenidünya ve Yaşar, 2013).

Tarihsel Süreç

Türk Hukuk mevzuatımızdaki kısırlaştırma suçlarıyla ilgili düzenlemeleri ve hukuki gelişmeleri, dört ayrı dönemde incelememiz mümkündür.

Boşluk Dönemi (1921-1936)

Her ne kadar Cumhuriyet 1923’te ilan edilmiş olmasa da 1921 Anayasası yürürlükteyken bunun olması ve 1921 Anayasasıyla Türkiye Devleti’nin kurulduğunun öğretisi de kabulünden bahisle (Tunç, Bilir ve Yavuz, 2009), Türkiye Cumhuriyeti Hukuk Sistemi’ni bu tarihte başlatmakta bir beis olmayacaktır. Bu ilk yıllarda kısırlaştırma suçları dâhil olmak üzere, suç ve cezalara ilişkin bir kanun

yürürlüğe girmediğinden, 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu kabul edilene dek, bu fiillerin cezai bir sorumluluğunun söz konusu olmadığını, dolayısıyla bu fiiller açısından mutlak bir serbestlik söz konusu olacağını kabul etmek gerekecektir.

Cumhuriyet tarihinin ilk ceza kanunu olan 01.03.1926'da kabul edilen ve 13.03.1926 tarih ve 320 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun ilk halinde de 1936 değişikliğine kadar "kısırlaştırma" fiili suç olarak düzenlenmemiştir. Fakat 1926 ile 1936 arası kısırlaştırma fiillerini kasten yaralama suçu (765 s. TCK'nın ilk hali, m.451 vd.) kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Yasak Dönemi (1936-1965)

11.06.1936'da kabul edilen ve 23.06.1936 tarih ve 3337 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 3038 sayılı *Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun*'la, suç tipleri ve unsurları önemli ölçüde değiştirilmiş ve kısırlaştırma fiili de ilk kez Türk Ceza Kanunu'na girmiştir. Kanunun 471. maddesinde "kısırlaştırma" fiilleri suç olarak düzenlenmiştir. Hatta bu fiillerin teşvik ve propogandası da ayrı bir suç tanımı olarak madde metninde yer almıştır (m.471/2). Yine bu düzenlemeyle, kısırlaştırma suçlarıyla birlikte çocuk düşürme ve çocuk düşürme suçlarının da düzenlendiği dördüncü fasılın başlığı, "*Kasten çocuk düşürmek ve düşürmek cürümleri*" yerine "*Irkın tümlüğü ve sağlığı aleyhine cürümler*" olarak değiştirilmiştir.

Geçiş Dönemi (1965-1983)

Bu dönemde sağlık hizmetlerindeki gelişmelere paralel olarak; çocuk ölümlerinin azalması, nüfusun yılda ortalama yüzde iki büyümesi ve özellikle 1960 yılı itibariyle nüfus artışının bugüne dek en yüksek seviyeye çıkması, nüfus artışının getireceği sosyal ve ekonomik problemlerden duyulan çekince, nüfus planlamasında politika değişikliğine yol açmıştır (Çokar, 2008). 01.04.1965 tarihinde kabul edilen ve 10.04.1965 tarih ve 11976 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 557 sayılı *Nüfus Planlanması Hakkında Kanun*'la, tıbbi zaruret halinde kişilerin kısırlaştırılmasının mümkün olacağı düzenlenmiştir (Mülga NPHK, m. 3 ve 4). Buna göre, kişilerin kısırlaştırılması açısından, tıbbi zorunluluk olarak kişide mevcut bir hastalığın varlığı var ise, tedavinin sağlanması açısından kısırlaştırma fiili hukuka aykırı sayılmayacak, kişiler kısırlaştırılabilecektir.

Şu hâlde kısırlaştırma fiillerinde, bir tıbbi zorunluluğun varlığı durumunda failin cezai bir sorumluluğu olmayacakken, NPHK bu zorunluluğu görüp müdahalede bulunmayan yetkili hekim için de özel bir yaptırım öngörmüştür. Buna göre, "*Bu kanunun 3. 4 ve 5. maddeleri (Tıbbi zaruret halinde sterilizasyon yapılması) hükümlerine aykırı fiil ve hareketlerde bulunanlar, TCK ile ceza hükümleri ihtiva eden diğer kanunlarda daha ağır cezalar tayin edilmemişse 500 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılırlar.*" (Mülga NPHK, m. 7/1).

Mülga 765 s. TCK'da ise, tıbbi zorunluluk hali kısırlaştırma suçlarının kanuni tanımında ifade edilmese de genel zorunluluk halini düzenleyen 49. maddesi de mevcuttu. Buna göre, "*Gerek nefsinin ve gerek başkasının vukuuna bilerek mahal vermediği ve başka türlü tahaffüz imkanında olmadığı ağır ve muhakkak bir tehlikeden muhafaza etmek zaruretinin bais olduğu mecburiyetle, işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilemez.*" (Mülga TCK, m.49/1(3)) denilmiştir. Dolayısıyla 765 s. TCK'nın ilk halinden mülga olmasına kadar yürürlükte olan bu maddesiyle, örneğin tıbbi zorunlulukla kişilerin kısırlaştırılması durumunda, failin cezai sorumluluğu söz konusu olmayacaktır (Toroslu, 1968).

Serbestlik Dönemi (1983'ten Günümüze)

1983 yılı, 'kısırlaştırma hakkı'nın hukuk sistemimize girdiği yıl olması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu yılda yürürlüğe giren yeni NPHK ile verilen bu hakla, günümüze kadar gelinmiştir. Böylece her ergin kişi, kendinin kısırlaştırılmasını talep edebilecektir.

765 sayılı TCK yürürlükteyken, 27.05.1983 tarih ve 18059 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2827 sayılı NPHK'yla, 765 s. Kanunda yer alan kısırlaştırma suçları son kez değiştirilmiştir (2827 s. Kanun, m. 9-13).

765 sayılı TCK mülga edilerek, 26.09.2004 tarihinde kabul edilen 12.10.2004 tarih ve 25611 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan ve 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu’nuyla, kısırlaştırma fiilleri birer ayrı suç tipi olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, 2827 sayılı ‘Nüfus Planlaması Hakkında Kanun’la genel itibariyle uyum içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Esasen NPHK her ne kadar, evli bir kişinin kısırlaştırılmasında eşinin rızasını aramış olsa da (m. 6/2); TCK, eşinin rızasının bulunmamasını suçun bir unsuru olarak düzenlemediğinden, bu fiil de yaptırımsız kalmaktadır (m. 101). Hekim açısından, eşinden rızasını almaksızın yapılan kısırlaştırma işlemi için cezai sorumluluğu olmamakla birlikte, bir idari sorumluluğu pekâlâ söz konusu olabilecektir (Hakeri, 2012, s.96). Bunun dışında, kısırlaştırma işlemiyle ilgili bir ameliyatı yapacak hekimin müdahalesinde aşağıdaki şartlar yoksa ayrıca hukuki sorumluluğu da söz konusu olacaktır. Bu şartlar;

- Öncelikle ameliyatı gerçekleştirecek hekimin kanunen yetkili bir hekim olması (RTSHYDİT, m. 10/2,3),
- Ameliyat olacak kişinin yazılı rızası (RTSHYDİT, m. 13, 15),
- Bu ameliyat tıp biliminin verilerine uygun olması (Özgenç, 2015, s.355),
- Ameliyat olacak kişinin kendisine uygulanacak işlemle ilgili etki ve sonuçları bakımından yeterince bilgilendirilmiş (aydınlatılmış onam) olmasıdır (Özgenç, 2015; Akyıldız, 2010; Hakeri, 2015).

İşte bu dört şarttan birinin eksikliği dolayısıyla ilgili sağlık personelinin hukuki sorumluluğu gündeme gelecektir. Mesela sterilizasyon işleminde hekimin hastaya kısa bir müddet daha döllenme riskinin devam ettiği bilgisini vermeyerek kişinin çocuk sahibi olması durumunda hekimin aydınlatılmış onamda bulunmadığı ortadadır ve tazminat sorumluluğu (BK, m. 53 vd.) söz konusu olacaktır (Akyıldız, 2010). Ayrıca 28.04.2004 tarihli Türk Tabipleri Birliği Disiplin Yönetmeliği’ne göre, “*hastanın aydınlatılmamış onamını usulüne uygun almaksızın tıbbi girişimde bulunmak*” para cezasını gerektirmektedir (TTBDY, m. 4/1(s)).

5237 Sayılı TCK’da Düzenlenen Kısırlaştırma Suçu

5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 101. maddesinde iki ayrı kısırlaştırma suçu düzenlenmiştir. Bu maddedeki düzenlemeyi şu şekilde ifade etmemiz mümkündür:

- Yetkili hekim tarafından rızasız kısırlaştırma suçu (m. 101/1, ilk cümle) ve bu suçun nitelikli hali (m. 101/1, ikinci cümle),
- Yetkisiz kişi tarafından rızaya dayalı kısırlaştırma suçu (m. 101/2)’dur.

TCK’da düzenlenen kısırlaştırma fiilleriyle, mülga 765 sayılı TCK’da düzenlenen kısırlaştırma suçunu (m. 471, 472) karşılaştırdığımızda, yeni TCK’da öngörülen ceza miktarlarının yukarıya çekildiği görülmektedir. Gerçekten de kısırlaştırma suçunun rızasız yapılması, mülga TCK’da beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılırken (m. 471/1); yeni TCK’da bu süre altı yıl olarak belirlenmiştir. Rızaya dayalı kısırlaştırmada ise, öngörülen ceza miktarının üst sınırı hem mülga TCK’da (m. 471/2) hem de yeni TCK’da üç yıl olarak belirlenmiştir.

Korunan Hukuksal Değer

Öğretide, Tezcan, Erdem ve Önok (2014)’a göre bu suç düzenlemesi ile korunan hukuksal değer, kendi geleceğini belirleme hakkı ve beden bütünlüğüdür. Hafizoğulları ve Özen (2015)’e göre ise, korunan hukuksal değer, kişinin kendini üreyerek devam ettirmesinin esen kılınmasına ilişkin çıkarıdır. Koca ve Üzülmöz (2013) ise, bu suçla korunan hukuksal değeri, kişinin vücut bütünlüğü hakkı ve üreme yeteneği yani kişilerin neslini devam ettirme hakkı olarak açıklamaktadır. Kızıroğlu (2013) ise, kişinin sağlık ve vücut bütünlüğüyle birlikte kendi geleceğini belirleme hakkını korunan hukuksal değer içerisinde değerlendirmiştir.

Kanaatimizce, kısırlaştırma suçunda korunan hukuksal değer, kişinin üreme hakkıdır ve dolayısıyla anne veya baba olabilme hakkıdır. Bu hakkın elinden alınması vücuda bir müdahaleyle olduğundan, kişinin vücut bütünlüğü hakkı da bu suç düzenlemesiyle korunmaktadır.

Suçun Konusu

Kısırlaştırma suçunun konusu, kısırlaştırılan kişinin üreme yeteneği fonksiyonunu sağlayan organ ve duyulardır (Koca ve Üzülmöz, 2013). Dolayısıyla üreme yeteneğini kaybetmiş bir kişiye karşı bu suç işlenemeyecektir. Esasen, kişide üreme organı bulunup henüz bu fonksiyonu icra edecek düzeyde bulunmasa bile, bu kişiye karşı kısırlaştırma suçunun işlenebileceği kanaatindeyiz. Dolayısıyla henüz adet dönemine girmemiş bir kız çocuğu üreme yeteneğine haiz kabul edilecekken; menopoz dönemini bitirmiş bir kadının artık üreme yeteneğinden söz edilemez. Şu halde adet dönemindeki bir kız çocuğuna karşı kısırlaştırma suçu işlenebilirken; menopoz dönemini tamamlamış bir kadına karşı işlenen bu fiilleri, artık kasten yaralama hükümleri doğrultusunda değerlendirmek gerekecektir. Erkek için ise, her yaşta üreme fonksiyonu mümkün olduğundan erkeğe karşı her zaman bu suçun işlenmesi mümkündür. Meğerki üreme yeteneğini doğuştan veya sonradan kaybetmiş olsun. Yine söz konusu kısırlaştırma suçunun işlenmesiyle, suçun konusu olan kişinin üreme organlarında illaki bir zarar oluşacağından, bu suç bir zarar suçudur (Özgenç, 2015).

Fail

TCK m. 101/1'de düzenlenen kısırlaştırma suçunun faili yetkili hekimdir. Başka bir ifadeyle, bu suç özgü suç niteliğindedir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında (m.101/2) düzenlenen kısırlaştırma suçunun faili ise, yetkisiz kişilerdir. Başka bir ifadeyle, kısırlaştırılan kişi ve yetkili hekimler dışında herkes, bu suçun faili olabilecektir.

Koca ve Üzülmöz (2013), TCK m. 101/2'de açıkça "*yetkili olmayan bir kişi tarafından*" denilmesine rağmen, bu suçun failinin **ancak yetkisiz hekimler** olduğunu savunmaktadır. Yani bu suçun faili, illa bir hekim olmalı, fakat yetkisi bulunmamalıdır. Yine Koca ve Üzülmöz'e göre, eğer normal bir vatandaş kısırlaştırma fiilini işlerse, kendisine ancak TCK m. 87/2(c)'den ceza verilmelidir. Bu görüşe katılmak kanaatimizce mümkün değildir. Açıkça kanun metninde, "*yetkili olmayan bir kişi*" demektedir. Kanun metnindeki "bir kişi" ibaresini "bir hekim" olarak anlamalarının sebebini, kısırlaştırma suçunun ancak bir ameliyatla hastane ortamında işlenebileceğini düşündüklerinden kaynakladığı kanaatindeyiz. Oysaki pekâlâ bir tıp fakültesi öğrencisi, bir emekli doktor, bir hemşire hatta bir sağlık personeli bile, bir hastane ortamı içinde veya dışında, ilaç veya alet kullanarak kişilerin kısırlaştırmasını sağlaması mümkündür. Aynı şekilde fail ile mağdurluk sıfatı aynı kişide birleşemeyeceğinden, bir kimsenin kendi kendini kısırlaştırması fiili cezalandırılmayacaktır.

Mağdur

Bu suçun mağduru ise, kendisine kısırlaştırma fiilinin tatbik edilen, yani kısırlaştırılan kişidir (Koca ve Üzülmöz, 2013,). Bu kişi kadın veya erkek olabilir; fakat başta da ifade ettiğimiz üzere bu kişinin üreme yeteneğine haiz olması gerekmektedir. Dolayısıyla herkes bu suçun mağduru olamayacaktır. Keza faille mağdurluk sıfatı aynı kişide birleşemeyeceğinden, bir kimsenin kendi kendini kısırlaştırması fiili cezalandırılmayacaktır (Koca ve Üzülmöz, 2013; Tezcan, Erdem ve Önok, 2014).

Suçun Maddi Unsuru

Bu suçun maddi unsurunu hareket, netice ve nedensellik bağı başlıkları altında incelemek gerekecektir.

Hareket

Kısırlaştırma suçunda hareket, bir kimsenin üreme yeteneğinin kaybedilmesine yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle bu suç, bir kimsenin üreme kabiliyetini kaybetmesine yönelik işlenmektedir. Erkeğin cinsel organı testisler ve penisten oluşmaktayken; kadının cinsel organları, vajina, rahim,

fallop tüpleri ve yumurtalıklardan oluşmaktadır (Simkin, Whalley, Keppler, Durham ve Bolding, 2011). İşte bunlardan birinin kaybıyla artık kişinin üreme yeteneğinden bahsedilemeyecektir. Dolayısıyla uygulamada, kısırlaştırma fiili, bunlardan en az birinin işlevsiz hale getirilmesine yönelik olmaktadır.

Türk Hukuku'nda, kısırlaştırma fiilinden sterilizasyonun kastedildiğini ve 2827 sayılı NPHK'da düzenlendiğini daha önce ifade etmiştik. Buna göre, NPHK'da düzenlendiği şekliyle kısırlaştırmadan, *“erkek veya kadının cinsel ihtiyaçlarını tatmine engel olunmaksızın çocuk yapma yeteneklerinin giderilmesi”*ni anlamak gerekecektir (NPHK, m.4/1).

Buradaki hareketin ne şekilde işleneceği kanuni tanımda belirlenmediğinden bu suç, serbest hareketli bir suç niteliğindedir (Koca ve Üzülmöz, 2013). İcrai ve ihmali davranışla bu suçun işlenmesi mümkündür. Örneğin husumetinin olduğu hastasını tedavi niyetiyle ameliyata alıp kısırlaştırması fiilinde, kısırlaştırma suçu icrai davranışla işlenirken; hastaya sinirlenen hekimin bilahare prostat ameliyattan çıkan hastaya gereken tedavi tedbirlerini uygulamayarak kısırlaşmasının sağlanmasında, ihmal suretiyle kısırlaştırma suçu söz konusu olabileceği kanaatindeyiz.

Öğretide bir görüşe göre her ne kadar, kısırlaştırma işlemiyle, üreme yeteneğinin geri dönüşü olmaksızın kaybedilmesi gerektiği ifade edilse de (Hakeri, 2014; Tezcan, Erdem ve Önok, 2014), günümüz tıp teknolojisinde tekrar üreme yeteneğinin kazanıldığının örnekleri mevcuttur. 2008'de kurulmuş ve 2010'da faaliyete geçmiş Amerikan Kadın Hastalıkları ve Jinekologlar Kurulu (ACOG)'nun, 11.09.2015 tarihli raporuna göre; kısırlaştırma işlemleri, ilelebet çocuk yapma yeteneğini ortadan kaldıran bir müdahale olmadığı, ihtimali az da olsa, mikronluk müdahalelerle tekrar üreme yeteneğinin kazanılabildiği ifade edilmiştir (Ozansü, 2008). Dolayısıyla üreme yeteneği kaybolan kişinin aldığı tedavi sonucu tekrar üreme yeteneğine sahip olması, bu suçun oluşmasını engellememelidir (Koca ve Üzülmöz, 2013). Tıp teknolojisinin ilerlemesiyle kısırlaştırma işlemlerinin olmamış hale getirilmesi kolaylaşacağından kanaatimizce, geçici süreli kişilerin üreme yeteneğinden yoksun bırakılması da, yaptırımsız kalmamalıdır. Bunun için bir düzenlemenin yapılması kanaatimizce ihtiyaç göstermektedir. TCK'nın kısırlaştırma başlıklı 100. maddesine şu şekilde bir üçüncü fıkra eklenerek bu problemin çözüleceği kanaatindeyiz: *“Kişilerin geçici nitelikte kısırlaştırılması halinde verilecek ceza yarı oranında azaltılır.”*

Bununla birlikte, NPHK m. 4/2'de evli birinin kısırlaştırılması için eşinin rızasının gerekeceği ifade edilmiştir; fakat TCK'da düzenlenen kısırlaştırma suçunda eşinin rızası suçun unsurunda yer almadığından, eşinin rızası olmaksızın kişinin kısırlaştırılması bu suçu oluşturmayacaktır. Başka bir ifadeyle eşinin rızasının olmaması hali, kanun tarafından cezalandırılmaya layık görülmemiştir. Örneğin, aldatıldığını öğrenen bir doktorun, eşini rızası olmaksızın kısırlaştırması fiili, rızasız kısırlaştırma suçunu oluşturduğunda bir şüphe yoktur. Keza eğer fail yaralama kastıyla hareket edip işlediği fiille mağdur üreme yeteneğini kaybederse, TCK m. 87/2(c)'deki netice sebebiyle ağırlaştırılmış yaralama suçundan sorumluluğu söz konusu olacaktır.

Bunun yanı sıra NPHK'da, sterilizasyondan daha ağır bir işlem olan ve 'hadımlaştırma' olarak tanımladığımız kastrasyonun işlemi de düzenlenmekte olup TCK'nın 101. maddesi dışında kalmaktadır. Yani TCK, sadece kısırlaştırma fiilini suç olarak tanımlamışken, hadımlık fiilini suç olarak düzenlememiştir. Öğretide, hadımlaştırma niteliğindeki fiillerin nasıl cezalandırılacağına ilişkin üç farklı görüş mevcuttur. Bir görüşe göre, zorunlu bir kısırlaştırma söz konusu olduğundan TCK m. 101 kapsamında değerlendirilmelidir ki (Hakeri, 2014), bu görüşe katılmamaktayız. Çünkü hadımlaştırma fiili kısırlaştırma fiilinden daha ağır bir neticeye sahiptir ve *çoğun içinde az vardır; ama azın içinde çok yoktur* kuralınca hadımlaştırma kısırlaştırmadan ayrı ve daha ağır cezalandırılmalıdır. Diğer görüşe göre ise, kısırlaştırma ile kasten yaralamanın neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış şeklinin fikri içtima halinde varlığını kabul etmek gerekmektedir (Koca ve Üzülmöz, 2013). Katıldığımız görüşe göre ise, kasten yaralamanın neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış halini (TCK, m. 87/2(c)) oluşturacağını düşünmekteyiz (Kızıroğlu, 2013; Ozansü, 2008). Eğer kısırlaştırma fiili mağdurun ölümüne yol açarsa, kasten yaralamanın neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış halinden TCK m. 87/4 gereği, failin cezalandırılması gerektiği kanaatindeyiz (Ozansü, 2008).

Netice

Kısırlaştırma suçu, neticeli bir suçtur. Kişinin üreme yeteneğini kaybetmesiyle bu suç tamamlanmış sayılacaktır.

Nedensellik Bağı

Kısırlaştırma suçunda nedensellik bağı, failin icra ettiği hareketler sonucu suçun kanuni tanımındaki neticenin gerçekleşmesini ifade etmektedir.

Suçun Manevi Unsuru

TCK m. 101'de düzenlenen kısırlaştırma suçları, ancak kasten işlenebilmektedir. Madde metninin 1. fıkrasında ifade edilen “*rızası olmaksızın*” ibaresi ve 2. fıkrada ifade edilen “*rızası olsa bile*” ibaresi bu suçun oluşabilmesi için, mağdurun rızasının olduğunun veya olmadığına fail tarafından bilinmesi gerektiğinden bu suç, ancak doğrudan kastla işlenebilecektir (Koca ve Üzülmöz, 2013).

Suçun kanuni tanımında taksirle bu fiilin işlenebileceği düzenlenmediği için bu suç taksirle işlenemeyecektir. Fakat somut olayda taksirle yaralamadan sorumluluğun doğması mümkündür. Örneğin, objektif özen yükümlülüğe aykırı bir tıbbi müdahaleyle hastanın kısırlaştırılması sonucunda, taksirle kısırlaştırma suçu işlenemeyeceğinden artık taksirle yaralama hükümlerine göre fail sorumlu tutulacaktır. Eğer failin yaralama kastı olup yaralama fiili sonucu kişi üreme yeteneğini kaybetmişse, neticesi sebebiyle yaralama suçundan (TCK, m. 87/2(c)) dolayı failin sorumluluğu mümkün olacaktır.

Suçun Hukuka Aykırılık Unsuru

Bir suç düzenlemesinde failin cezalandırılabilmesi için, fiilin aynı zamanda hukuka aykırı olması gerekmektedir (Özgenç, 2015). Örneğin madde metninde geçen “*rızası olmaksızın*” ibaresi, bu suçun hukuka aykırılık unsuruna işaret ettiği kanaatindeyiz.

Suçun Özel Görünüş Şekilleri

Bu suçun özel görünüş şekillerini teşebbüs, iştirak ve içtima başlığı altında incelemek gerekecektir.

Teşebbüs

TCK m. 101'de düzenlenen kısırlaştırma suçları, neticeli bir suç olduğundan, kişinin üreme yeteneğinin kaybedilmesiyle bu suç tamamlanacaktır. Dolayısıyla bu suça teşebbüs; ancak icra hareketleri başladıktan sonra failin elinde olmayan nedenlerle neticenin gerçekleşmemesi, yani kişinin üreme yeteneğinin kaybedilmemesi durumunda söz konusu olacaktır. Örneğin yetkili hekim tarafından, bayıltılma öncesi rutin gibi gösterilen ameliyata hazırlık için yapılan testler, ameliyat anına kadar yapacağı tıbbi hazırlıklar, hazırlık hareketi niteliğinde olacakken; habersiz bayıltılıp ameliyatın başlamasıyla, ‘rızasız kısırlaştırma’ suçunun icra hareketleri başlamış sayılacaktır. Bu ameliyatın başarısız olması ya da bir baskın sonucu ameliyatın yarıda kalması durumunda mağdur üreme yeteneğine sahip olarak kalırsa, işlenen fiiller kısırlaştırma suçuna teşebbüs niteliğinde olacaktır (Koca ve Üzülmöz, 2013).

Eğer icra hareketlerine başlayan fail, kısırlaştırma fiilinin tamamlanmasından gönüllü olarak vazgeçerse, ‘gönüllü vazgeçme’ müessesesini düzenleyen TCK'nın 36. maddesi gereği, faile ceza verilmeyecektir. Eğer o ana kadar ki, fiiller bağımsız suç teşkil ediyorsa sadece o suçtan faile ceza verilecektir. Örneğin, ameliyat tamamlanmadan fail gönüllü vazgeçerse, kasten yaralamadan sorumluluğu söz konusu olabilecektir.

İştirak

TCK'nın 101. maddesinde düzenlenen kısırlaştırma suçlarına hem fail sıfatıyla hem de şerik sıfatıyla katılmak mümkündür.

İçtima

İçtima konusunu bileşik suç, fikri içtima, normların görünüşte içtimaı ve gerçek içtima başlıkları altında incelemek gerekecektir.

Bileşik Suç

TCK m. 101'de düzenlenen kısırlaştırma suçuyla ilgili olarak, bileşik suç düzenlemelerinin mevcut olduğu kanaatindeyiz. Örneğin, TCK m. 76'da düzenlenen soykırım suçunun seçimlik hareketlerinden biri de, bir planın icrası kapsamında bir grubun kısmen veya tamamen yok edilmesi amacıyla, '*grup içinde doğumlara engel olmaya yönelik tedbirlerin alınması*'dır (TCK, m. 76/1(d)). Dolayısıyla bu maksatla, yetkili hekim veya hekimlerin bir gruba karşı işleyecekleri sistematik kısırlaştırma fiilleri, soykırım suçunun unsuru içerisinde bir seçimlik hareket olarak mütalaa edileceğinden, bileşik suç hükümleri gereği ayrıca kısırlaştırma suçundan sorumlulukları söz konusu olmayacaktır.

Keza TCK m. 87/2(c)'de, kasten yaralama suçunun neticesi sebebiyle ağırlanmış haline yer verilmiş olup kasten yaralama neticesinde kişinin '*çocuk yapma yeteneklerinin kaybolmasına*' neden olma hali düzenlenmiştir. Dolayısıyla failin yaralama fiili, mağdurun kısırlaşmasına sebep olmuşsa ayrıca kısırlaştırma fiilinden faile ceza verilmeyecektir.

Zincirleme Suç

Söz konusu kısırlaştırma suçlarında, kanaatimizce zincirleme suç hükümlerinin uygulanması mümkündür (Artuç, 2008; Bakıcı, 2010). Örneğin rızası olmaksızın geçirdiği sterilizasyon ameliyatıyla yumurta kanalı bağlanan kadının, bilahare tekrar cerrahi müdahaleyle kanalının açılması mümkündür. İşte ilk ameliyatla kendisine karşı kısırlaştırma suçu işlenen kadının, tekrar üreme yeteneğine sahip olabilme imkânı olmasından bahisle, tekrar aynı kişi tarafından aynı ameliyata maruz kalması durumunda birden fazla kısırlaştırma suçunun farklı zamanlarda işlenmesi söz konusu olacağından, zincirleme suç hükümleri uygulama alanı bulacaktır.

Fikri İçtima

TCK m. 101'de düzenlenen kısırlaştırma suçlarında, fikri içtima hükümlerinin uygulanması mümkündür. Mesela, aynı ameliyatla rızası olmaksızın gebe kadının rahmi alınmak suretiyle, hem gebeliği sonlandırılmış hem de kısırlaştırılmış olabilmektedir. Bu durumda TCK m. 44/1 kapsamında, en ağır cezayı gerektiren suçtan, yani çocuk düşürtme suçundan TCK m. 99/1 gereği, faile ceza verilmesi yoluna gidilmelidir.

Normların Görünüşte İçtimaı

Söz konusu kısırlaştırma suçlarının, hukuk mevzuatımızda yaptırıma bağlanmış başka ilgili düzenlemesi olmadığından, normların görünüşte içtimaı mümkün gözükmemektedir.

Gerçek İçtima

TCK m. 101'de düzenlenen kısırlaştırma suçları bağlamında, mesela arka arkaya yapılan ameliyatlara birden fazla kişinin rızasız kısırlaştırılmasında, her bir ameliyatla gerçek içtima gereği, ayrı tamamlanmış kısırlaştırma suçlarından sorumluluk söz konusu olacaktır.

Hukuka Uygunluk Nedenleri

Hukuka uygunluk nedenlerini, kanun hükmünü yerine getirme, meşru savunma, hakkın kullanılması, ilgilinin rızası başlıkları altında incelemek gerekecektir.

Kanun Hükmünü Yerine Getirme

TCK m. 101'de düzenlenen kısırlaştırma suçları bağlamında, bir hukuka uygunluk nedeni olarak 'kanun hükmünü yerine getirme' müessesesinin uygulama alanı bulması mümkün gözükmemektedir. Gerçekten de NPHK, "*Sterilizasyon ameliyatı tıbbi sakınca olmadığı takdirde reşit kişinin isteği üzerine yapılır*" (m. 4/2) demek suretiyle, reşit kişilerin *isteği üzerine* kısırlaştırılmalarını düzenlemiştir. Dolayısıyla, ancak bu kapsamda yetkili hekim tarafından gerçekleştirilen kısırlaştırma fiillerinin herhangi bir cezai sorumluluğu olmayıp hukuka uygun kabul edilecektir.

Meşru Savunma

Rızasız kısırlaştırma suçu bakımından, 'meşru savunma' kurumunun uygulama alanı bulması teorik olarak mümkündür. Örneğin haksız bir saldırıyı gerçekleştiren kişiye aynı orantıda karşılık veren mağdurun fiili, saldırıyı başlatanın kısırlaşmasına sebebiyet verebilir, mesela cinsel organlarına aldığı darbe sonucu kişi, üreme yeteneğini kaybetmiş olabilir. Burada gerçekleştirilen fiil, hukuka uygun kabul edileceğinden TCK m. 25/1 gereği, kısırlaştırma suçundan sorumluluk söz konusu olmayacaktır.

Hakkın Kullanılması

TCK m. 101'de düzenlenen kısırlaştırma suçları bağlamında, bir hukuka uygunluk nedeni olarak 'hakkın kullanılmasının' uygulama alanı bulması mümkün gözükmemektedir. Gerçekten de NPHK'ca her reşit kişiye *ancak rızaya dayalı* kısırlaştırma hakkı tanıdığından (m. 4/2), bu kapsamda kullanılarak kişinin kısırlaştırılmasında, kısırlaştırılan kişi açısından herhangi bir cezai sorumluluk olmayıp bir hakkın kullanılmasından bahisle söz konusu fiil, hukuka uygun kabul edilecektir.

İlgilinin Rızası

NPHK kapsamında, kişinin kendi istek ve rızasıyla, yetkili hekim tarafından kendisinin kısırlaştırmasını kabul etmesi, bir hukuka uygunluk sebebi olduğundan artık TCK m. 101'in uygulanması söz konusu olmayacaktır. Tabii ki, bunun için kişinin rızasını serbest olarak özgürce açıklaması, tıbbi bir sakıncanın olmaması ve rızanın baştan itibaren bulunması gerekecektir (Tezcan, Erdem ve Şentürk, 2014; NPHK, m. 4/2).

Kusurluluğu Kaldıran Nedenler

Kusurluluğu kaldıran nedenleri, zorunluluk hali, yetkili amirin emrini yerine getirme, cebir veya tehdit, hata başlıkları altında incelemek gerekecektir.

Zorunluluk Hali

TCK m. 101'de düzenlenen söz konusu kısırlaştırma suçları bakımından tıbbi zorunluluk halinde uygulanan kısırlaştırma işlemi, hukuka uygun kabul edilecektir. Örneğin hastanın bilincinin kapalı olduğu bir durumda, tıbbi bir zaruret nedeniyle annenin rahminin alınması ve bu suretle kişinin kısırlaştırılması fiili, kanaatimizce zorunluluk halinin bir örneği sayılacaktır ve hekimin sorumluluğu söz konusu olmayacaktır.

Nitekim NPHK'nın 4. maddesinin 3. fıkrasında, "*...bir ameliyatın seyri sırasında tıbbi zaruret nedeniyle bir hastalığın tedavisi için kastrasyonu gerektiren hallerde, kişinin rızasına bakılmaksızın kastrasyon ameliyesi yapılabilir*" demek suretiyle kastrasyondan daha az haksızlık muhtevasına sahip yapılacak kısırlaştırma işlemlerini de bu cümleden saymak mümkündür (Tezcan, Erdem ve Önok, 2014, s.320; Koca ve Üzülmüş, 2013, s.282).

Yetkili Amirin Emrini Yerine Getirme

Rızasız kısırlaştırma suçu bakımından ‘yetkili amirin emrini yerine getirme’ müessesesinin uygulama alanı mümkün gözükmemektedir. Gerçekten de yetkili bir hekim, NPHK’ca hak olarak tanınan kısırlaştırma ameliyatına karar verse dahi, burada hekim bu ameliyata kendisi karar vermektedir, ayrıca başhekimlik gibi bir üst merciin emri söz konusu olmamaktadır (13.01.1960 t. ve 12578 s. Tıbbi Deontoloji Tüzüğü, m. 6).

Cebir Veya Tehdit

Bir suç düzenlemesi bakımından kusurluğu kaldıran neden olarak cebir veya tehdit müessesesinin koşulları gerçekleşirse, karşı koyulamayan veya kurtulamayan cebir veya tehdidi uygulayan kişi fail sayılacaktır (TCK, m. 28/1). Dolayısıyla mesela başka bir ameliyat için bayıltılan kişinin kısırlaştırılması için hekimin başına silah dayanarak ölüm tehdidinde bulunan A’nın fiilinde, kısırlaştıran hekime değil, tehditte bulunan A’ya rızasız kısırlaştırma suçundan ceza verilecektir.

Hata

TCK m. 101’de düzenlenen kısırlaştırma suçları bakımından kusurluluğu kaldıran bir neden olarak hata müessesesinin koşulları gerçekleşirse uygulanması mümkündür. Hata kastı kaldırdığından ve rızasız kısırlaştırma suçu da ancak kasten işlenebileceğinden, hata halinde suç oluşmayacaktır. Örneğin herhangi bir hastanın eczaneden ilaçlarını alırken, eczacı kişinin doktorun yazısını okuyamayıp yazdığı yazıya çok benzer kişinin kısırlaştırmasını sağlayacak başka bir ilaç vermesi durumunda, bu ilacı kullanan kişinin üreme hakkından yoksun kalmasında, eczacının kısırlaştırma suçunda sorumlu olması söz konusu olacak mıdır? Kanaatimizce burada her ne kadar yetkisiz kişi olan eczacının hareketiyle, kişinin kısırlaştırılması arasında bir illiyet bağı kurulabiliyor olsa da, kısırlaştırma suçunun maddi unsurlarında bir hata söz konusudur (TCK, m. 30/1). Şu halde, eczacının dikkatsiz ve özensiz olmasından bahisle, söz konusu hatasında taksirinden söz edebilirsek de, taksirle kısırlaştırma suçu düzenlenmediğinden, bu suç oluşmayacaktır; fakat taksirle yaralamadan failin sorumluluğu söz konusu olmalıdır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Kişilerin üreme ve neslini devam ettirebilmesi açısından kısırlaştırma hakkının, hangi noktada mutlak olarak kişiye verileceğinin tespiti, o ülkenin geleceği açısından önem arz etmektedir. Hukuk sistemimizde bu nokta, kişinin reşit olması olarak öngörülmüştür. Bu noktaya gelmiş reşit kişi, buna rıza göstermiş olmalı ve “*üreme hakkından yoksun kalmak istiyorum, risklerini biliyor ve kabul ediyorum*” diyebilmelidir. Bunun için ise, kişinin yeterli bilgi düzeyine gelebilmesi için, gerekli eğitime ve danışmanlık hizmetine ulaşabilmesi gerekmektedir. Burada öncelikle bir uzman danışman görüşü alınması ve ilgili tıbbi işlemin hem fiziksel hem de ruhsal açıdan etki ve sonuçlarını öğrenmenin zorunluluğunun olmamasını ve bir düşünme süresinin de bulunmamasını hukuk sistemimizde bir eksiklik olarak görmekteyiz.

Öğretide, beden bütünlüğü, yaralama suçu ile korunduğundan, kısırlaştırma suçunun tanımlanmasına gerek bulunmadığı ileri sürülmektedir (Tezcan ve Önok, 2014, s.312; Hakeri, 2015, s.883). Bu görüşe göre, kişilerin vücutlarına müdahale, kısırlaştırmalarına yol açarsa, TCK m. 87/2’nin (c) bendi kapsamında faili cezalandırmak mümkündür. Bu görüşe katılmak kanaatimizce mümkün değildir. İlk olarak, TCK’da kişilerin vücut bütünlüğünü koruyan ve ‘yaralama’ suçundan başka ilgili suç düzenlemeleri vardır ve bu düzenlemelerin gerekli olduğunda da şüphe yoktur. Örneğin, TCK, m. 90: *İnsan Üzerinde Deney*, TCK m. 94: *İşkence*, TCK m. 96: *Eziyet*, TCK, m. 99: *Çocuk Düşürme*, TCK, m. 100: *Çocuk Düşürme* gibi. İkinci olarak, fail doğrudan kısırlaştırmak amacıyla da pekâlâ hareket edebilir. Bazı ilaçlarla sadece üreme duyu ve organları tahrip edilebilir. Her zaman kısırlaştırma, yaralama suçunun neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış halini oluşturmaz. Üçüncü olarak, belki de en önemlisi, kişileri kısırlaştırmak fiiliyle yaralamayı genel itibarıyla bir tutmak; vücut dokunulmazlığı hakkı ile üreme hakkını bir tutmak gibi doğru olmadığına inandığımız açıklamalardır.

Dolayısıyla kanun koyucunun izlediği suç siyaseti gereği, kişilerin üreme hakkını korumak için özel suç tanımları düzenlemesi bir çelişki arz etmemektedir (Koca ve Üzülmez, 2013, s.272).

Aynı şekilde TCK'da 'hadımlık' veya tıp biliminde 'kastrasyon' işleminin, kısırlaştırma suçu kapsamında düzenlenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Yani hadımlaştırma gibi ağır bir müdahalenin TCK'da bir nitelikli hal olarak düzenlenmesinin fayda arz edeceği düşüncesindeyiz. Aynı şekilde kısırlaştırma suçunun kanuni tanımında, kısırlaştırma işleminin geçici olması durumunun da düzenlenip cezayı azaltan bir neden olarak kaleme alınması gerektiği kanaatindeyiz. Bu mülahazalarımızla TCK'nın 100. maddesinde düzenlenen kısırlaştırma suçunun şu şekilde değiştirilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Üreme Hakkından Yoksun Bırakılması

Madde 100: (1) Bir kimseyi rızası olmaksızın kalıcı olarak üreme hakkından yoksun bırakan kişi, dört yıldan on yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Geçici olarak üreme hakkından yoksun bırakılması halinde, verilecek ceza yarı oranından üçte bire kadar azaltılır.

(2) Birinci fıkrada yazılan fiiller, yetkisiz kişi tarafından işlenmesi halinde verilecek cezalar üçte bir oranında artırılır.

TCK m.101'de düzenlenen 'kısırlaştırma suçu' yerine 'üreme hakkından yoksun bırakılması' başlığını tercih etmiş bulunmaktayız. Üreme hakkından yoksun kalmanın kalıcı durumda olmasından 'kastrasyon ve kimyasal kısırlaştırma'yı kastetmekle birlikte, geçici durumda yoksun kalmadan ise, 'cerrahi kısırlaştırmayı veya daha az nitelikteki hareketleri'ni (örneğin bir hekimin, çocuk istememesinden bahisle eşine rutin kontrol gibi gösterip rahmine bir spiral takması) kastetmekteyiz. Hemen belirtelim ki, böyle bir ayırmada bulunma nedenimiz sürekli gelişme halinde olan tıp teknolojisidir. Belki ileride kastrasyon işleminin bile kök hücre ya da yapay hücre tedavileriyle geri dönüşü mümkün olabileceğinden bahisle, bu ayırımın daha isabetli olacağını düşünmekteyiz.

Keza devletlerin geleceklerini etkileyen bu fiillerin sistematik bir şekilde bir gruba karşı işlenmesi hali, soykırım suçunu oluşturacağı gerek uluslararası düzenlemelerde gerekse iç hukukta kabul edilmektedir. Örneğin, 09.12.1948 tarihinde Birleşmiş Milletler nezdinde hazırlanan ve 12.01.1951'de yürürlüğe giren 'Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'nin m.2/1(d) bendinde, "Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak" soykırım suçları arasında sayılmıştır. Nitekim 5237 sayılı TCK (m.76/1(d)'da, bu fiil, soykırım suçunun seçimlik hareketleri arasında düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu düzenlemelerle, bir grubun sistematik bir şekilde kısırlaştırılmasının soykırım suçunu oluşturacağında şüphe yoktur.

Kaynaklar

- Akbaba, Z. B. (2009). Kimyasal hadım yönteminin anayasaya uygunluğu-I. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 81, 7-19.
- Akyıldız, S. (2010). Kısırlaştırma operasyonlarında hekimin aydınlatma yükümlülüğü. *III. Sağlık Hukuku Kurultayı*, Ankara Barosu, Ankara.
- Alpaslan, B. (2012). Türk ceza kanununa göre kısırlaştırma (sterilizasyon) suçu. *İstanbul Barosu Dergisi*, 86(4), 187-199.
- Artuç, M. (2008). *Kişilere karşı suçlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bakıcı, S. (2010). *5237 sayılı yasa kapsamında ceza hukuku özel hükümleri*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Çokar, M. (2008). *Kürtaj*. İstanbul: Babil Yayınevi.
- Erşahin, M. (2002). İslam hukuku açısından aile planlaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Hafizoğulları, Z. ve Özen, M. (2015). *Türk ceza hukuku özel hükümler kişilere karşı suçlar*. Ankara: Us-A Yayıncılık.
- Hakeri, H. (2015). *Tıp hukuku* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hakeri, H. (2012). *Türk hukukunda kürtaj ve sezaryen, kadının vücut bütünlüğü üzerine hukuki ve tıbbi yaklaşım paneli*. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Kızıroğlu, S. K. (2013). Türk ceza hukukunda çocuk düşürtme, düşürme ve kısırlaştırma suçları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 187-211.
- Koca, M. ve Üzülmüş, İ. (2013). *Türk ceza hukuku özel hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Mehtaji, S., Jadwani, K. ve Goyal, V. (1977). *Chemical Sterilization With Quinacrine*. Bombay: India Frp Contributors.
- Ozansü, M. C. (2008). *Kısırlaştırma suçu, tıp ceza hukukunun güncel sorunları*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Özgenç, İ. (2015). *Türk ceza hukuku genel hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Pastner, B. (2012). *Suçlarda Erkek Faillerinin Hadım Edilmesi*, III. Sağlık Kurulu Kurultayı. Ankara: Ankara Barosu.
- Shih, G., Turok, D. K. ve Parker, W. J. (2011). Vasectomy: The Other (Better) Form Of Sterilization, *Contraception*, 83, 311-400.
- Simkin, P., Whalley, J., Keppler, A., Durham, J. ve Bolding, A. (2011). *Hamilelik, doğum ve bebek*.
- Taşçı, A. İ. (1998). Nüfus kontrollerinin arka planı. *Tüm Yönleriyle Uluslararası Aile Planlaması Sempozyumu*, İstanbul.
- Temel, E., (2010). Alman hukukunda sterilizasyon uygulamalarından kaynaklanan hukuksal sorunlar. *III. Sağlık Hukuku Kurultayı*, Ankara: Ankara Barosu.
- Tezcan, D., Erdem, M. R. ve Önok, R. M. (2014). *Teorik ve pratik ceza özel hukuku* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Tezcan, D., E., Mustafa R. ve Şentürk, C. (2014). *Ceza hukuku özel hükümler pratik çalışmalar*, (3. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Toroslu, N., (1968). *Ceza hukukunda zaruret hali*. Ankara: Sevinç Yayıncılık.
- Tunç, H., Bilir, F. ve Yavuz, B. (2009). *Türk anayasa hukuku*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- World Health Organization (Who), (2014) *Eliminating forced, coercive and otherwise involuntary sterilization*, New York: Publications Of The World Health Organization.
- Yenidünya, A. C. ve Yaşar, Y. (2013). Kastrasyon cinsel suç faillerine uygulanabilecek uygun bir yaptırım mıdır?, *Türkiye Adalet Akademi Dergisi*, 4(14), 181-211.

Extended Abstract

The right of a person to continue reproduction and generation is as fundamental as the right to life. Because people who have the right to reproductive can continue their generation, they will have the right to live. In other words, the right to life will also become dysfunctional, since the survival of the right to reproductive failure can not be ensured. With these considerations, crime definitions for the acts of sterilization to protect the reproductive right in criminal law are organized. It is also stated that the sterilization crime, which is organized in Article 101 of the Turkish Criminal Code numbered 5237, guarantees the right to reproduction and that this regulation of the teaching has been inadequate. For the definition of this crime, it is necessary that the castration should be added; criticism has been made that the legal definition of the crime does not comply with the law. However, the Population Planning Law no. 2827 gives the right to sterilize every adult person. Here, for the protection of this right, even if the person is unwittingly sterilized or resigned, the fact that this act is committed by unauthorized persons is regulated as a terrorizing act in the Turkish Criminal Code.

5237 Turkish Penal Code Article 101 of the sterilization organized crime, but guarantees the right of reproduction, is expressed in the doctrine is not sufficient. Both must be in castration consequently the definition of this crime; as well as the law on technical legal definition of the crime are brought criticism that it is not appropriate. However, No. 2827 Law on Population Planning every adult person is granted the right to sterility. That's for the protection of this right, even if people find the sterilized without consent or acquiescence of, the actual processing of the unauthorized status of the Turkish Criminal Code offense is designed as sterilization.

'Sterilization' with 'sterilization' or widespread expression means that the male or female is removed from the operation by reproductive ability. In this process, sexual abuse is not eliminated, while the reproductive ability is abolished. That is, in the process of sterilization, the sexual desire and desire of the person continues while the reproductive ability is rising.

Today sterilization is one of the most common forms of contraception for couples. It is a reliable and effective means of permanently controlling fertility when informed and made according to the appropriate clinical standards with the recipient.

Although it is expressed in the teachings that the reproductive ability is lost without sterilization, there are examples of the ability to reproduce in today's medical technology.

This medical procedure is carried out in two ways: 'surgical sterilization' and 'chemical sterilization'.

Since surgical sterilization is applied separately to male and female, it is necessary to examine under two separate headings.

Surgical sterilization in males is performed by 'vasectomy' (tying the tubes / tying the cord). In this method, the sperm is cut off by suture surgery, preventing the transfer of sperm into the urinary tract from the testes. Also in this method, the sperm channels are cut from both ends and the cut ends are connected or plugged with the help of electric heaters.

Surgical sterilization in women is performed by a surgical intervention called 'tube ligation'. With this operation, connecting the tubes, ie the egg channel, prevents the egg from reaching the uterus and the sperm cell joining with the egg cell.

Although it is necessary to have 'vasectomy', it is important that the person to be neutered is sufficiently illuminated in the 'tube ligation' process. Because it is a medical reality that both processes have significant side effects. Especially for patients with heart disease, respiratory insufficiency, hypertension, diabetes, impaired clotting, anemia and obesity, sterilization should not be the first option and any complications that may be encountered should be clearly articulated. For example, for a breastfeeding mother, it should be clearly stated that tube ligation will affect the baby by betting on the maternal use of the anesthetic used.

'Chemical sterilization' has been used as a medical method in the past to prevent the spread of important infectious diseases and it is a medical procedure that enables the end of the reproductive ability of the person by means of chemical substances given to the body.

This procedure is performed in women by placing tablets in the uterus with chemical effect and destroying the uterus and the tubes in the form of burns; More men are using vaccination to stop sperm production. Attention, here too, sexual nudity is not eliminated. Whether the uterus or tubules have been destroyed by the woman, or the male, the production of the sperm has been stopped, but the

sexual dysfunction continues to occur in the person. However, it is not a highly preferred method because of the large number of side effects of the chemical substances used.

The Concept of Hadding is similar to the Sterilization process, but unlike it, there is a process in which the sexual dysfunctions are removed with their fertility; It is also called 'castration' or 'castration' by medical expression.

Although it is stated in teaching that, with the process of sterilization, reproductive ability must be lost without recycling, there are examples of how reproductive ability is gained in contemporary medical technology. Therefore, the ability of a person to lose reproductive ability to have the reproductive ability of the treated end result should not prevent this from happening. Since medical technology has made it easier to make sterilization procedures progressive, it should not be sanctioned to deprive transient people of their reproductive ability. We need to make an arrangement for this.

Kanuni Dönemi İstanbul’unda Tutsaklıktan Hekimliğe Bir Yolculuk

Şaziye Dinçer Bahadır
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırşehir
saziyedincer35@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8927-2672>

Derleme

Geliş Tarihi: 07.04.2018 Revize Tarihi: 12.06.2018 Kabul Tarihi: 21.06.2018

Atf Bilgisi

Dinçer Bahadır, Ş. (2018). Kanuni Dönemi İstanbul’unda Tutsaklıktan Hekimliğe Bir Yolculuk, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 75-86. Doi: 10.31592/aeusbed.413485

ÖZ

Fuat Carım tarafından kültürümüze kazandırılan bu eser, Kanuni döneminde tutsak olarak İstanbul’a getirilen bir kişinin başından geçen olayları barındırmaktadır. Seyahat, dünden bugüne çeşitli güzellikleri ve birçok bilinmeyeni göstererek farklı bir dünyanın kapısını bizlere aralamıştır. Gitmek isteyip gidemediğimiz yerleri bu sayede okuyarak da olsa gezmiş gibi oluruz ya da üstünkörü gezdiğimiz yerler hakkında bilmediklerimizi öğreniriz. Bunun yanında verilen kimi bilgiler de o güne dair tarihî ve toplumsal değerlere ulaşmamızı sağlar. Eseri dileyen tarihî bir roman, dileyen bir tababet kitabı, dileyen bir hatırat, dileyen seyahatname olarak da okuyabilir. Kısacası seyahat edebiyatının pek çok eseri gibi bu kitap da farklı zevklere ve farklı meşreplere, farklı ilgilere hitap edebilir. Çalışmamız eserin bütününe değil hekimlikle, tedavi ile ilgili söylenenleri içerir. Hastalıkları teşhis ve tedavi yöntemleriyle ilgili verilen örnekler, kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırıldığında verilen bilgilerin tutarlı olup olmadığı görülecektir. Hastalık, teşhis, tedavi gibi sağlık hakkında öğrendiklerimiz yalnızca tıp tarihinin değil sosyal tarihin de konusudur. Belki de bu seyahat hatıralarının bize bir kez daha gösterdiği husus budur.

Anahtar Kelimeler: Pedro, seyahat, Osmanlıda hekimlik, teşhis ve tedavi.

A Journey From Captivity to Medicine in İstanbul in the Era of Suleiman The Magnificent

ABSTRACT

This piece brought in our culture by Fuat Carım describes the events a person, who had been taken to İstanbul as a captive in the era of Suleiman the Magnificent, experienced. The journey has opened us the door of a different world by showing diverse beauties from past to the present and many unknowns. By this way, at least by reading, we are as if we go around the places we want to visit but cannot; or we learn the unknowns about the places we visited superficially. In addition, certain information offered enables us to reach the historical and social values referred to that time. One body can read the piece as a historical novel, another as a medicine book, anyone else as memoirs, and another as travel book. In short, this book, like other many travel books, may appeal to various tastes, temperaments, and interests. The present study involves those mentioned about medicine and treatment, but not the whole piece. It can be detected whether the information offered is consistent or not, as the examples given about the diagnosis and treatment methods of illnesses are compared to the information in sources. Not only the concepts that we learn about health, such as disease, diagnosis and treatment, are the subjects of medical history, but also they are in the scope of the social history. Maybe this issue is the one that those travel memories show us once more.

Keywords: Pedro, journey, medicine in the Ottoman Empire, diagnosis and treatment.

Giriş

Seyahatin Batı düşüncesindeki değişimde oynadığı rolün altını çizen Paul Hazard, klasik çağın durgunluk ve mevcut durumu muhafaza etme anlamına geldiğini söylemiştir. Klasik devrin kapanması, rönesans, reform gibi büyük maceraların sona ermesiyle beraber Avrupalı için seyahat hayatın bir parçası olmuştur. Doğal olarak, seyahat eden insan bir yığın yeni şey görerek öğrenmiş, bunları başkalarına da aktarmıştır. “*Sonsuz sahaları içine alan bir seyahat edebiyatı bilgin kişilerin yazdıkları eserlerden müze kataloglarına ve aşk hikâyelerine kadar en değişik mevzuları ihtiva ediyordu. Bu bazan âlimane bilgi ve dolu ağır bir deneme, bazan bir psikoloji kitabı, düpedüz bir roman yahut bütün bunların bir karışımı oluyordu. Kimi bunları övüyor kimi de yeriordu. Ama övenler de yerenler de seyahat edebiyatının işgal ettiği yerin ehemmiyetini ve ondan vazgeçilemeyeceğini belirttiler. Bu edebiyatın genişleyip serpilmesine yol açan temayüller aynı zamanda rehber ve menzil kitaplarının da yazılmasını da gerektirdi.*” (Hazard, 1999, s.23-24).

Seyahat edebiyatı menzil kitaplarının yazılmasına kadar uzanmıştı uzanmasına ama seyahat henüz güzelliğin peşinde bir yolculuk değildir. Hazard'ın aşağıda işaret ettiği anlamı taşımaktadır.

“Seyahat: o henüz baş döndüren o güzellikleri arama, çeşitli ülkelerin değişik semaları altında herbirine ait his ve intibaları kaydetme anlamına gelmiyordu. O günlerde seyahat örf ve âdetleri, normları, felsefeleri, dinleri karşılaştırmak ve bir izafiyet kavramına ulaşmak, münakaşa, şüphe etmek demektir. Bilinmeyenleri bulup göstermek için dünyayı köşe-bucak dolaşanlar arasında birden fazla serbest fikirli kişi vardı.” (Hazard,1999, s.44).

İşte o serbest fikirli kişilerden biridir, ele aldığımız eserin anlatıcısı Pedro. Onun anlattıkları, seyahat edebiyatının iyi bir numunesidir. Elbette örf, âdet, din gibi konular yanında çalışmamızın esas ilgi alanı olan hastalık, hekimlik ve tedavi konusunda da bilgiler vermektedir.

Dünden bugüne tedavi yöntemleri değişmiş olsa da sağlıklı olan imtihanımız değişmemiştir. Hastalanan her kişi, şifa ararken sağlıklı olanlar da hastalıklardan korunmak için çaba harcamışlardır. Bu nedenle tabiplik mesleği, insanlık tarihi kadar eskidir. “Bizden önce de bu hastalıklar var mıydı? Tedavi yöntemleri nasıldı?” sorularını sordüğümüzde geçmişin ayrıntılarına doğru yol alırız. Bu arayışta bize çoğunlukla tıp tarihi kitapları ve tıp yazmaları yardımcı olur. Osman Şevki Uludağ da özellikle ilk devirlerde yazılan ve bir kısmı devrimize intikal etmiş olan tıp kitaplarını birer birer ele alarak zamanın hekimliğini bunlardan anlamaya çalışmanın noksan da olsa tek bir çare olduğunu ve tutulacak başka yolun bulunmadığını belirtir (Uludağ, 2010). Örneğin kadın ve çocuk hastalıkları ile ilgili bilgi almak istediğimizde Şaban Şifâ¹ ve Gevrekzâde Hâfız Hasan'ın² eserlerinden faydalanabiliriz.

Tıp tarihi kitapları ve tıp yazmalarının yanı sıra hatıralarda geçen bazı bilgiler de son derece önemlidir; Lady Montagu'nun hatıralarından çiçek aşısı ile ilgili bilgileri alırız (Montagu, 1998). Şair Leyla Saz'ın hatıralarından haremde tedavi ile ilgili bazı ayrıntıları öğrenebiliriz (Borak, 2004). Çalışmamızın konusu olan eser de böyle bir deneyim sonucu oluşturulmuştur. Fuad Carım'ın İspanya elçisiyken kütüphanede rastlayıp dilimize kazandırdığı bu kitap, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait çok değerli bilgileri içerisinde barındırmaktadır.

Eser Hakkında

Fuat Carım, kitapla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır. “Eser 1557 yılında kaleme alınmış, iki suretlik nüsha asırlarca Madrid Üniversitesi'nin arşivleri arasında uyuyakalmış, tam 348 yıl geçtikten sonra, Zaragoza Üniversitesi'nin ünlü profesörlerinden Dr. Manuel Serranoy Sanz tarafından keşfedilerek yayınlanmıştır. Türkiye Seyahati adıyla yayınlanan bu eser kimindir? Belli değil. Her ne kadar, üslub benzerliğinden ötürü, o devrin tanınmış yazarlarından Cristol de Villanon'a isnad edenler varsa da, gene, belli değil demek gerekir. Neden? Çünkü okumak ve işitmekle öğrenilen bilgilere dayanarak yazılabilecek eserlerden değildir. Ancak ve ancak, anlatılan olayları bizzat görüp yaşamış bir kimsenin eseri olabilir. Dört yüz yıl önce tutsak düşen, bilgili ve açık düşünceli bir yabancıymın İstanbul'da geçirdiklerini ve gördüklerini anlatan bu eser, Türkiye Tarihi bakımından, çok kıymetlidir. Kitap, güzel sahneler, tatlı anlatışlar, yerinde tahliller, ince alaylar, ilgilendirici ve aydınlatıcı bilgilerle doludur. Yazılanların arasında, en meşhur seyahatnamelerde bile eksik olmayan oransızlıklardan hiç birine rastlanmaz. Esasen, seyahatnameden ziyade, kitaba hatırat demek, daha uygun düşer.” (Carım, 1964, s.5-7).

Fuat Carım tarafından önce Fransızcaya çevrilen kitap, 1964'te Türkçeye çevrilmiştir. Carım, bu çeviride kitabın birinci bölümünden bazı kısımları ve ikinci bölümünün tamamını çevirmiştir. Kitap, daha sonra ikinci kez ‘Türkiye'nin Dört Yılı: 1552-1556’ adıyla A. Kurutoğlu tarafından seçmeler hâlinde kısmen çevrilerek yayınlanmıştır (Önalp, 1990). Yeliz Demirören tarafından da ‘Türkiye Seyahati Kanuni Sultan Süleyman Devrinde İstanbul (1557 yılında bir el yazması)’ adıyla 2011'de yayınlanmıştır.

¹ Şaban Şifâ'nin XVII. yüzyılda kaleme aldığı tıp tarihinde kadın ve çocuk hastalıklarını konu edinen ilk önemli eser, Tedbîrü'l-Mevlûd'dur.

² Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin XVIII. yüzyılda kaleme aldığı tıp tarihinde kadın ve çocuk hastalıklarını konu edinen ikinci önemli eser, Netîcetu'l-Fikriyye fi Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye'dir.

Carım, biri Osmanlı İmparatorlarının tarihçesi diğeri de Rodos Şövalyelerine dair bilgiler olmak üzere kitabın iki ekinin daha olduğunu belirtir (Carım, 1964). Çalışmamıza konu olan kitap, iki bölümden oluşur. Birinci bölümde tutsak olan Pedro'nun başından geçenler, ikinci bölümde Türkiye'nin o dönemdeki teşkilatı ve İstanbul halkının âdetleri anlatılır. Kitapta özellikle birinci bölümde yer alan başlıklar, Carım tarafından eklenmiştir. Parantez içindeki bilgiler de yine Carım'a ait olan açıklamalardır.

Kitap üç kişi (Pedro de Urdemalas, Juan de Voto a Dios ve Matalas Callando) arasında geçen diyaloglardan oluşur. Yazar, yani kitabın gerçek yazarı olan kişi, eserini 1 Mart 1557 tarihli ön sözle Şarlken'in oğlu ikinci Flip'e takdim ve ithaf etmiştir. *“Haşmetmeabınızın, sırf mukaddes Katolik dinini korumak ve yaymak amacıyla yeryüzünde olup bitenleri öğrenmek ve bunların künhüne varmak arzusunun beslediğinizi biliyorum. Ve götüğünüz bu yüksek amacın tahakkukuna en çetin engeli teşkil edenin Ulu-Türk olduğunu da öğrenmiş bulunuyorum. İşte, bu yönden haşmetmeabınızı aydınlatabilmek için, başlıca düşmanınızın hükümetini, gücünü, yaşayışını, âdetlerini be bedbaht tutsakların sürdükleri hayatı, bir konuşma şeklinde, belirterek sunmaya karar verdim.”* (Carım, 2002, 8-9). Yazarın metni diyalog üzerine kurması, metnin kolayca okunmasını sağlamış böylelikle okuyucuların aklına gelebilecek kimi sorular da cevapsız kalmamıştır.

Pedro adı verilen kişi Kanuni döneminde Sinan Paşa komutasındaki donanmaya esir düşüp İstanbul'a getirilmiş ve burada şahit olduğu olayları diyaloglarda nakletmiştir. Pedro'nun sağlık ile ilgili uygulamalarla söyledikleri tarihî kaynakların da doğruladığı bilgilerdir.

Her ne kadar ele aldığımız eser, Hazard'ın söylediği o “büyük değişmeden” önce kaleme alınmış olsa da, onun altını çizdiği o muazzam seyahat edebiyatının bir parçası olduğu kuşku götürmez. Eseri dileyen tarihî bir roman, dileyen bir tababet kitabı, dileyen bir hatırat, dileyen seyahatname olarak da okuyabilir. Kısacası seyahat edebiyatının pek çok eseri gibi bu kitap da farklı zevklere ve farklı meşreplere, farklı ilgilere hitap edebilmektedir. Çalışmamız eserin bütününe değil hekimlikle, tedavi ile ilgili söylenenleri ele almaktadır. Berberlerle ilgili söylenenler de yine hekimlikle ilgilidir, zira eski devrin berberleri zaman zaman cerrah, zaman zaman dişçidir.

Pedro'nun Esaretten Kurtuluşu ve Hekimliği Öğrenmesi

Sarı, hekimliğin Osmanlı döneminde üzerinde önemle durulmuş bir alan olduğunu ve bununla ilgili resmî evraklarda birçok bilgiye rastlanabileceğini belirtir. Saray hekimliğine atananların birçoğunun darüşşifa hekimlerinden ve Süleymaniye Medresesi'nden mezun olanların arasından seçildiğini, atamalarda ise liyakate dikkat edildiğini bildirir. Darüşşifalara hekim tayininde iyi ve tecrübeli hekimden beklenen özellikleri şu şekilde sıralar. *“Teşhis ve tedavi sırasında dört humor (unsur) teorisini uygulamakta tecrübeli olmalı, hasta mizacını belirleme ve ona göre ilaçlarını vermede ustalaşmış, teoriyi pratiğe, pratikten öğrendiklerini tecrübesine katan, diğer bilimlere de hakim vb.”* (Sarı'dan akt., Aydın, 2006, s.195).

Pedro, her ne kadar bir tıp eğitiminden geçmeden sadece edinmiş olduğu bir tıp kitabını okuyarak Sinan Paşa'nın hekimi olmuş olsa da bir istisna olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Şehsuvaroğlu, hekimlik temini konusunda üç yol olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki, ülke içinde yetişen hekimler, ikincisi Mısır, Suriye, İran, Irak gibi Doğu merkezlerinde yetişen hekimler, üçüncüsü ise Avrupa'da yetişerek ülkeye gelen Hristiyan ve Yahudi hekimlerdir (Şehsuvaroğlu, Demirhan ve Güreşsever, 1984). Pedro'nun esaretten kurtulup hekimliğe geçişi şu şekilde olmuştur.

“Kürek kısmına ayrılmaktan kurtulmak için, Müslüman olmuş yaşlı bir tutsağın verdiği öğüde uyarak, hekimim, dedim. Bunu, biraz mürekkep yalamış olmağlıma güvenerek söyledim. Cerrah mısın, diye, sordular. Hayır deyince, az kalsın partiyi kaybediyordum. Bereket versin lafa, sözü geçen kaptanlardan Durmuş Reis karıştı, Cenevizli dönme Durmuş Reis. “İdrar ve nabız hekimidir, cerrahdan daha faydalıdır”, dedi. Kürekten işte bu suretle kurtuldum.” (Carım, 1964, s.11).

“Daha yolda iken, gemide elime bir tıp kitabı geçti. Bu kitapta öğrendiklerimin dışında hiçbir şeyi tatbiki girişmedim. Başlangıçta, yanı başımda hasta düşen tutsakları tedaviye koyuldum. Bu denemelerimden, memnunluk verici sonuçlar elde ettim. Bunu görünce, kuvvetli olan hafızamın yardımıyla, kitabı baştan aşağı ezberledim. Sonraları, karşılaştığım hekimlere aklımda tuttuklarımı

tekrarladığım zaman, çok şeyler bildiğimi sanarlardı. Ve anlattığım gibi, hekimlik sanatını üç ay içinde öğrenmiş oldum.” (Carım, 1964, s.14).

Pedro'nun, anlatmış olduğu hatıratı boyunca Yahudi hekimlerle bir çekişme içerisinde oluşu dikkat çeken bir özelliktir.

“Bir gün paşayı hekimlerin verdikleri bir şurubu içmek üzereyken gördüm. Zehirli bir şey olduğunu hekimlerin önünde ispat edebileceğimi söyleyerek, bunu almaktan vazgeçmesini tavsiye ettim. Çok ürktü ve derhal hekimleri çağırttı... Paşanın karnına yel dolduğunu şurubun da soğuk olduğu için karnında yele döneceğini nitekim sütün de zararlı olduğunu çünkü süt, ateşte kaynayınca nasıl köpürüyorsa, midenin hararetiyle de aynı şekilde köpüreceğini, öğrenebildiğim yarım yamalak bir Türkçeyle söyledim. Sözlerimin toplantıda bulunan Türklerin üzerinde bir tesir yarattığını gören Yahudi hekimler, ‘bizim bildiğimiz dille konu; ne diye bilmediğin dille söylüyorsun, söylediklerini Türklerin anladığını mı sanıyorsun?’ dediler... Dediklerimi anlayıp anlamadıklarını sordum. Hepsi evet dediler. Süt misali, paşanın da öbürlerin de pek hoşlarına gitmişti. Ve hepsi bana hak verdiler.” (Carım, 1964, s.41).

Berberlerin Tedavideki Yeri

Popüler tarihçiliğimizin önde gelen isimlerinden olan Reşat Ekrem Koçu, berber sözcüğüyle ilgili olarak şu açıklamada bulunur. “*Garb Türkçesine İtalyancadan girmiş bir kelimedir, ‘barbiere’den bozmadır; sakal kesen mânâsında ise de saç ve sakal kesen ve düzelten esnafa verilmiş isimdir; arabcası ‘hallâk’tır.*” Koçu, İstanbul’un fethinden Kanuni Sultan Süleyman zamanında kahve keyfinin yayılmasına ve büyükşehirde ilk kahvehanelerin açılmasına kadar berber dükkanlarının nasıl bir yer olduğuyla ilgili bilgiye sahip olmadığımızı söyler (Koçu, 1961, s.2513-2514).

Uğur Aktaş da Koçu gibi Osmanlı döneminde Kanuni Sultan Süleyman’a kadar berberlerle ilgili herhangi bir kaydın olmadığını belirttikten sonra kahvenin gelmesiyle birlikte İstanbul’da kahvehanelerin açılmaya başladığını ve seyyar olarak gezen berberlerin yavaş yavaş kahvehanelerin bir köşesinde çalıştıklarını ifade eder. Aktaş, IV. Murad döneminde tütün ve kahvenin yasaklanması nedeniyle berberlerin eskiden olduğu gibi seyyar olarak çalıştığını ancak IV. Murat’ın ölümüyle birlikte tekrar kahvehanelere dönen berberlerin kahveci esnafına yamak sayıldığını aktarır (Aktaş, 2010).

İstanbul’un Bizans dönemi berberleriyle ilgili verilen bilgilerde birkaç husus özellikle dikkat çekicidir. Berberliğin bir efsanesi mevcuttur. Aktaş, yoksul bir kasabın (Hesperos) yüzünde yara çıkan avukatı tıraş etmek zorunda kaldığını ve bu tıraşta usturaya benzer bir bıçak kullandığını söyler. Kasap bu tıraştan aldığı bahşişle kilisenin yanına bir berber dükkânı açmıştır. Manastır mensuplarının saç kesiminin tepesinin açık olması, her manastırda bir berberin olduğunun kanıtı sayılabilir. (Aktaş, 2010). Koçu, İslam inancında bunun yerini berberlerin Piri Hazreti Peygamberi tıraş eden Selman-ı Pâk’ın aldığını belirtir (Koçu, 1961).

Bu bilgiler ışığında berberliğin dinî kimlik ve ritüellerle ilişkili bir meslek olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Bizans’ta manastır mensubunun saçı tepesi açık biçimde tıraş edilirken Osmanlı’da ise dervişin sakalı uygun biçimde perdahlanır. Bizansta kendilerine parfüm dükkânlarında yer bulan berberler Osmanlıda kahvehanede sanatlarını icra ederler.

Koçu, eski berberlerin aynı zamanda sünnetçi, dişçi ve hacamatçı olduğunu kellik, uyuz, sıracı, egzama gibi cilt hastalıkları için ilaçlar ve merhemler hazırladıklarını bildirir (Koçu, 1961). Abdülaziz Bey, berberlerin bu yönüyle memleketin cerrahlık görevini de icra ettiklerini belirtir (Arısan ve Günay, 2000).

Sadık Müfit Bilge, ordunun sefere çıktığında berberlerin de peştemalçı, hamamcı, tellak ve usturacı esnafı gibi diğer esnafla birlikte sefere katıldığını, çadırlarını yanlarında götüren berberlerin askerleri tıraş ve tedavi ettiğini belirtmiştir (Bilge, s.192). Mesela III. Ahmed devrinde Şark Seferine iştirak edeceğini gösteren vesikada “Hırfet-i Berberan” a rastlanmıştır. Bunlar sefere altı çadır ile iştirak etmiş ve diğer esnaflarla kıyaslandığında çadır sayısı en fazla olan berberler olmuştur. Yine sefer için berber esnafından 36000 akçe toplanmış, nalbant ve çuhacı esnafından sonra sefere en çok katkı berberlerden olmuştur (Aktepe, 1954). Bu vesika, berber esnafının devrindeki önemini ve mali gücünü göstermesi bakımından dikkate değerdir.

18. yüzyıla ait kimi belgelerde Osmanlı İmparatorluğunda berber esnafının çalışma düzeni kimi esaslara bağlanmıştır. 1748 tarihli İstanbul Ahkâm Defteri'nde Edirne'deki berber esnafının İstanbul'daki berber esnafının nizamına uygun çalışması gerektiği bildirilmiştir (Ahkâm Defteri 1, s.56). 1764 tarihli İstanbul Ahkâm Defteri'nde ise esnafın çalışma düzeni ile ilgili bir nizamnamede Hasköy'de kaç tane berber dükkânı olacağı ve bunların nizamına dair hüküm verilmiştir (Ahkam Defteri 2, s. 22).

Bilge, berberlerin ve kullandıkları malzemelerin Osmanlı divan ve halk edebiyatının mecazlar dünyasında yer aldığını belirtmiş, divan şiirinde Bosnalı Sabit'in yazdığı Berber-nâme'yi, halk şiirinde ise Berber Destanı'nı örnek olarak vermiştir (Bilge, s.201-202). Mehmet Akif Ersoy'un Mahalle Kahvesi şiiri de berberlerin 20. yüzyılda edebiyatımıza yansıyan yönünü örneklendirmesi bakımından dikkate değerdir.

“Duvarda eski ocaklar kadar geniş bir oyuk,
İçinde camlı dolap var ya, raflarında ne yok!
Birinci katta sülük beslenen büyük kavanoz;
Onun yanında kan almak için beş on boynuz.
İkinci katta bütün kerpetenler, usturalar...
Demek ki kahveci hem diş tabibi, hem perukâr!” (Ersoy, 2013, s.104).

Berberin sünnetçiliğinin çağdaş edebiyata iyi bir yansımasını da Mithat Enç'in “Berber Hüseyin” hikâyesinde buluruz. Yakın zamana kadar hatıralarda yaşayan bir olgudur (Enç, 1997, s.58-67). Söz konusu çalışmamızda da Pedro'nun berberlere ait bu görevlerden bazılarını icra ettiğini görürüz.

“Sabahları kuleden çıkıp Sinan Paşa'yı ziyarete giderken her çağrıldığı yere uğramaya kalkışsaydım konağa ancak gecenin geç saatlerinde varabilirdim. Kuledeki hastaları berberlere havale ediyor ve sıyrılıyordum.” (Carım, 1964, s.39).

“Hidrellez günü Sinan Paşa'nın konağındaki kadınların kan aldirmek için bana hediye ettikleri gömlek ve mendiller bir yıllık ihtiyacımı karşılardı. O gün, yanıma iki berber alarak konağa gider; kadınlar örtülü olarak ikişer ikişer yanıma gelir ve yerlere veya bir tekneye bol bol kan akardı. Kıpırdamasınlar diye kollarını ben tutup ovalar ve berberler hacamat ederdi.” (Carım, 1964, s.144).

Nabız Yoluyla Hastalıkların Teşhisi

Osman Şevki Uludağ, o dönemde muayenenin basit olduğunu, hastanın yüzüne bakarak nabız kontrolüyle muayenenin gerçekleştiğini, bunu bilmenin bütün tabiiler için gerekli olduğunu anlatmıştır. Nabzın durumunun dört unsura göre değiştiğini ifade eden Uludağ, “Birçok hastalığın teşhisinde yalnız nabza bakmakla, hastalık hakkında yeterli bir kanaate varılıyordu. Nabzın hızlı atışı hararete, yavaş atışı soğukluğa, vüsati (genişliği) rutubete ve vücutta cerahat çokluğuna, normal atışı yubuset (kuruluğa) ve vücutta cerahat yokluğuna, münfahas (içyüzünü araştırma) bulunması, hararet azlığına, parmaklara tok tok dokunması nabzı ölçülenin bedeninin kuvvetine delalet ederdi.” demiştir. (Uludağ, 1991, s.42-43).

18. yüzyılda hekimbaşı olan Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin kadın ve çocuk hastalıklarını konu alan eserinde (Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye) de nabızdan muayene sayesinde hamileliği teşhis etmenin mümkün olabileceği söylenmiştir. Tabi ki bu, her hekimin harcı olmayıp sadece usta hekimlerin koyabileceği bir teşhistir.³ Pedro'nun hastalık teşhisinde en çok başvurduğu yol, hastanın nabzına bakmaktır.

“Cerrah mısın diye sorduklar... Durmuş Reis, ‘İdrar ve nabız hekimidir, cerrahtan daha faydalıdır’, dedi. Kürekte işte bu suretle kurtuldum.” (Carım, 1964, s.11).

“Bir gün bana hasta bir Türk'ü getirdiler. Hâline bakıp nabzını yoklayınca “geceyi geçirmez”, dedim. “Bu hayvanın bir şeyden çaktığı yok, çağırın berberi”, dediler. Geminin Hristiyan olan Portekizli berberi geldi. Önce benim ne söylediğimi öğrenmek istedi. Geceyi geçiremez, diye,

³ Gevrekzâde Hâfız Hasan, Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No:7092, vr. 23a(5-6).

tekrarladım ve bilgiçlik satmak için de “nabızı nasıl attığını duymuyor musun, vücudu buz kesilmiş, kımıldamaya bile gücü yok, dili pas içinde, betbeniz kalmamış, ölüye dönmüş”, gibi hikmetler savurdum. Berber, “Allah’ın izniyle, ben iyi ederim”, demesin mi?” (Carım, 1964, s.15).

“Yanına vardığımda, makamında bayağı bir kral gibi oturan paşa, şu ve bu rahatsızlıkları geçiren bir kadın için beni çağırttığını söyledi. Bir kere görelim, gereğini yaparız, dedim. Görmek olamaz deyince, ben de idrar ve nabız yoklamasına girişmeksizin hiçbir şey yapamayacağımı kesin olarak anlattım.” (Carım, 1964, s.35).

“Paşa bayıldığı zaman, öldü diye ortalık bir çalkalandı. Ev halkı, köşede bucakta, ağlamaya başladı. Yanına ben koştum, nabzını yokladım, rakı istedim ve iki ufak kahve kaşığı içirdim.” (Carım, 1964, s.44).

Kan Aldırmanın (Hacâmat) Sağlığa Etkisi

Bir tabibin mutlaka kan almayı bilmesinin şart olduğunu öne süren Uludağ, kan almanın çoğu hastalık için başvurulan bir tedbir olduğunu belirtmiştir (Uludağ, 1991, s.44). Mossensohn ise, kan almanın 19. yüzyıla kadar yaygın olarak başvurulan tıbbi bir uygulama olduğunu, Hz. Muhammed’in bu tür bir tedaviye onay verdiğini ve hatta kendisinin de bu işlemi yaptırmasının kan almaya ilave bir meşrutiyet kazandırdığını bildirmiştir. Kan aldırmanın çeşitli ağrı ve sızılar için rutin bir tıbbi tedavi olmasının yanında önleyici tıp olarak saraydaki hayat tarzının bir parçası olduğunu söylemiştir (Mossensohn, 2014).

Abdülaziz Bey, kan aldırma ile ilgili şu açıklamada bulunmuştur. “Sağlık kurallarının en önde gelenlerinden biri de mayıs ayında herkesin mutlaka ya kan aldırması ya hacamat ettirmesi veyahut sülük tutturmasıydı. Çok eski zamanlardan beri süregelen inanışa göre yaz başlarında kan eskimiş ve koyulaşmış olurdu, bu yüzden kanın yenilenmesi için kan aldırılması gerekliydi. Bu işi yapmasını bilenler, belirli dükkânlarda otururlardı. Bunların esas mesleği berberlikti.” (Arısan ve Günay, 2000, s.350).

Bunun yanında Leyla Saz’ın anılarının toplandığı kitapta, o dönemde bile özellikle mayıs ayının damarları boşaltmak (fazla ve zehirli kanı) için en uygun ay olarak seçildiğini, nişter ve sülük vasıtasıyla bu işlemin gerçekleştiğini öğrenebiliriz (Borak, 2004). Leyla Saz, hekim olan babası sayesinde bu uygulamaları yerinde izleme imkânı bulmuştur. Pedro’nun hatıratında da kan aldırma geleneğinin uygulanmış olduğunu görürüz.

“Sinan Paşa, dev yapılı, cidden yakışıklı ve pek yiğit bir adamdı; çok da kanlıydı. Bir gün kollarından, iki defada iki libre kan alıyordım; pek memnun kalmıştı. Ertesi gün, bunu duyan ve Paşa’yı tırtıklamağa alışmış bulunan Yahudi bir hekim konağa koştu. Yahudi hekimler, kan almaktan çekinirler. Paşa, kan aldırma ve her gün bal şerbeti içmek sayesinde, iyileşti ve iki yıl kadar artık kendisini öksürük tutmadı.” (Carım, 1964, s.20-21).

“İşler anlattığım gibi yürürken, tutsakların arasında yumurcak patlak verdi. Hastalık, kaygısızlık yüzünden yayılarak, pek çok kişiyi serdi. Ben de tutuldum ve döşek olarak bir koyun postunun üzerinde eli gün yattıktan sonra kan aldırıp Tanrı’nın izniyle iyileştim.” (Carım, 1964, s.33).

“Dediklerimi Sultan, iki şart koşarak kabul etti: müstül almamak ve kan aldırılmamak. Bu iki şeyi fazla tatbik ettiklerinden o hâle geldiğini anlattı. Olur dedim...” (Carım, 1964, s.37).

Hekimlerin Güvenilir Olması

“Osmanlı yönetimi açısından hekimlik, yalnızca günümüzde anladığımız anlamdaki tıbbi tanı ve tedaviyi sağlayan kişi anlamına gelmiyordu. “Hekime güven” kavramı padişah ve diğer devlet ileri gelenleri açısından aynı zamanda “hayati güven” anlamına geliyordu. Çünkü hayatlarını teslim ettikleri hekimlere güven duymaları ve onlardan kendilerine herhangi bir tehlike gelmemesi gerekiyordu.” (Yetkin’den aktaran Aydın, 2006, s.204).

Saraydaki hekimlerin hem bilgili hem de güvenilir olmaları gerekiyordu ki bu, saraydakilerin can güvenliği için oldukça önemlidir. Kitaptaki kahramanımız Pedro, efendisi Sinan Paşa’nın güvenini öylesine kazanmıştır ki hekimliğinin yanı sıra tıpkı bir çaşnigîr gibi mutfağa inip efendisinin yiyeceği yemeklerin kontrolünü bile yapmıştır. Taneri, çaşnigîrin görevi ve seçimi konusunda şu açıklamayı

yapmıştır. “*Ekâbir-i hâs denilen saray büyükleri arasında yer alan çaşnigîrin esas görevi, maiyetindekilerle birlikte sultanın sofrasını hazırlamak ve sofraya konulan yemekleri sultandan önce tatmak suretiyle onun zehirlenme ihtimalini önlemektir. Büyük Selçuklulardan itibaren çeşitli İslam devletlerinde rastlanan çaşnigîr hükümdarın en güvenilir emirleri arasından seçilirdi.*” (Taneri, 1993, s.232). Söz konusu kitapta, Sinan Paşa'nın Pedro'ya güveninin tam olduğunu söyleyebiliriz.

“*Sinan Paşa'nın on iki yıldan beri çektiği nefes darlığı artmıştı. Göstermediği hekim kalmamıştı. Sonunda beni de çağırdılar. Paşa'ya elimle bir şurup hazırladım. Nasıl alınacağını sorunca işi çaktım ve bir kaşık isteyerek gözü önünde üç kere doldurup içtikten sonra “alsana senyor” diyerek kendisine de içirdim. Paşa pek memnun kaldı. Şurup tükenince Paşa'ya öksürük hapları hazırladım ve beş hap gerekirken altı tane yaptım. Altısını da kendisine verdikten sonra bir tanesini isteyip yuttum. Paşa'nın bu da pek hoşuna gitti. Verdiğim ilaçlar iyi geldi ve Paşa düzelmeğe yüz tuttu.*” (Carım, 1964, s.19-20).

“*Bir gün mutfağa girip (Yahudi) hekimlerin aşçıya Paşa'ya yemek olarak, bir pilicin yarısını yarım kâse suda haşlamasını ve tuzu piliç piştikten sonra atmasını tembih ettiklerini öğrendim. Derhal, kahpe oğulları, alçak herifler, deyip ağzıma geleni veriştirerek ateşe dört tencere sürdürdüm. Tencerelere ikişer tavuk koydurarak birine nohut, birine maydanoz ve kereviz, birine soğan ve mercimek, birine de türlü zerzevat attırdım. Kızartmadan hoşlananlar için de ayrıca iki tavuk kızarttırdım. Olayı öğrenen Paşa nezdinde, itibarım arttı.*” (Carım, 1964, s.46).

Saray Eşrafının Muayene Edilmesi

Bayat, hanım sultanların hastalandıkları zaman muayene edilirken sultanın cariyelerinden birinin o ortamda bulunması gerektiğini ve hastanın baştan ayağa kıymetli ince bir top şal örtülerek ancak tüller üzerinden muayenenin gerçekleşebileceğini belirtmiştir (Bayat, 1999).

Mossensohn, saray eşrafının muayene edilmesini ayrıntılı olarak şu şekilde aktarmıştır. “*17. yüzyılın başında Venedik balyosu olarak iki buçuk yıl İstanbul'da bulunan Otaviano Bon, sarayın sakinlerine sunulan tıbbi hizmetlerin özünde barındırdığı karmaşayı tasvir etmiştir. Haremdeki kadınlardan bir hastalandığında, tedavisi için bir hekim gönderiliyordu fakat bu, ancak evvela padişahın izni alındıktan sonra gerçekleşiyordu. Padişah hareme girmesine izin verince, hekim siyahi hadım ağalardan biri tarafından hastanın yanına götürülüyordu ancak bu sırada diğer hizmetçiler hekim tarafından görülmek için odasına çekiliyorlardı. Hasta, hekimin nabzını ölçebilmesi için açıkta bıraktığı bir kolu dışında başından ayağına kadar örtünüyordu. Bununla birlikte, valide sultan ya da padişahın hanımlarından veya cariyelerinden biri hastalanacak olursa, nabzı kontrol etmesi için hekime uzatılan kol ipekle örtülüyordu. Bir erkeğin bu kadınların çıplak tenine dokunması ve konuşması yasaktı.*” (Mossensohn, 2014, s.191-192).

Görüldüğü gibi seçkin kesimin hekimi olmak oldukça zordur, özellikle hanım sultanların hastalıklarının teşhis ve tedavisinde çok hassas olunması gerekir. Pedro'nun da saraydaki sultan ve cariyeleri muayene etmesi benzer şekilde olmuştur.

“*Hastanın kocası Rüstem Paşa, efendim olan Sinan Paşa'nın kardeşiydi. Bir kere görelim gereğini yaparız, dedim. Görmek olamaz deyince ben de idrar ve nabız yoklamasına girişmeksizin hiç bir şey yapamayacağımı kesin olarak anlattım.*” (Carım, 1964, s.35).

“*Hastanın döşegine yaklaştığım vakit, bir elinden başka her tarafının sırma işlemeli bir çarşafıla örtülü bulunduğunu gördüm. Uzatılan bir havluya ellerimi sildikten sonra nabzını yokladım. Kocasının bu kadarla yetinmemi istediğini sezdimse de aldırmadım ve tercümanın yardımına başvurmadan beceremediğim kadar Türkçe geveleyerek “öbür elini de ver Sultan”, dedim. Açık bulunan eli çekip öbür eli çıkarırken beni gözetlemek için örtüyü biraz açtığını gören kocası, ben eli yoklar yoklamaz ayağa kalkarak “gidelim artık, oldu tek bir el bile yeterdi”, dedi.” (Carım, 1964, s.36).*

“*(Haremağası) kadınları kapattıktan sonra gelip beni hastanın odasına götürürdü. Sağa sola göz gezdirmeden papazlar gibi ayaklarımın ucuna bakarak girerdim. Bir süre böyle gitti. Sonunda Paşa'ya şikâyet ettim ve “Benden ne denli emin olabileceklerini Efendimiz bilir, o kötü zenci bana etmediğini bırakmıyor ve hastanın yüzünü göstermiyor, görmeyince de gereken tedaviye girişemiyorum” dedim. Paşa baktıklarım benden gizlenmesin ve bakarken başka kimse bulunmasın*”

diye emir verdi. O günden sonra ve zenciye rağmen hastanın nabzını dilediğim gibi yoklar ve kan almak gerekirse hangi damarın daha elverişli olduğunu anlamak için kollarının ikisini de açtırdım.” (Carım, 1964, s.131-132).

Hastanın Ölümüne Yaklaşımında İnançın Etkisi

“Türkler (özellikle hastalık konusunda) her şeyin Allah'tan geldiğine inanırlar” deyişi, tipik bir oryantalist Batılı bakış açısıdır diyebiliriz. Çünkü dünden bugüne hekimlerin uygulamalarının şikâyet edildiğine dair pek çok belge mevcuttur. Örneğin Sadık Müfit Bilge, hacamatçı, dişçi ve sünnetçilere açılan davalarla ilgili kayıtlara 16. yüzyıldan itibaren rastlandığını belirtmiştir (Bilge, s.194).

Tahsin Özcan berberlerin yanlış uygulamaları sonrasında yapılan şikâyetlerin hükme bağlandığını fetvalarla örneklendirmiştir. Mesela bir berberin, bir hastanın dilinin altındaki damardan kan alırken damarını gereğinden fazla kestiği için kişi, hastalanıp ölmüştür. Olay üzerine vârisleri diyet talebinde bulunmuş ve neticede berberin diyet vermesine dair hüküm verilmiştir. Yine bir başka olay, berberin çürük diş yerine sağlam bir diş çekmesi üzerine yaşanmıştır. Bu olayda da berberin diyet ödenmesine karar verilmiştir. Kölenin sünnet edilmesiyle ilgili bir başka fetvada da hatalı sünnet nedeniyle kölenin erkekliğinin zail olmasına sebep olan berberin söz konusu zararı tazmin etmesi hükme bağlanmıştır (Özcan, 2003, s. 185-186).

“Hasta o gece vücudunu denize ve canını da şeytana teslim etti. Bu olay dolayısı ile tanıştığım berber, bana, “Bundan sonra hastalara, hep şifa vaat et, Türkler Hristiyanlara benzemez, ölümü hiçbir vakit hekime yüklemeler, saati gelmiş göçtü, derler”, dedi.” (Carım, 1964, s.15).

“Türkler, hastalıklara karşı kendilerini korumazlar. Allah'tan gelen şeylerden kaçınılmaz derler.” (Carım, 1964, s.34).

“Paşa mahkeme ilamı biçiminde dürülu ve mühürlü azad kâğıdını uzattı. Ayağını öpmek için diz çökünce kolumdan tutup kaldırarak alnımdan öptü ve “Allah'tan başka hiç kimseye teşekkür borçlu değilsin, olup biten hep O'nun diledikleridir.” (Carım, 1964, s.50).

Sonuç

Bu çalışmada Pedro'nun hatıralarında hekimlik ile ilgili kısmı değerlendirilmiştir. Bizlere “tıp ya da tıp tarihi” denildiğinde, genellikle aklımıza ilk gelen şey hekim ile hastadır. Onun sosyal bir hadise olduğu gerçeğini çoğu zaman gözden kaçıırız. Hastalık, hastalık ile mücadelede benimsenen yöntemler, tedaviler, uygulamalar toplumsal hayatımıza dair ciddi ipuçları barındırırlar. Çünkü tıbbın kendisi uzun süre insanların birbirlerine tecrübelerini aktarmaları ile var olmuştur. Tabi ki bu tecrübeler, bazı pratik uygulamalarla kimi inanış ve doğru bilinen yanlışlarla birlikte nesilden nesile aktarılmıştır. Bu da bize hekimliğin yanında tedavinin de bu yönüyle sosyal uğraşlar olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu sayede toplumsal hayatımıza dair bazı bilgilere ulaşabiliriz.

Pedro, bize atalarımızın nasıl tedavi olduklarına dair bilgiler verip örnekler sunmuştur. Belki buradaki kişiler (diyaloglardaki üç kişi) gerçek kişiler değildir, ancak anlatılan olaylardaki bilgilerin kaynaklarda geçen bilgilerle örtüşmesi bu hikâyenin gerçekliğini ortaya koymaktadır. Fuat Carım da kitabın ön sözünde buradaki bilgilerin okumak ve işitmekle öğrenilen bilgilere dayanamayacağını açıklamıştır. Tabi bu hatıralar, hekimlik dışında başka hususlarda da değerli bilgiler sunmaktadır. Söz gelimi yeme içme âdet ve alışkanlığının zaman içerisindeki değişimini gözlemleyebilmemizi sağlar. Onun verdiği bilgiye göre büyük bir devlet adamı olan Sinan Paşa sofrada çok hızlı bir biçimde yemek yiyip kalkınca sofraya, bekleyenlere bırakılmıştır. Önemsiz bir ayrıntı gibi söz ettiğimiz bu konu, o dönemin atmosferiyle ilgili bir ipucu vermektedir. Farklı bir bakış açısıyla baktığımızda “Sinan Paşa gibi birinin konağında niçin debdebeli sofralar kurulmamış ve neden her öğün şölen atmosferinde geçmemiştir?” soruları aklımızı kurcalar ve biz ziyafet sofralarının ne zaman kurulmaya başladığı sorusunu düşünürüz. Oysa bu sorunun cevabını Osmanlı'nın klasik devrinden sonra yani dağılma, çökme döneminde arayabiliriz. Bu, bizi şu sonuca ulaştırabilir; çöküntü arttıkça debdebe fazlaşmaktadır. Bir hatırat kitabından ve yemek gibi gündelik bir ayrıntıdan yola çıkarak önemli saptamalarda bulunulabilir. İşte Pedro'nun hatıralarının bize tam olarak kazandırdığı şey budur.

Çünkü önemsiz gibi görünen bu ayrıntılar, bizlere resmi biraz daha büyütmemiz için şahane olanaklar sunmaktadır.

Kaynaklar

- Abdülaziz Bey, (2000). *Osmanlı âdet, merasim ve tabirleri*, (Yay. haz.) Arısan, K. ve Arısan Günay, D. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aktaş, U. (2010). *İstanbul'un 100 esnafı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aktepe, M. M. (1954). Ahmed III. devrinde şark seferine iştirâk edecek ordu esnafı hakkında vesikalar, *Tarih Dergisi*, 7(10), 17-23, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası,
- Aydın, E. (2006). *Dünya ve türk tıp tarihi*, Ankara: Güneş Kitabevi.
- Bahadır, Ş. D. (2016). *Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbiri Velâdeti'l-Bikriyye adlı eseri (inceleme-metin-dizin)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Bayat, A. H. (1999). *Osmanlı devleti'nde hekimbaşılık kurumu ve hekimbaşılar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları,.
- Bilge, S. M. (?). Osmanlı İstanbul'unda berber esnafı. Osmanlı İstanbul'u 2, s.187-206.
- Borak, S. (2004) *Harem'in iç yüzü Leyla Saz'ın anıları*, İstanbul: Kırmızı Beyaz Yayınları.
- Carım, F. (1964). *Kanunî devrinde İstanbul*. İstanbul.
- Carım F. (2002). *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Demirören, Y. (2011) *Türkiye seyahati Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul (1557 yılında bir el yazması)*, Erko-Tarihi Araştırma Dizisi, İstanbul.
- Ersoy, M. A. (2013). *Safahat*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hazard, P. (1996). *Batı düşüncesindeki büyük değişme*, (Çev.) Erol Güngör. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kal'a, A. (1997). *İstanbul ahkâm defterleri/İstanbul esnaf tarihi 1*. (Yay. haz.) Tabakoğlu A., Aynural S., Kara İ., ve Kal'a E.S. Cilt 1, s.56, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Kal'a, A. (1998). *İstanbul ahkâm defterleri/İstanbul esnaf tarihi 2*(Yay. haz.) Tabakoğlu A., Aynural S., Kara İ., ve Kal'a E.S. Cilt 8, s.22, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Koçu, R. E. (1961). *İstanbul ansiklopedisi*, Cilt 5, s.2513-2520, İstanbul.
- Mossensohn, M. S. (2014). *Osmanlı tıbbi tedavi ve tıbbi kurumlar 1500-1700*, (Çev.) Bülent Üçpınar. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Önalp, E. (1990). Bir ispanyol esiri gözüyle 1552-1556 yılları arasında istanbul. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s.313-320, Ankara.
- Özcan, T. (2003). *Fetvalar ışığında osmanlı esnafı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Refik, A. (1998). *Lady Montagu Şark Mektupları*, (Yay. haz.) Gürlek, D.. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Şehsuvaroğlu, B., Demirhan A. E. ve Güreşsever, G. C. (1984). *Türk tıp tarihi*, Bursa: Taş Kitapçılık.

Taneri, A. (1993). “Çaşnigîr”, Türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi, Cilt 8, s.232, İstanbul.

Uludağ, O. Ş. (1991). *Beş buçuk asırlık türk tababeti tarihi*, (Yay. haz.) Uzel, İ. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uludağ, O. Ş. (2010). *Osmanlılar devrinde Türk hekimliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Extended Abstract

This piece brought in our culture by Fuat Carım describes the events a person, who had been taken to Istanbul as a captive in the era of Suleiman the Magnificent, experienced. The present study involves those mentioned about medicine and treatment, but not the whole piece. Pedro, the narrator of analyzed piece, was an open-minded person. Those he narrated are a good example of travel literature. Of course, he gives information about illness, medicine, and treatment that are the study's particular interest, in addition to the topics such as traditions, customs, and religions.

The book, translated by Fuat Carım firstly into French was translated into Turkish in 1964. Carım translated some parts of the book's first chapter and the whole second chapter in that translation. In the first chapter, it was narrated the events Pedro experienced while he was captive; the organization in Turkey and the customs of people in Istanbul were described in the second chapter. Especially the headings in the first chapter were added by Carım. The information in the parentheses was also explained by Carım.

The book is comprised of the dialogues between three people (Pedro de Urdemalas, Juan de Voto a Dios ve Matalas Callando). The person called Pedro was taken to Istanbul by being captured by the navy at Sinan Pacha's command in the era of Suleiman the Magnificent. He reported the events that he had witnessed there, in dialogues. Those told by Pedro regarding the medical practices are confirmed by historical sources.

The topic is assessed under the headings such as "Pedro's Release from Captivity and Medicine Learning Process, Role of Barbers in Treatment, Diagnosis of Illnesses by Pulse, Effect of Blood Donation (Hijama in Islamic term) on Health, Credibility of Doctors, Medical Examination of Palace Notables, and Effect of Faith on the Approach toward Patient's Death. The comparison of examples given about the treatment and diagnosis methods of illnesses with the information in resources would demonstrate whether the information is consistent or not.

Pedro's Release from Captivity and Medicine Learning Process: It occurred thanks to an old captive who had converted to Islam before. Pedro said that he became a doctor on the captive's advice. Pedro should be regarded as an exception although he became the doctor of Sinan Pacha by reading the book he had obtained without having medical education.

Role of Barbers in Treatment: Those told about barbers are also related to medicine because the barbers in ancient times were sometimes surgeon, dentist other times. Moreover, they had the duties like drawing blood and preparing cure and ointment for dermatological illnesses such as alopecia, scrofula, mange, eczema. It was detected in the text that Pedro had fulfilled some of those duties.

Diagnosis of Illnesses by Pulse: at that time, the most effective method in diagnosing illnesses is to take patient's pulse. Also, it was required for all doctors to be familiar with it. The method Pedro has used most is to take patient's pulse.

Effect of Blood Donation (Hijama in Islamic term) on Health: A doctor had to be familiar with drawing blood. This operation was considered to be a precaution against many illnesses since it was believed that one can get rid of toxic blood only by that way. It can be seen at Pedro's memoirs that the custom of blood donation was practiced.

Credibility of Doctors: it is required that the doctors in the palace were both credible and well-informed. This was so important for life safety of ones in the palace. Pedro, the main character in the book, had gained his master's, Sinan Pacha's, trust. Even, he had entered the kitchen and checked the dishes his master would eat like a taster.

Medical Examination of Palace Notables: the examination of palace notables was far from commonness, it had to be carried out in a certain manner. It was required to be careful particularly in diagnosing and treating the illnesses of sultanas. It was impossible to touch their skin and see their body completely. The examination of sultanas and odalisque in the palace by Pedro was likewise.

Effect of Faith on the Approach toward Patient's Death: It was explained in the book that Turkish people did not use to hold doctor responsible for disease related death because they believe that

everything comes from Allah. Pedro had made that mistake and said that the patient would die. However he had never repeated that mistake.

In this study, the part about medicine in Pedro's memoirs was assessed. Illness and methods for fighting against illness, treatments, practices involve significant clues about our social life. Because, medicine has existed by people transferring their experiences to each other for a long time. These experiences were passed down with some practices, beliefs, and false facts. By this way, we can reach certain information about our social life.

Pedro gave us information about how our ancestors were treated and examples on it. The people there (three people in dialogues) may not be real but the consistency of information told in the events with the information in resources reveals the reality of that story. Fuat Carım explained in his book's preface that that information cannot be relied on the information learned orally or by reading. Those memoirs offer important information about certain issues other than medicine.

Değerler Eğitimi ve Ahilik İlkeleri

Mustafa Çoban

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kahramanmaraş
mcoban6@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4627-1837>

Derleme

Geliş Tarihi: 11.09.2017 Revize Tarihi: 10.12.2017 Kabul Tarihi: 09.02.2018

Atf Bilgisi

Çoban, M. (2018). Değerler Eğitimi ve Ahilik İlkeleri, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 87-102. Doi: 10.31592/aeusbed.337602

ÖZ

Fütüvvet geleneğinin etkisiyle tesis edilmiş ve XIII-XX. yüzyıllar arası mevcudiyetini devam ettirmiş olan ahilik, ferdî, iktisadî, sosyal ve kültürel hayatımızda önemli etkileri olmuş bir esnaf teşkilatıdır. Esnafın belirli ilkeler etrafında eğitilerek sosyalleşmesinin sağlanması, ticarî hayatta oluşturulan güvenle sosyal sermayeye katkıda bulunması ahilik kurumunun önemini bir kat daha arttırmıştır. Günümüzde toplumun sıkça şikâyet ettiği konulardan birisi de ticarî hayatı dizayn eden ilkelere sapılması sonucunda güven kaybı ve insanımızın ticarî faaliyetlerde aldanma, kaybetme endişesi taşımasıdır. Ahilik teşkilatının kuruluşunda Ahi Evran önemli bir role sahiptir. Ahilik teşkilatında eğitime özel bir önem verilmiştir. Ahilikte şunlar önemlidir: İnsanı kâmil bir hale getirmek, bireyi çocukluğundan itibaren hayata hazırlamak, mensuplarını bir mesleğe sahip insanlar olarak yetiştirebilmek, vatan savunması, otorite boşluğunun doldurulması için askeri güç kullanmak, kültür ve sanat erbabı yetiştirmek vs. Sosyal bir problemin özünü teşkil eden bu konu aslında ekonomi-ahlâk dengesi şeklinde ele alınabilir. Literatür taraması yoluyla yapılan bu araştırma sonucunda geçmişte yaşanan önemli bir tecrübenin günümüz problemlerinin çözümüne katkı sağlayarak sosyal sermayenin artışında, sosyal huzurun sağlanması ve değer kaybının önlenmesinde önemli etki yapabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Ahilik, fütüvvet, Ahî Evran, eğitim, ahlâk, ticaret

Values Education and Principles of Akhizm

ABSTRACT

It was established under the influence of the tradition of Fütüvvet and who has maintained its existence XIII-XX. centuries Akhizm is a tradesman organization private, economic, social and cultural life in our lives. The importance of Akhizm institution has increased one more time that ensuring that crafts men are educated and socialized around certain principles to contribute to social capital with confidence created in commercial life. Ahi Evran has an important role in establishment of Akhizm organisation. In Akhizm organisation, education had an importance. The followings are important in Akhizm: To turn people in a more perfect person, to get a person ready for life from his/her childhood, to grow their members as people having an occupation, to use military force for defending land and for filling the authority gap, to grow people in culture and etc. This issue which is the core of a social problem, can in fact be considered as economic-moral balance. As a result of this research made through literature review, it is evaluated that an important experienced person in the past can make a significant effect in increasing social capital, securing social peace and avoiding depreciation by contributing to solution of present problems.

Keywords: Akhizm, fütüvvet, Ahî Evran, education, moral, trade

Giriş

Eğitim, kişiye kendisinin de yaşayarak katkı sağladığı bir süreçte istendik, kalıcı, iz bırakıcı davranış değişikliğini amaçlamaktadır. Bu davranış değişikliğinin gelecek nesillere kültürleme yoluyla aktarılması hem nesiller arası birlik ve tesanüdü hem de kültürel tecrübenin asırlarca yaşamasını sağlayacaktır. Kültürün kişi de hızlı sosyalleşmeyi sağladığını, toplum içerisinde pasif nesne olmak yerine aktif özne konumuna gelmesinde önemli rol oynadığını söylemek de mümkündür.

Değerler eğitimini oluşturan ve toplumların bir arada yaşamalarına çok önemli katkılar sağlayan unsurlar da aslında istendik davranış manzumesi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla değerler eğitiminde ele alınan konular din ve ahlâk eğitiminin hedef cümlelerini oluşturabilir. Bu

çalışmada ele alınan ahilik ilkeleri değerler eğitimi açısından incelenecektir. Zira referansları genellikle dinin referansları ile uzlaşan ahilik ilkeleri XIII. yüzyıldan bugüne değin hem kadim kültürümüzün hem de yaşadığımız coğrafya ve tarihimizin kıymetli bir mirası olarak görülmektedir.

Değer ve Değerler Eğitimi

Değer

Değer, arzu edilen, ilgi ve ihtiyaç duyulan şeydir. Değer kavramı olması gerekeni ifade eder; teoriden çok, amelî/pratik bir karakter taşır. Yani ideal ve eyleme yöneliktir (Bolay, 2013). Bir şeyin tam karşılığı, kıymet, baha, lâıyk, sezâ, bir şeyin sahip olduğu yüksek vasıf, kıymet, ehliyet, kabiliyet, kadir itibar (Doğan, 1996) anlamlarına gelir. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, değdiği karşılık, kıymet, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, yüksek ve yararlı nitelik, üstün, yararlı nitelikleri olan kimse, kişinin isteyen, ihtiyaç duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey, bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı (TDK, 1998); bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlâkî ilke ya da inançlar (Özgül, 1999); insanların davranışlarına ilişkin tercihlerinde, bu davranışlarını doğrulamada ve kendileri de dâhil tüm insanları ve olayları değerlendirmede kullandıkları kriterler (Karakitapoğlu, 1996) veya bireyin nasıl davranması gerektiğine ilişkin içselleştirilmiş bir inanç (Meglino ve Ravlin, 1998) olarak farklı biçimlerde tanımlanabilir. Bu doğrultuda, bireyin davranışını şekillendiren temel unsurlardan biri olan değer; sistemli ve güçlü bir inanç olduğunu söylemek mümkündür.

Değer (wert, value, valeur, kıymet) kavramı, felsefe, psikoloji, sosyoloji ve yönetim gibi birçok bilim alanlarında kullanılmaktadır. Değer sadece din ve ahlakın değil, farklı disiplinlerin ekonomi, felsefe, estetikte de inceleme konusudur; hayatın içinde yer alan bilgi, duygu ve düşüncelerde yaşatılan; hayatı anlamlandıran bir kavramdır. İnsanın bilinçli bir şekilde davranışlarında ölçü olarak kabul ettiği, içselleştirdiği, zıttı davranışlarda suçluluk duyarak utanma duygusu şeklinde tezahür edecek bir algı biçimidir.

Eğitim

Tahsil, terbiye, eğitmek, maarif anlamında (Doğan, 1996); çocuğun topluma intibak etmek üzere hayat hazırlanması (Yavuz, 1998); bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme süreci (Ertürk, 2013; Memduhoğlu ve Yılmaz, 2012) veya doğaya, topluma, sanata, tüm varlık, bilgi ve değer alanına yönelik öğretim, tanıtım tecrübe, eylem ve her türlü eğitsel durumu ifade etmek üzere kullanılan zengin bir kavramdır (Köylü ve Altaş, 2014).

Terim olarak ise çocuğu ya da genci belli amaçlar doğrultusunda yetiştirme, bireyin davranışlarında istenilen değişikliklerin meydana getirilmesi için kasıtlı ve planlı olarak oluşturulan düzenlemeler ve yaşantılar anlamına gelir (Köylü ve Altaş, 2014). Tanımda her ne kadar çocuk ve genç ele alınmış olsa da aslında bireyin doğumundan ölümüne kadar eğitimi söz konusu ise, genel anlamda insan da denilebilir.

Değerler eğitimi

Değerler eğitimi batı aydınlanma döneminde sosyal hayattan dışlanarak kendisine yeni bir mecra bulması beklenen kilise ve dinin, sonraları ortaya çıkan “Din eğitimi kim verecek?” sorusuna cevap arandığında ortaya atılarak, din eğitiminin yerini alması için tartışılan bir konudur. Değerler eğitimi hem din konusunda doğru olmayan uygulamalar ile zihinlerde yerleşen yanlış algı, hem kilisenin din eğitimi vermesine karşı çıkma düşüncesi, hem de devletin din eğitimi vermesinin aydınlanma düşüncesine zıt olduğu fikri sonucunda gündeme gelmiştir. Küreselleşme sonucu dünyada yeni nesilde ortaya din ve dindarlık problemi değerler eğitimi dünya ölçeğinde bir disiplin olma sürecine sokmuştur. Değerler eğitimi, içerik açısından ele alındığında özellikle bireysel, sosyal ve ulusal ölçekte eğitim vasıtasıyla okul çağındaki gençlerde davranış değişikliğini amaçlamaktadır.

Son dönemde değerler eğitimi hem kavram olarak toplumumuzda daha fazla konuşulmuş, hem de uygulamada, resmî mevzuat içerisinde ders olarak okutulmak üzere yer almıştır. XVIII. Millî Eğitim Şurası (2010) kararları gereğince “Değerler Eğitimi Yönergesi” hazırlanmıştır. Bu kararlarda değerler eğitimi ile ilgili uygulamanın niteliği ve görevlileri hakkında bilgi yer almakta olup özet olarak şöyle ifade edilmektedir. “*Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, çocuklarımızın ve gençlerimizin sahip olduğu değerleri belirlemek için araştırma yapılmalı; programlarda, değer aktarımı yerine ulusal ve evrensel değerlerle ilgili farkındalık kazandıracak yaklaşımlara yer verilmeli; değerlerin bir tercih olduğu bilinci vurgulanarak öğretmenlere değer eğitimi bilinci kazandırılmalı; öğretmen yetiştiren programlara değerler eğitimine yönelik ders konulmalı ve sistemdeki öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında eğitime yer verilmeli; değer farklılıklarının zenginlik olduğu bilinci kazandırılmalı; STK’larla iş birliği yapılmalı, farkındalık oluşturulması için kitle iletişim araçlarından faydalanılmalı; örnek davranışlar sergileyen öğrenciler ödüllendirilmeli, öğrencilerin akademik başarıları yanında değerlerin oluşumunda önemli yeri olan duygusal, sosyal ve ruhsal zekâ gelişimlerine yönelik de yatırım yapılmalı, “din kültürü ve ahlak bilgisi” dersi çoğulcu bir anlayışla tüm öğretim kurumlarında daha etkin olarak okutulmalıdır (mebk12.meb.gov.tr, 2013)” denilmektedir. Şura kararları değerlerden ve eğitiminden genel çerçeve içerisinde bahsetmekte olup değerlerin niteliği konusuna değinmemiş, amacını eğitim aracılığıyla evrensel değerler konusunda farkındalık oluşturmak şeklinde özetleyerek bunu uygulayıcılara bırakmıştır.*

Değerler eğitimi yönergesinde ise değerle ilgili olarak okullarda yapılacak olan planlamalar ve uygulama esasları tespit edilmiş, bazı değerlerin programda yer alması kararlaştırılmıştır. Bu değerler “*sevgi, sorumluluk, saygı, hoşgörü, duyarlılık, özgüven, empati, adil olma, cesaret, liderlik, nazik olmak, dostluk, yardımlaşma, dayanışma, temizlik, doğruluk, dürüstlük, ail e birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşülebilmeyimserlik, estetik duyguların geliştirilmesi, misafirperverlik, vatanseverlik, iyilik, yapmak, çalışkanlık, paylaşımcı olmak, şefkat-merhamet, selamlaşma, alçakgönüllülük, kültürel mirasa sahip çıkma, fedakârlık*”tır (mebk12.meb.gov.tr, 2013). Bu değerler daha sonra kavramlar listesi haline getirilmiş ve plan dâhilinde aylara göre işlenecek konular belirlenmiş, uygulama da bu şekilde sürdürülmüştür.

Ahîlik

Ahî kelimesinin etimolojisi hakkında bir mutabakat söz konusu değildir (Bıyıklı; 2000). Arapça kökenli *أخي* *kardeşim* anlamına gelmekte iken *ahî* <*ahî*<*akı* gelişimiyle Türkçe’de *eli açık, cömert* anlamına gelen *akı*’dan, diğer bir ifade ile de *kardeş* anlamında Arapça *الأخوة*’den gelmektedir. *Akı; selek, eli açık, koçak, cömert; akıllık cömertlik* anlamına gelen kelimeleri, yazılış tarihi kesin olarak bilinmeyen Atabetü’l-Hakayık (XII. yy.), Kutadgu Bilig (1069), ve Kıyasü’l-Enbiya (XIV. yy.)’da yaygın şekilde kullanılır (Günşen, 2014). Kutadgu Bilig’den şu örnek verilebilir:

“*Kodhgıl mala akıllık bolsun mala ayağa*

İddhgıl meni toğışga yüvgil mala ulaga”

(Beni bırak, seleklik benim takma adım (lakabım)olsun.

Beni savaşa gönder, bana at yardımı et.) (Atalay, 1999).

Divan-ı Lüğati’t-Türk’te de “Ahî” kelimesinin eli açık, cömert manasında “akı”dan geldiği kaydedilir (Kaşgarlı, 1970, s. 70). Ahî kavramının toplum düzeninde dostluğun kardeşliğin, yiğitliğin, kahramanlığın, bağımsız ve özgür yaşamının; üretimin, iş ve dürüst çalışmanın, devlet ve toplum düzeninin dinamik bir yapıda ilerlemesinin genel adı olmuştur. *Ahî* bir semboldür. Yaratıcı, yapıcı, kaynaştırıcı, bir Türk geleneğinin adıdır. (Karaman, 2014). Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi kaynaklarında, *ahı/ahu* kelimesi *eli açık, cömert* anlamında kullanılmaktadır. *Ahî* kelimesi kullanıldığı yer ve zamana göre ağız ve lehçe değişikliklerine uğrayarak zamanımıza kadar ulaşmıştır. *Akı* ve *akıllık* kelimeleri aynı anlamda Eski Türkçe VIII-XIII. yüzyıldan Osmanlı Türkçesi XV-XX. yüzyıla kadar aralıksız olarak geldiği, Batı Türkçesinde sadece fonetik değişime uğrayarak (*ahî*<*ahı*<*akı*) bugünkü söylenişine ulaştığı ifade edilir. Kelimeye *ahı* deyişle Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanır (Günşen, 2014).

Ahiliğin İslâm'ın ilk asırlarında ortaya çıkan genç sanatkâr ve zanaatkârların bir araya gelmesiyle oluşmuş olan "Fütüvvet" anlayışının bir devamı olduğuna dair görüşler de vardır. Fütüvvet ise, İslâmiyet'in etkisiyle aşiret hayatından yerleşik hayata geçiş sürecinde Arap toplumunda misafirperverlik, cömertlik, yiğitlik gibi anlamlara karşılık gelir (Demirpolat ve Akça, 2004).

Ahiliğin bazı ilkeleri Kur'an ve sünnet temeline dayandırılabilir ancak ahilik ilkeleri sadece bunlardan ibaret değildir; sosyal hayatta ihtiyaç duyulan ilkelere bunlar içerisinde yer alır. İslâmî anlayış içerisinde değerlendirilebilecek olan ahilik, tasavvufta önemli yeri bulunan "uhuvvet"i hatırlatması sebebiyle kısa sürede yayılmış ve kabul görmüştür (Kazıcı, 1996). Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ahilik sadece bir yaygın veya meslek eğitim kurumu olmakla kalmayıp müntesiplerinin tasavvufi düşünce içerisinde de hâl sahibi olmalarını temine gayret etmiştir. Ahiler, fütüvvet mesleğine bağlı olup, senetlerini Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaştırırlar. Ahilik teşkilatı, herhangi bir esnaf teşekkülü değil, aynı zamanda görüşlerini, akidelerini, o vasıtayla yayan bir tarikat olarak görülebilir (Şeker, 1997).

Terim olarak ahilik Ahî Evran tarafından Anadolu'da XIII. yüzyılda kurulup belli bir süre içinde belli kurallarla işlemiş esnaf ve sanatkârlar birliğini ifade etmekte olup kısa zamanda Anadolu'da yaygınlaşmış ve sınırları batıda Eskişehir ve Sultanönü'ne kadar uzanmıştır (Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu, 1973; Turan, 1996).

Ahiliğin ortaya çıkmasında etken olan faktörlerden birisi de Asya'dan Anadolu'ya ticaret amacıyla gelen esnafın yerli Bizanslı sanatkârlar karşısında kabul görmek, rekabet edebilmek ve ticaretleriyle yeni bir hayat tarzı oluşturmak hem sanat ahlâkını yerleştirmek hem de kaliteli olmasını sağlamak zorunluluğuydu (Anadol, 1991; Durak ve Yücel, 2010). Böylece ahilik sadece ekonomik bir kurum olmakla kalmayıp, siyasî, ictimâî, askerî vazifeleri üstlenebilen bir donanıma sahip olmuş ve kent hayatının benimsenmesinde de önemli rol oynamıştır (Durak ve Yücel, 2010).

Ahilik teşkilatının kuruluş amaçları arasında 1. Üyelerinin haklarını savunmak, zanaatlarını yapmaları hususunu teminat altına almak ve 2. Yerleşik düzene geçilmemiş ve siyasî ve ekonomik istikrarın yerleşmemiş olması sebebiyle, devlet yönetim ve otoritesinin zayıflayarak, her an ülkenin saldırı ve işgal tehlikesi ile karşı karşıya bulunulması sonucunda esnaf arasında yardımlaşma ve dayanışmaya ihtiyaç duyulmuş olması sayılabilir (Uçma, 2011).

Yol atası (çıraklık), yol sahibi olma (kalfalık) ve icazet (ustalık) gibi törenler yapılan (Güllülü, 1977) ahilik kurumunda ahî birlikleri devlet otoritesi dışında tamamen ustalar arasında geliştirilmiş iş birliği olarak çalışanların, tüketicinin hatta toplumun ve tabiatın hakkını koruyacak bir sosyal güvenlik mekanizması şeklinde örgütlenmiştir (Durak ve Yücel, 2010). Çıraklıktan, ahî şeyhine kadar olan sınıflandırma, statüler farklılaşması değil, teşkilatta var olan hiyerarşiyi gösterir. Ahi birlikleri içerisinde faaliyette bulunanları –işçi, işveren şeklinde- ayırmaksızın bir arada toplayan teşkilat "menfaat" düzeni değil, uzlaşmaya dayalı bir sosyal düzen oluşturmuştur (Çevik, 1986). Bir başka tasnife göre de üyeler iki kısma ayrılır: Emekliler, güçsüzler, sakatlar ve hastalardan oluşan haricî üyeler; yamak, çırak, kalfa, üstattan oluşan dâhilî üyeler (Ekinci, 1991).

Ahilik teşkilatına giriş de belli meratıpten sonra gerçekleşirdi; zaman içerisinde bazı değişikliklere rağmen üye olmanın iki merhalesi vardı. Teşkilata girecek olan kimse kendisinin üyeliğini kabul edecek, bir asıl azaya müracaat eder. Buna "talib" usta olana "matlub" adı verilirdi. Talip olanda aranılan vasıflar hakkında çok dikkatli olunurdu (Fayda, 1966). Ahiliğe giriş şerbet içmek (şûrb), şed veya peştamal kuşanmak, şalvar giymekle gerçekleşirdi (Kazıcı, 1996).

Ahî Evran'ın Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Şeyh Nasîrüddîn Mahmud Ahî Evran b. Abbas olan Ahî Evran- Ahî Evran-ı Velî de deniliyor - (Özköse, 2011) bugün Azerbaycan sınırları içerisinde bulunan Hoy'da 1171'de doğmuştur. Hoy, Türkiye sınırına yakın olup, Tuğrul Bey zamanından bu yana Türklerin yaşadığı bir bölgedir (Demir, 2000). Hakkında çok şey bilindiği düşünülen ve tarihî bir şahsiyet olduğu değerlendirilen Ahî Evran'ın, kişiliği menkıbelere daha çok konu olmuştur. "Yılan, ejderha, kâinat, gök" anlamlarındaki Evran ismi efsanevî kişiliğinin bir işareti olarak ele alınır (Şahin, 1988).

Ahi Evran ilk eğitimini Azerbaycan'da doğum yeri olan Hoy kasabasında kayınpederi Evhâdüddîn Kirmanî'den aldıktan sonra, Maverâünnehir bölgesinde Horosan'a giderek orada ünlü âlimlerden Fahreddin Râzi (1149-1209) ve hükemadan, Felsefe ve Kur'an-ı Kerim tefsirlerini öğrenmiştir (Bayram, 2010).

Debbağ (deri işlemecisi) olan Ahî Evran üstün kabiliyeti ile kısa sürede kalfalığa yükselmiş, usta olduktan sonra da teşkilatta ahî şeyhi olarak görev yapmış, Kırşehir'de dericilik mesleği onun sayesinde şöhret bulmuştur. Ayakkabıcıları gezerken, beğenmediği ayakkabıyı dama atar, bu olay halk arasında; ".....'nın pabucu dama atıldı." şeklinde anlatılır, pabucu dama atılan ustanın kalitesiz mal ürettiği anlamına gelirdi (Kurtulmuş, 2011). Ahilikte denetim çok önemliydi; kurallara uygun hareket etmeyen ahî birliği üyeleri aleyhine herkes tarafından dava açılabilirdi (Ekinci, 1991). Ahî Evran'ın "Ahî Baba" olmasıyla önemli gelişmeler sağlayan dericilik sanatı bir süre sonra 32 kola ayrılmış ve zamanla Anadolu'da, Balkanlar'da ve Kırım'da gelişmiş, geniş bir örgüt haline gelmiştir. (Çağatay, 1974).

Bir halk filozofu (Bayram, 1981) olan ve Ahiliğin kurucusu olarak kabul edilen Ahî Evran esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak, sanat ve ticaret ahlâkını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle, toplumda var olan politik ve ekonomik çalkantılar içinde onların yaşama ve direnme gücüne sahip olmaları sağlanmıştır (Özköse, 2011).

Ahî Evran 1205 yılında Anadolu'ya geldikten sonra Konya, Denizli ve Kayseri'de bir süre ikamet eder, Kayseri'de ikamet ettiği bu sürede bir deri atölyesi kurar (Bayram, 2010). Şehir ve kasabaları gezerek ahilik teşkilâtının kuruluşu ve yayılışında önemli rol oynar, bilâhare Kırşehir'e yerleşir ve vefatına kadar burada ikamet eder. XI. yüzyılda yazılmış olan Hacı Bektaş Vilâyetnâmesinde, menkıbevî şahıslarla münasebeti ve bu arada Hacı Bektâş-ı Velî (ö.1270) ile olan yakınlığı anlatılmaktadır. 93 yıl yaşadığı anlatılan Ahî Evran'ın hem Hacı Bektâş-ı Velî hem de Mevlâna ile (ö. 1273) ile çağdaş olduğu ifade edilmektedir (Şahin, 1988).

Eserlerinde adı Şeyh Nasîrüddin Mahmud olarak geçen Ahî Evran, kaleme aldığı hiçbir eserinde adını anmamıştır. Ancak anlatım tarzı, eserindeki konu benzerliği, konuları açıklayış metodu, gerek kendi eserlerinde ve gerek bazı olaylara örtülü olarak değinmesi eserlerini tespit etmede yardımcı olmaktadır. Eserleri:

Menahic-i Seyfi: Önsözde I. Alâeddin Keykubad'ın Kırşehir emîri Emîr Seyfüddin Tuğrul'a sunduğunu belirtmektedir.

Metâli 'ü'l-îmân: İman esaslarının ilmihali mahiyetindedir.

Tabsira, s. Allah'ın birliği, sıfat ve fiilleri ile peygamberlik ve maâd meselelerini konu edinir.

Letâif-i Gıyâsiyye: Sırasıyla Felsefe, Siyaset, Fıkıh ve dua ve ibadet hakkında toplam dört ciltten oluşan bir eserdir.

Letâif-i Hikmet: Siyasetnâme türünde bir eserdir.

Âğâz u Encam: Vasiyetnâme türüdür.

Mürşidü'l-kifaye: Ruhun bekası hakkındadır.

Tuhfetü'ş-şekûr: Nüshası bulunmayan, Zehebî'nin Sadreddin Konevî'ye nispet ettiği bu eserden Ahî Evran Şeyh Sadreddin Konevî'ye yazdığı bir mektupta bahsetmekte ve Tâcüddin-i Kâşî için yazdığını bildirmektedir.

Ulum-i Hakiki: Letâif-i-Hikmet'de bahsettiği bu eserin nüshasına rastlanmamıştır.

İlmü't-teşrib: Ahlâk-i Nâsirî'de de söz ettiği bu eserin tıbbâ dair bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

Kitabü'l-afâf: Nüshası bulunmayan bu eserin yılanlardan bahsettiği söylenir.

Yezdan-şinaht: Felsefî mahiyetteki bu eser farklı kişilere nispet edilmektedir.

Goşayiş-nâme: Eserde Ahî Evran'ın hayatı ve uygulamaları ile anlatımlar bulunmaktadır.

Ahlâk-i Nâsirî: Eserin Hâce Nasîrüddin-i Tûsî'ye ait olduğu kabul edilmiş ve böyle biline gelmiştir. Fakat Ahi Evran Hâce Nasîrüddin'in eserleri ortaya çıktıktan sonra Ahlâk-i Nasirî'nin Hâce Nasîr-i Tûsî'ye mal ediliş macerası takip edilince gerçekten bu eserin de Ahi Evran'ın eserlerinden olduğu şüpheye mahal kalmayacak şekilde anlaşılmış bulunmaktadır.

Müsari 'ü'l-Müsari: Şehristanî'nin İbn Sina'ya reddiye olarak kaleme aldığı Musari veya Musaraa diye bilinen eserine, Şeyh Nasîrüddin Mahmud bir reddiye yazarak Müsari'ü'l-Müsari adını vermiştir.

Medb-i fakr u zemm-i dünya: Sühreverdî el-Maktul'un Vasiyye'sinin tercümesidir.

Tercüme-i en-Nefsü'n-nâtuka: Ahi Evran'ın İbn Sina'dan yaptığı tercüme eserdir.

Tercüme-i Kitabü'l-bamisin fi usuli'd-din: Fahrüddin-i Râzî'den yaptığı tercüme eserlerinden biridir.

Tercüme-i et-Teveccübü'l-etemm nabva'l-Hakk: Sadreddin Konevî'nin küçük bir risalesinin tercümesidir. Konevî'nin isteği üzerine uzunca bir önsöz ekleyerek tercüme etmiştir.

Tercüme-i Miiftâbu'l-gayb: Sadreddin Konevî'den tercümedir.

Encümen-i Dust-daran-i: Eser hakkında bilgi mevcut değildir (Küçükdağ vd., 2016).

Ahîlik ve Fütüvvet

Ahî Evran'ın şeyhi Evhadüddîn Kirmânî'dir. Kirmânî'nin başlattığı "Evhadîyye" hareketi XIII. asrın başından itibaren Anadolu'da yayılmaya başlamış, güçlü bir siyasî, fikrî ve tasavvufî oluşum haline gelmiştir. Evhadîyye tarikatı, özellikle I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğlu I. Alaaddin Keykubad zamanında iktidarın destek ve himayesini görmüştür. Şeyh Kirmânî fütüvvet teşkilatının bir temsilcisi olarak Abbâsî Halifeliği tarafından Anadolu'ya Şeyh-u Şuyûhur'r-Rûm (Anadolu şeyhlerinin şeyhi) olarak gönderilmiştir. Bu bakımdan Evhadüddîn, fütüvvet teşkilatını Anadolu'da kadrolaştırın ve yöneten kişidir. Bu yönü ile o, Anadolu ahî teşkilatının ve bu teşkilatın kadınlar kolu olan Bâciyân-ı Rûm'un teşekkülünde büyük rol oynamış bir isimdir (Bayram, 1993).

Ahîlik ve fütüvvet hem kurumsal hem de fonksiyonel olarak birbirleriyle yakından ilişkilidir. Aslında ahîlik, tasavvufî bir kavram olan fütüvvetin Anadolu'da görünen ictimâî şeklidir. Çünkü Ahîlik temel konularını fütüvvetten almıştır (Demirci, 1992).

Ahî, Arapça'da kardeşim anlamında iken fütüvvette ise bir makam adıdır. Ahî, fütüvvetin ilkelerine uygun olarak işleyişini sağlayan ikinci derecedeki (halife) kişidir. Yiğit (feta, cüvanmerd) ise, fütüvvetin ilk aşamasındaki kişidir (Akkuş, 2005). Önce de bahsedildiği üzere ahîlikteki fütüvvet şalvarı giyme, şed bağlama, ahiliğe girişler, terfi ve merasimler gibi şeklî unsurlar açısından bakıldığında ahîliğin, tasavvuf kültürünün temelleri üzerine tesis edilmiş bir kurum olduğu görülmektedir (Özköse, 2011). Bu, fütüvvet teşkilâtında da söz konusudur. Ancak fütüvvet, ilkeleri teorik yönden ele alırken, ahîlik bu ilkelerin müttesiylence sosyal hayata uygulanmasını talep etmiştir.

Şehavet (cömertlik) hem fütüvvette hem de ahîlikte önemli temel bir ilkedir. Ahîlik "Ahînin eli, sofrası ve kapısı açık olmalıdır." Derken fütüvvet "evine on kişi davet ettiğinde, dokuz veya on bir kişinin gelmesinden rahatsızlı duymamak" şeklinde ifade etmektedir (Göktaş, 2011). Aslında her iki kurum da "Ey Muhammed! De ki, "Eğer siz rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, fakirlik korkusunu yine de elden bırakmazdınız. Doğrusu insan çok cimridir." (İsra 17/100). "Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse Allah zengindir, övgüye layıktır." (Hadid 57/24). Ayetlerinde belirtilen ilkeleri kendi mensuplarının günlük hayatlarında uygulanmasını talep etmişlerdir. Burada da görülmektedir ki ahîlik ve fütüvvet kurumlarını birbirlerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Tarihî süreç içerisinde bu iki kurum farklı zamanlarda gündeme gelmiş olsalar da birbirinin devamı ve birbirini tamamlayan niteliktedirler.

Ahîlik İlkeleri

Meslek eğitimi vermesinin yanında bir yaygın eğitim kurumu (Akyüz, 2009; Durak ve Yücel, 2010) olduğu ifade edilen ve tasavvufî düsturlarını fütüvvet teşkilatından alan ahîliği bugünkü

anlamıyla esnaf odalarına benzetmek ekonomik anlamda ve bazı işlevleri ile mümkün olsa da özü itibarıyla imkânsız görünmektedir. Sosyal hayatımızın hem modernitenin getirdiği bazı olumsuz algı ve düşüncelerden hem de popüler kültürün zamana bağlı olarak insanımıza dikte ettiği “tükettiğin kadar değer ve itibar kazanırsın” anlamındaki yaşam tarzı, ekonomik hayatı da bu bağlamda etkilemiş, çok üretip çok tüketme, sonucunda çok kazanma arzusu zaman zaman ahlâkî kaygıların göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Oysa ahîlik kurumu helâl kazancın paylaşılarak, ikram edilerek tayyib olmasını “Kapısı, sofrası ve eli açık; gözü, dili ve beli kapalı” olma ilkesiyle sağlayıp teşkilâtın bir meslek kurumu olmasının yanında nefis terbiyesi ve tezkiyesi anlamında bir tasavvuf kurumu niteliği kazanmasını temin etmiştir.

Bir başka bakış açısıyla ahîlikte verilen eğitimin ahlâkî, askerî ve mesleki olmak üzere üç ana başlıkta toplanabileceği ifade edilse de ahlâk eğitiminin daha baskın olduğu görülür (Demir, 2001; Erken, 2008). Çünkü sosyal hayatın temelinden ahlâkî erdemler çekilip alınırsa geriye sağlam zemine oturacak ilke bulunamaz. Ahî, vicdanını kendi üzerine gözcü koyan adamdır. Helâlden kazanan, yerinde ve yeterince harcayan, ölçü tartı ehli olan, yararlı şeyler üreten ve yardım edendir (Sancaklı, 2010).

Ahîlik teşkilatında eğitime özel bir önem verilmiştir (Ecer, 2001). Ahîliğin eğitim ve öğretimle ilgili amaçları aşağıda sayılanlar olsa da aslında bunlar genel ilkelerin özünü ihtiva etmektedir (Durak ve Yücel, 2010; Erken, 2008). Bu doğrultuda;

- İnsanı kâmil bir hale getirmek,
- Bireyi çocukluğundan itibaren hayata hazırlamak,
- Tavır ve davranışlarında dengeli hareket edebilen, çevresine uyum sağlayan ve başkalarının haklarına riayet etmesini bilen insanlar yetiştirmek,
- Mensuplarını bir mesleğe sahip insanlar olarak yetiştirebilmek,
- Vatan savunması, otorite boşluğunun doldurulması için askeri güç kullanmak,
- Kültür ve sanat erbabı yetiştirmek,
- Dürüst, namuslu üretken bireyler meydana getirmek.
- Egosuna hâkim olmak
- Yaratıcının emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak,
- İyi kalpli, iyiliksever ve cömert olmak,
- Misafirperverlik,
- Kimsenin aleyhinde konuşmamak,
- Hak ve adaletten yana olmak,
- Haklı güçsüzün hakkını, haksız olan güçlüden almasına yardım etmek ahîliğin amaçları arasında sayılabilir.

Toplumsal huzurun, birlik ve beraberliğin tesis edilmesinde önemli bir yeri olan ahîlik kurumunun, sosyal hayatın tümüne yönelik ilkeleri vardır. Her ne kadar zaman zaman ahîlik ilkelerinin Kur’an’dan alındığı ifade edilse de (Erdoğan, 2014) bütün ilkeler için -falan ilkenin kaynağı falan ayet şeklinde- ifade etmek bilimsel açıdan mümkün görülmemekte, ancak ilkelerin ruhu ve özü itibarıyla Kur’an’la çelişmediğini söylemenin daha doğru olduğu düşünülmektedir. Bu ilkeler ile ferdin meslekî ve ahlâkî yönden olgunlaştırılmasının hedeflendiği söylenebilir.

Bu ilkeler gruplandırılarak şöyle sıralanabilir: (Aras, 2012; Aydın, 2011; Bıyıklı, 2000; Çalışkan ve İkiz, 1993; Doğan, 2006; Durak ve Yücel, 2010; Erken, 2008; Ekinci, 2008; Göktaş, 2011; Kantarcı, 2007; İvgin, Ts; Kaya, 2013 Köksal, 2006; Sancaklı, 2008; Tezcan, 1991; Ülgen, 1996;).

İnsan-İnsan İlişkisi

- Kötü söz ve hakaretlerden kaçınmak
- Sır saklamak
- Riyakakâr ve yiyicilerden uzak durmak
- İkramda ve iyilikte bulununca başa kalkmamak
- Gelmevene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek
- Yaptığı iyilikten karşılık beklememek
- Maiyyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek
- Örf, adet ve törelere Uymak
- Başkalarının malına hıyanet etmemek
- Dedikodu etmemek
- Hizmette ayırım yapmamak
- Cömert, ikram, kerem ve lutuf sahibi olmak
- Hataları yüze vurmamak
- Dostluğa önem vermek
- Suçluya yumuşak davranmak
- Kötülük edenlere iyilikte bulunmak
- Küçüklere karşı sevgi, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak
- Komşularına iyilik etmek
- Fakirlerle dost olmak, zenginlere, zenginliği sebebiyle itibar etmemek

Allah- İnsan İlişkisi

- Yapılan iyilik ve hayırda hakkın hoşnutluğundan başka bir şey gözetmemek
- Allah'a güvenmek
- Hakkı muhafaza
- Yaratan sebebiyle yaratılanı hoş görmek
- Hakkı söylemek

İş-Sorumluluk İlişkisi

- Bir sanat ve meslek sahibi olmak
- Ahiler birkaç iş veya sanatla değil, yeteneklerine uygun olan tek bir iş veya sanatla uğraşmalı
- Âlimlerle dost olup dostlara danışmak
- İlim sahibi olmalı, ulemayı sevmeli, onlara karşı küçük düşmemeli, öğrendiği bilgileri yerinde ve zamanında kullanmalı
- İşinde ve hayatında güvenilir olmalı
- Başkalarının işlerini gönülden samimi olarak yapmak

İnsan-Ahlak İlişkisi

- Tatlı dilli, güler yüzlü olmak
- Sabır ehli olmak

- Öfkesine hâkim olmak
- Makam ve mevki sahibi iken tevazu sahibi olmak
- Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak
- Bela ve musibetlere sabır ve tahammüllü olmak
- İyi huylu ve güzel ahlâklı olmak
- Gözü tok kanaat sahibi olmak
- Eli, kapısı, sofrası açık olmak
- İçi, dışı, özü, sözü bir olmak
- Dünyaya ait şeylerle övünmemek, kibirlenmemek
- Sözünü bilmek ve sözünde durmak
- Utanma duygusuna sahip olmak
- İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak

Aslında ahîlik ilkeleri sadece bu teşkilatla ortaya çıkan değer anlayışı değil, kadim kültürümüzde de bulabileceğimiz güzelliklerdir. Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî de Makalât'ında bu değerlerden bahsetmektedir (Çoban, 2016; Hacı Bektâş-ı Velî, 2011).

Bir başka ifade ile Ahîlik ilkeleri bugün ihtiyaç duyduğumuz, belki de ilerleyen zamanlarda savrulan ticarî ahlâk anlayışımız ile sekülerleşen dünya algımıza karşı bireyin ve toplumun sığınak noktası haline gelecek önemli bir liman olduğu ve bunların genellikle İslam ahlâk anlayışı temeli üzerine oturduğu görülecektir.

Ahîlik İlkeleri İle Değerler Eğitimi Yönergesi'nde Sayılan Değerlerin Birlikte Değerlendirilmesi

<i>Ahîlik İlkeleri</i>	<i>Değerler Eğt. Yönergesi Değerleri</i>
Küçüklere karşı sevgi ile davranmak	Sevgi
İşinde ve hayatında güvenilir	Sorumluluk
ahdinde sözünde vefalı olmak	
Büyüklerle karşı saygılı olmak	Saygı
Yaradan dolayısıyla yaratılan hoş görmek	Hoşgörü
İnsanların işlerini samimi gönülden yapmak ve inanç ve ibadetlerinde ihlaslı olmak	Duyarlılık
Tatlı dilli, güler yüzlü olmak	Nazik olmak
Hak için hakkı söylemekten korkmamak	Doğruluk
İşinde ve hayatında doğru ve güvenilir olmak	Özgüven
Hakkı korumak	Dürüstlük
hakka riayetle haksızlığı önlemek.	
Ahînin eli, kapısı sofrası açık olmak	Paylaşmak
Sanat ve meslek sahibi olmak	Estetik duyguları önemsemek
Cömert ikram ve kerem sahibi olmak	Misafirperverlik
Makam ve mevki sahibi iken tevazu sahibi olmak	Alçakgönüllülük
Kötülük edenlere iyilik etmek	İyilik

komşularına iyilik etmek
Yaptığı iyilikten karşılık beklememek
İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak

Genel olarak Değerler Eğitimi Yönergesi'nde yerel değerler olmakla birlikte evrensel değerlerin daha fazla olduğu görülür. Bunun sebebinin zaman ve şartlara göre ahî teşkilatı içinde yer alan bireyin davranış haline getirmesi istenilen ve eğitimi verilen değerlerin tespit edilmiş olması düşüncesi olabilir. Değerler Eğitimi Yönergesi'nde yer alan değerlerin son dönemde ortaya çıkan meydan okumalara karşı ortaya çıkan savunma mekanizmalarından birisi olduğu düşünülen liderlik ve bağımsız ve özgür düşünmek, kültürel mirasa sahip çıkmak son dönemde gündeme gelen değerler olduğu için ahilik ilkeleri arasında yer almamış olabilir.

Hem ahilik ilkelerinde hem de değerler eğitimi yönergesinde bazen ismen bazen da muhteva olarak birlikte ele alınan değerler olmasına rağmen, yukarıda belirtildiği gibi birisinde ihtiyaca binaen var olduğu düşünülen, ancak diğerinde olmayan değerler de mevcuttur. Aynı ya da yakın muhtevada olmasına rağmen aynı şekilde isimlendirilmeyen değerler de vardır.

Sonuç ve Öneriler

Tarihî süreçte yüzlerce yıl yaşamış devletlerin toplumsal ölçekte sağlam zeminde oturdukları ve güçlü sosyal kurumlara sahip oldukları görülür. Asırlara uzanan mazisiyle tarihimizde silinemez tesirler bırakan ahilik kültür ve felsefesinin yeniden gündeme getirilerek gelecek nesillere aktarılması, seküler düşünce ve popüler kültürün insanda yaptığı ahlâk erozyonu ve nerede biteceği belli olmayan savrulmaların önüne geçilerek dünyaya kadim bir model sunmak ve madde ve mânâ dengesini somut bir şekilde ortaya koymak için bu eğitim kurumunun anlatılması ve anlaşılmasını zaruri kılmaktadır.

Güçlü gelenekler toplumsal problemlerin dönüştürülmesi ve çözümünde önemli bir kaynaktır. Ahilik bizim dünyaya bakışımızda ve problemlerimizin çözümünde insan ve ahlâk eksenli alternatifler sunması bakımından önemli bir sosyal kurumdur. Bu yüzden ahiliği daha iyi anlamamız, medeniyet müktesebâtımızı bütün canlılığıyla maddeden manaya, kuvveden fiile taşıyacak bir idrak ve düşüncenin takipçisi olmamız gerekmektedir. Her türlü pragmatist düşünceden arınarak, ayırım yapmadan insana hizmeti önceleyen ve bunu erdem bilen ahî, arkasında yüzlerce yıl örnek alınacak bir insanlık modelini miras bırakmıştır.

Ahilik ilkeleri, birçok sosyal problemin çözümünde önemli katkılar sağlayabilir. Değerler Eğitimi Yönergesi'nde "Millî, manevî ve kültürel değerlerini tanıyan, bu değerleri benimseyen ve saygı duyan; kendilerine, ailelerine, topluma ve çevreye olumlu katkılar yapan, iş birliği içinde çalışan, hoşgörülü ve paylaşmayı bilen, bireysel ve toplumsal sorunları tanıyan ve bu sorunlara çözüm yolları arama alışkanlığına sahip, üretken bireyler yetiştirilmesini sağlamak" şeklinde ifade edilen değerlerin mazimizde yer alan ve bazen Mevlana, bazen Yunus, bazen Hacı Bektâş-ı Velî bazen de Ahî Evran'ın düşüncelerinde mücessem hale gelmiş değerlerle birlikte müzakere edildiği ve çıkış noktası olarak kullanıldığı düşünülmemektedir. Bu sebeple tarihi bir miras olarak tevarüs ettiğimiz değerlerin zengin manası bu yönergeye yansımamaktadır. Oysa gerek ahlâk ilkeleri gerekse değerler konusunun evrensel yönünden daha çok mahallî ve millî bir yönü vardır. Zikredilen zevâtın düşünceleri de evrensel olmaktan ziyade mahallî ve millîdir. Ayrıca değerler eğitiminde konu edilen değerler soyut, ahilikte bahsedilen ilkeler ise somuttur. Somut olan hedefin gerçekleştirilmesi hem muhteva hem de öğretim ilkeleri açısından daha kolaydır.

Ahilik ilkelerinde ele alınan değerlerin bugün de bireyin, ailenin ve toplumun ihtiyaç duyduğu prensipleri ve davranış şekillerini ihtiva ettiği ifade edilirken, alabildiğine köpürtülen tüketim çılgınlığı ve vahşi kapitalizmin ahlâkî ilkeleri göz ardı ederek ne pahasına olursa olsun satmak için üretmek

düşüncesi, insanımızı hem fedakârlıktan hem diğergâmlıktan, hem sehâvetten, hem de îsardan uzaklaştırmış, sadece kendisini düşünen, egosunun tatmini ile mutlu olan bir tip haline getirmiştir. Bu hem ekonomik hem sosyal hem de ferdî planda travmalar oluşturabilir ki, bugün millet olarak yaşadığımız, ahlakî ve ictimâî problemlerin birçoğunun temelinde ticarî alanda asgarî ölçekte ilkesiz davranmak yatmaktadır.

Günümüzde eline, beline, diline hâkim; eli, sofrası ve kapısı açık insanlara, benmerkezci düşüncenin topluma vereceği zararların önlenmesi ve toplumsal huzurun sağlanması adına çok ihtiyaç vardır.

Ekonomi-Ahlâk dengesi ele alındığı zaman da ahîlik ilkeleri ile ilgili olarak, üzerinde durulması, ilkelerin düşünceden fiile geçirilmesi ve yükseköğretim kurumlarında farklı anabilim dallarında tematik çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim tarihi (M.Ö. 1000-M.S.2009)*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Anadol, C. (1991). *Türk İslam medeniyetinde ahilik kültürü ve fütüvvetnâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Araş, O. N. (2012). *Günümüz işletmelerinde ortaklık kültürünün tesisinde ahilik temel ilkelerinin yeri ve önemi*. Kırşehir: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayınları.
- Atalay, R. (1999). *Divanü lügati-t Türk tercümesi*. Ankara: TDK.
- Aydın, N. (2011). Hz. Peygamber'in sünnetinde ahilik değerler sisteminin temel referansları (ed.) Çavuşoğlu, A. Kayseri: *Ahî Uluslararası Sempozyumu Kalite Merkezli Bir Yaşam Bildiri Kitabı*.
- Bayram, M. (1981). *Anadolu Selçuklulardan günümüze din eğitimi*. Türkiye'de I. Din Eğitimi Semineri. Ankara: A. Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları
- Bayram, M. (1993). *Şeyh Evhadü'd-dîn Hâmîd el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*. Konya: Damla Yayınları
- Bayram, M. (2006). *Ahi Evren tasavvufî düşüncenin esasları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Bıyıklı, Y. (2000). *Ahilik*. Trabzon: Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği Yayınları
- Bolay, S.H. (2013). *Aşkın değerler buhranı*. İstanbul: Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, Dem Yayınları.
- Burak, D. M. (2012). *Bireyin toplumsallaşmasında ahiliğin yeri ve önemi*. Kırşehir (Ed.) Ceylan, K. II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu.
- Çağatay, N. (1991). *Ahilik nedir?* Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları
- Çağatay, N. (1974). *Bir Türk kurumu olan ahilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Yayınları.
- Çalışkan, Y. ve İkiz M. L. (1993). *Kültür, sanat ve medeniyetimizde ahilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çevik, İ. (1986). *Endüstriyel mesleki ve teknik öğretimde örgütlenme sorunları*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Türk ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), Ankara.
- Çoban, M. (2016). Değerler eğitiminin referansları bağlamında Hacı Bektaş-ı Velî'nin Makâlâtı. *Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 13(1) 1-22.
- Demir, G. (2009). Ahilik ve yükselen değerler. *Görüş Dergisi*. 4(4), 102-117.
- Demirci, M. (1992). Ahilikte tasavvufi boyut, fütüvvet. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11(26), 83-90.
- Demirpolat, A. ve Akça, G. (2004). Ahilik ve Türk sosyo-kültürel hayatına katkıları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*, 15, 356-376.
- Doğan, H., (2006). *Ahilik ve örtülü bilgi günümüz işletmecilerine dersler*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Durak, İ. ve Yücel, A. (2010). Ahiliğin sosyo-ekonomik etkileri ve günümüze yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2) 151-168.
- Ecer, A. V. (2011). Ahmet Yesevî Dervişi Ahî Evran ve Kayseri'de Ahilik. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 47-64.

- Ekinci, Y. (2008). *Ahîlik*. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Ekinci, Y. (1991). *Ahîlik*. Ankara: Sistem Ofset.
- Erdoğan, R. T. (2014). *Ahîlik ansiklopedisi 1*. Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları.
- Erken, V. (2008). *Bir sivil örgütlenme modeli ahîlik*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Ertürk, S. (2013). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- Fayda, M. (1966). *Anadolu ahi teşkilatı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Göktaş, V. (2011). *Ahîlik ve tasavvuftaki bazı müşterek ahlâki öğeler*. Ahîlik Uluslararası Sempozyumu. Kalite Merkezli Bir Yaşam, ss. 107-124.
- Günşen, A. (2014). *Ahîlik ansiklopedisi 1*. Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları.
- Güllülü, S. (1977). *Sosyoloji açısından ahi birlikleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hacı Bektâş-ı Velî. (2011). *Makalât*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İvgin, H. (1996). Ahîlerde ahlâkî değerler ve bunların ticarete uygulaması, *1. Uluslararası Ahîlik Kültürü Sempozyum Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karakitapoğlu, Z. (1996). *Contemporary value orientations of adults and university students*. Unpublished Master Thesis, METU The Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Karaman, R. (2014). Türk ahi teşkilatının işleyişi ve çorum tarihinde ahilik. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 93-109.
- Kaşgarlı, M. (1970). *Divan- ı lügat- it Türk I*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kaya, U. (2013). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da ahlâk eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Kazıcı, Z. (1969). *İslam kültür ve medeniyeti*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köksal, M. F. (2006). *Ahî Evran ve ahîlik*, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları.
- Köylü, M. ve Altaş N. (2014) *Din eğitimi*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Küçükdağ, Y., Erdemir, Y. ve Şahin, B. (2016). *Ahîlik ansiklopedisi 1*. Ankara: TC. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.
- Meglino, B. M. ve Ravlin, E. C. (1998). Individual values in organizations. *Concepts, Controversies And Research Journal of Management*, 24(3).
- Memduoğlu, H. B. ve Yılmaz, K. (2012) *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özgüven, İ. (1999). Psikolojik testler. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özköse, K. (2011). Ahîlikte ahlâk ve meslek eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1) 87-103.
- Sancaklı, S. (2008). *Ahîlik ahlâkının oluşumunda hadislerin etkisi*. 1.Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu, 901-928.
- Sancaklı, S. (2010). Ahilik ahlakının oluşumunda hadislerin etkisi. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-18
- Şahin, İ. (1988). *Ahî Evran*. TDVİA I. 529-530.
- Şeker, M. (1997). *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Turan, K. (1996). *Ahîlikten günümüze mesleki ve teknik eğitimin tarihi gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu (1973). *Cumhuriyetin ellinci yılında esnaf ve sanatkâr*. Ankara: Güneş Matbaacılık.

Uçma, İ. (2011). *Bir sosyal siyaset kurumu olarak ahilik*. İstanbul: İşaret Yayınları

Ülgen, E. (1996). *Osmanlı ansiklopedisi*. İstanbul: İz Yayınları.

Yavuz, K. (1998). *Günümüzde din eğitimi*, Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Extended Abstract

Akhizm, which aims to educate and socialize trades around certain principles, is an artisan organization that has been influential in our individual, economic, social and cultural life, which has been influenced by the tradition of Futuvvet. Our society is complaining about the deceiving and losing of our people in commercial activities as a consequence of deviating from the principals that regulate commercial life today.

Values education aims to change behavior in school age, especially through individual, social and national scale education, when it is considered in terms of cultural, moral and religious distortions that have recently emerged in societies and constitute serious threats to the future.

Value is what is wanted and needed. The concept of value in theory carries a very, practical / practical character. So it is aimed at ideal and action. One's fullness, wealth, fortune, desire, sense, something high qualifications, assets, ability, ability, power comes to mean. It is the abstract measure that determines the importance of something, the provision of value, the value, the measure of something that can be measured with money, the one with high and useful qualities, the superior and useful qualities, the thing which is in connection with the object as a person, narration by number; a social group or society is treated as a common thought, purpose, fundamental moral principle or belief that is accepted and deemed correct and necessary by a majority of its members in order to provide and maintain its own existence, unity, functioning and continuity.

In the last period, education of value has become more and more talked in our society as a concept, and it has taken place in practice in order to be taught as a course in official legislation. Collected in 2010 XVIII. "Values Education Directive" has been prepared in accordance with the decisions of the National Education Council. These decisions include information on the nature and duties of the implementation of the Values education and are summarized as follows, s. "The Ministry of National Education should conduct a quarterly field survey to determine the Values our children and young people have, Programs should include national and universal values rather than value transfer, and that societies are composed of people with similar preferences; A preference education of value should be educated; All courses that train teachers should be given a course on teaching value and education of values should be included in in-service training programs of teachers in the system; Common values should be emphasized and the wealth of value differences must be made aware of; The program and materials to be used jointly by field teachers should be developed by working together with STKs; Value education should be included in all programs and lessons and in this subject, cooperation should be made with teachers, administrators, students, families and the environment and mass media should be used for awareness building. Rewarding criteria should be made for students who demonstrate exemplary behavior in terms of value education; Importance should be given to research and educational studies aimed at raising awareness of the relationship between media and Values education; Necessary legal arrangements should be made; Besides the academic achievements of the students, investment should also be made towards emotional, social and spiritual intelligence developments which are important in the formation of values; Values should be taught more effectively in all educational institutions with a pluralistic approach to the "religious culture and ethics" course, which plays an important role in education(mebk12.meb.gov.tr, 2013).

It is possible to see the principles which are the necessity of social life as well as the principles based on Qur'an and sunnah. Overall Akhizm directly connected to the understanding of Islamic mysticism in an important place in "brotherhood" to spread in a short time due to the recall and has been accepted. As can be understood from the explanations, Ahîqîh tried not only to be a widespread or vocational education institution but also to make the müntesians belong to the Sufi thought.

One of the factors that influenced the emergence of Akhizm was that it was necessary for tradesmen coming from Asia to Anatolia to be able to hold, compete and cultivate a new culture of living against the Byzantine artisans and at the same time to place artistic morality and quality. Thus, Akhi has not only become an economic institution, but also has a military, political, economic, military, and important role in the adoption of urban life.

Apart from the state authority, the Akhis associations are organized as a social security mechanism that will protect the rights of the workers, the consumers and even the society and the nature as cooperation developed completely between the masters.

In Values Education Directive, the words "to recognize, respect and respect national, spiritual and cultural values; To provide them with the training of productive individuals who make positive contributions to themselves, to their families, to the community and to the environment, to working in a union, to be tolerant and to share, to recognize individual and social problems and to search for solutions to these problems." sometimes Yunus, sometimes Hajj Bektash-i Veli, and sometimes in the minds of Akhî Evran, which have been negotiated with the values that have become intricate. For this reason, the rich sense of the values we have inherited as a historical heritage does not reflect this directive. However, both moral principles and values are more local and national than universal. The mentions of the zealists are also local and national rather than universal.

When the economic-moral balance is taken into account, it is thought that the principles of Akhizm should be emphasized, principles should be preconceived, and thematic studies should be done in different branches of higher education in higher education institutions.

İşte Benim Kimliğim: Moda ve Medyanın Kadınların Kimlik İnşası ve İdeal Beden Söylemlerindeki Rolü Üzerine

Mine İmren

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bursa
mimrenn@uludag.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0660-5396>

Derleme

Geliş Tarihi: 15.09.2017 Revize Tarihi: 15.12.2017 Kabul Tarihi: 08.02.2018

Atf Bilgisi

İmren, M. (2018). İşte Benim Kimliğim: Moda ve Medyanın Kadınların Kimlik İnşası ve İdeal Beden Söylemlerindeki Rolü Üzerine, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 103-111. Doi: 10.31592/aeusbed.338524

ÖZ

Günümüz görsel dünyasında imgeler oldukça büyük önem taşımaktadır. İnsanoğlu giyinmeye başladığından bu yana, giysi ve aksesuarları ile kendilerine dair bilgileri aktarabildikleri küçük ve güçlü bir imge dünyası sunmuştur. Moda da kültüre veya döneme göre değişebilen giysi ve aksesuarlar ile bu anlamda bireylerin iletişim araçlarından biri haline gelmiştir. Ancak, moda özellikle kadınların hem giysileri ile yansıttıkları kimliklerini hem de bedenleri ile ilgili algılarını sürekli manipüle eden bir araç haline dönüşmüş bulunmaktadır. Günlük yaşamda bireyler, özellikle de kadınlar bedeninin olması gerektiği düşünülen ideal şekline dair normlara, medya aracılığı ile açık veya örtük bir şekilde maruz kalmaktadır. Tüm bunlar bir arada ele alındığında ise, medya ve moda işbirliğinin kadının beden imgesi ve kimlik inşasındaki rolü literatürde ilgi çeken ve incelenmeye değer bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu neden ile bu çalışmada, moda ve medya işbirliğinin kadınların ideal beden söylemlerini içselleştirmelerindeki ve giysi ve aksesuarlar üzerinden kendi kimliklerini inşa etmeleri üzerindeki olası rolü, alan yazın kapsamında incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: moda, ideal beden, medya, kimlik

That's My Identity: On the Role of The Fashion and Media on Women' Construction of Identity and Discourses of Ideal Body

ABSTRACT

Images are very important in today's visual World. They have served as a mini-yet-mighty image world which humankind is able to convey information about themselves via their clothes and accessories. In this sense, fashion with its clothes and accessories that vary depending on the culture and era, has turned into a communication vehicle among individuals. However, especially for women, fashion has transformed into a vehicle both manipulating their identity reflected by clothes or their body perception. In daily life, especially women are exposed to thoughts about ideal body shape norms either explicitly or implicitly by the media products, owing to the technological era. Taken into consider all of these, the topic of collaboration of fashion and media on women' body image and identity construction became an interesting and remarkable topic in the literature. In this review, it is argued that the role of collaboration of fashion and media on women's identity construction and internalization of ideal body perception.

Key words: fashion, ideal body, media, identity

Giriş

Moda, sürekli değişen giysi ve aksesuarları içeren bir alan olmanın dışında; kişilere sahip oldukları ürünlerle nasıl görünecekleri, nasıl hissedecekleri konusunda sunduğu etiketlerle bir nevi yeni kimlikler sunuyor gibi görünmektedir. Örneğin, çeşitli giysi ve aksesuar markalarına ait reklam sloganlarında veya o yılın modası ile ilgili soru yöneltilen modacıların konuşmalarında, belirli türde ürünler için "içinizdeki seksi kadını ortaya çıkaracak" ya da "içinizdeki çılgın kadına hitap ediyor" gibi örnekler kaynağı belirsiz bir şekilde zihinde canlanabilmektedir. Aynı şekilde moda ürünlerinin belirli görünüme sahip bedenlerde (zayıf, uzun gibi) sergilenmesi veya yine modacıların giysi ve aksesuarları kullanarak kadınların nasıl daha ince ve/veya daha uzun görünmeleri gerektiği ile ilgili yorumları, olması gereken ideal bir bedene vurgu yapmaktadır. Çeşitli medya araçları ile (TV, dergi, internet

siteleri vs.) insanlara ulaşan moda görselleri özellikle kadınları hedef almakta ve kadınların da farkında olarak veya olmayarak maruz kaldıkları bu görsellerin sunduğu, istenilen kimliğin nasıl yansıtılacağı ve ideal bedene ulaşma veya bedeni ideal gösterme hakkındaki tüyolardan etkilendikleri bilinmektedir (Baudrillard, 2012; Fouts ve Burgraf, 1999). Grogan (1999), TV'nin özellikle de ideal beden hakkında çok fazla uyarıcı içerdiğini ve böylece bu anlamdaki etkisinin de kaçınılmaz olacağını dile getirmektedir (Aslan, 2001; Oğuz, 2005). Örneğin, son zamanlarda televizyon ekranlarında yılın modası olarak belirlenen ürünlerin özelliklerine dair tanıtıcı bilgilerin aktarıldığı çeşitli moda programları veya moda yarışma programlarında kullanılan söylemler kadınların giysi ve aksesuar tercihlerinden bahsedilirken kullanılan söylemler hem ideal bedeni vurgulamakta hem de kimlik inşasına zemin hazırlıyor gibi görünmektedirler.

Kadınların kimlik inşasının moda ile ilişkisi çok tartışılmasına rağmen az araştırılan bir konudur (Yağlı, 2012). Değişenin sadece gardıroptaki giysiler olmadığı, aynı zamanda kadınların kimliğinin de giysilerle birlikte değişim gösterdiği düşünülmektedir (Guy ve Banim, 2000). King (2004) kimliklerin giysiler yoluyla değiştiğini veya sabitlendiğini öne sürmektedir. Bu düşünce de; giysiler ile birlikte değiştiği öne sürülen kimliğin, giysi tercihinin değişmediği, yani benzer görünüm sağlayan giysilerin sıklıkla tercih edildiği durumda sabit hale geldiği yorumuna açık görünmektedir. Giddens (1991) ve Shelling (1993) gibi düşünürler ise, beden de aynı zamanda kimliği yansıtacak bir araç niteliğine sahip olduğunu düşünmektedir (akt. Oğuz 2005).

Bu açılarından bakıldığında giysiler, ideal beden imajı ve kimlik arasında sıkı bir ilişki olduğunu düşündürmektedir. Bireyler içinde buldukları topluma ait kültür, değer yargısı, ideoloji gibi çeşitli birimler tarafından şekillendirilmiş bir dil kullanmakta ve baskın olan değerler dil aracılığı ile dayatılabildiği gibi, görsel medya tarafından da desteklenmektedir (Bedük, 2009). Bu bağlamda bu derlemenin amacı da, kadınların ideal beden algıları ve kimlik inşası üzerine görüş ve çalışmaları moda ve medya iş birliği temelinde ele almaktır.

Moda ve Kimlik

Moda, beden ve güzellik odağında kimlik, statü, beğeni gibi kavramları hem dönüştürmekte (Yağlı, 2012) hem de bunlar tarafından şekillenebilmektedir. Bu dönüşümlü etkileşim, tarihte moda ile ilgili değişimlere bakıldığında en iyi şekilde görülebilmektedir. Modanın tarihi hakkında iki görüş bulunmaktadır (Barbarosoğlu, 2009'dan akt., Eke, 2013). Bu görüşlerden biri, moda denen kavramı reddederek moda denen şeyin aslında birtakım amaçlarla kullanılmış olan semboller olduğunu dile getirmekte, diğer görüş ise modayı sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkmış ve yüksek zümreyi sınıfsal olarak diğer bireylerden ayrı tutan görsel bir öğe olarak görmektedir (Daynes, 2007'den akt., Eke 2013). Moda'nın döneme ait dil üzerinden nasıl kullanıldığı ve meşrulaştırıldığı oldukça ilgi çekicidir. Moda kelimesi, "mod" kelimesinden türeyerek tüm diziyi temsil eden tepe noktası anlamında kullanılmıştır (Gürsoy, 2004'ten akt., Eke, 2013). Kelimenin türetilmiş olduğu kökün anlamına bakıldığında, soyluların giysiler aracılığıyla ve moda söylemi üzerinden kendi üst konumdaki statüsünü ilan etmesi ve vurgulaması olarak yorumlanabilir. Özetle, moda Avrupa'da tarih boyunca toplumsal roller, statü, hiyerarşi gibi kavramlarda belirginleştirme aracı olarak kullanılmıştır.

Türkiye'de tarihsel açıdan bakıldığında, Osmanlı döneminde giysi ve aksesuarlar daha çok ayırt edicilik (Yeniçeri-Kazasker gibi) üzerinden şekillenmiş ve bu amaçla kullanılmıştır (İlyasoğlu, 1994'ten akt., Eke, 2013). Cumhuriyet döneminde ise kılık kıyafet kanunu gibi yasalarla getirilen düzenlemeler beraberinde küreselleşmeye katılımı getirmiştir (Eke, 2013). Kılık kıyafete dair yasal düzenlemeler sonrasında çeşitli kaynak veya belgeselerde görülen fotoğraflar Cumhuriyet Dönemi kadınlarının ve aynı dönem Avrupalı kadınların giyimlerinin benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Dilimizde ise moda daha çok geçici bir yenilik anlamında kullanılmaktadır (TDK, b.t.). Bu şekilde bakıldığında yenilik olarak görülmesinin yanında geçiciliği vurgulanmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte artık giysiler statü, rol, hiyerarşik konum belirleme anlamında ikinci plana atılmış ancak beden ve kimlik temsili açısından oldukça önemli olmuştur (Eke, 2013). İçinde bulunduğumuz yüzyılda moda, kendi içinde alt gruplara ayrılmış ve bireylerin ait oldukları gruba uygun şekilde kendilerini temsil etmesini sağlayacak farklı nesnelere çeşitlenmiştir. Bu anlamda düşü-

nüldüğünde moda, hem sınıfların ayrımını hem de sınıf içi farklılığı temsilen sembolik bir araca dönüşmüştür (Yağlı, 2012). Bu semboller kişilerin kendileri ve diğerlerinin kimliklerini bu görüngüler üzerinden yansıtmalarını ve anlamalarını sağlamıştır. Böylelikle giysiler de kimlik ile bağdaştırılmıştır (Türkoğlu, 2000'den akt., Yağlı, 2012). Bu şekilde beden aracılığı ile giysinin kimliği temsili, değişen beğenilerle birlikte kimliği de bir nevi değişime uğratmaktadır (Yağlı, 2012). Moda tüketim açısından ele alındığında da, tüketicilerin nesnelere hem kendi kimliklerini belirleme ve kendini bir eğilime ait olarak tanımlama açısından hem de bunu diğerlerine yansıtmaya açısından da aracı olmaktadır (Binay, 2010).

Sonuç olarak, sürekli değişen moda ile dönemsel olarak kimlik tanımları da değişime uğramış ve moda bireylerin kendilerini ortaya koymaya yardımcı olmuş gibi görünmektedir. Görselliğin ön plana çıktığı günümüzde, giysiler insanların kendilerini ifade etmede kullandığı dillerden biri haline gelmiştir. Öyle ki, giysiler moda uyumuna bakılmaksızın kişinin kimliğini yansıtan bir araç olmuştur (Eke, 2013; Oğuz, 2005). Özetle, Tungate (2006)' in de dile getirdiği gibi moda uğruna satın alınanlar aslında kimliklerdir (akt. Eke, 2013). Bu görüşler en açık bir biçimde günümüz moda yarışma programlarında gözlenmektedir. Bu yarışmalarda kadınlar giysi ve aksesuarları ile moda uyumlarının yanı sıra her seferinde farklı bir "tarza" bürünme durumlarına göre jüri ve diğer yarışmacılar tarafından değerlendirilmektedir. Programda kadınların giyim ve aksesuar tercihleri ile sahip oldukları ve dış görünüşlerine yansıttıklarının farklı "tarzlar" olduğu söylene de değerlendirme yapılırken kullanılan ifadeler ("*karşımda ağır başlı/çilgin/baştan çıkaran/ciddi/rüküş /hanım hanımcık vs. bir kadın görüyorum*" gibi) kişilerin bu giysilerle birlikte sadece bir "tarza" değil, aynı zamanda bir kimliğe sahip olduklarını göstermektedir. Moda üzerine olan bu yarışma programları, kişilere tercih ettikleri giysi ve aksesuarlar ile çeşitli kimlikler edinme ve bu kimlikleri değiştirebilme konusunda imkân sunmaktadır. Böylece, kişiler giysiler üzerinden ortaya koydukları söylemleri ile kimliklerini inşa etmektedirler.

İdeal Beden

Çocuğun kendi bedeninin farkına varması ile başlayan beden algısı, diğerleriyle karşılaştırma süreçlerinden geçerek gelişir ve ömür boyu sürer (Özaltın, 2003). Bedenler arasındaki bu kıyaslama temelde ideal beden imajının bir ürünü olarak görülebilir. Çünkü Özaltın 'a göre (2003) ideal beden, beden görünmesi gerektiği düşünülen zihinsel bir idealde kıyaslanmasını içermektedir. Beden imajı kişinin bedeni hakkındaki zihinsel imgelemi (Eke, 2013) olarak ele alındığında; kültürün, modanın veya medyanın popüler olanı ve dolayısıyla ideal olanı belirlemesi nedeni ile ideal beden imajını etkileyebilmektedir (Öner, Telatar ve Yeşildağ; 2015; Özaltın, 2003; Ünüvar, 2006'dan akt., Hamurcu.). Guy ve Banim (2000) çalışmalarında, kadınların "olmak istedikleri kadın" hakkındaki görüşlerini dile getirirken kullandıkları kelimeler üzerinden kendi kimliklerini ve bedenlerini nasıl etiketlediklerini açık bir şekilde göstermiştir. Giysi, bedeni koruyan, saran ve kimliği yansıtan işlevlerinin dışında, aynı zamanda bedende istenen kısımlarının vurgulanarak veya gizlenerek yönlendirilebilmesine imkân sağlayan bir nesnedir (Guy ve Banim, 2000). Giysinin bu şekilde yönlendirilmesi idealize edilmiş beden imajını yansıtmaya olanak verebilir. Örneğin, ideal beden tarifine uygun görünümü sağlayacak giysiler tercih edilebilir. Guy ve Banim (2000), modanın kadın bedeni üzerinde çeşitli değişimler yaptığını öne sürmektedir. Günümüzde moda bu anlamda ele alındığında sadece giyim kuşam ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda beden ile ilgili fiziksel özellikleri de çoktan kapsamına almış gibi görünmektedir (Eke, 2013). Böylece, moda ile birlikte sadece giysiler değil bedensel beğeniler de değişime uğramaktadır (Yağlı, 2012).

Foucault (2007), beden iktidar tarafından şekillendirildiği üzerinde durmaktadır, ancak günümüzde bedenin şekillendirildiği yegâne mekân ekran gibi görünmektedir (Kınak, 2012). Bu nedenle, ideal bedeni şekillendiren sadece moda olmadığı açıkça gözlenebilmektedir. Toplumsal olarak bazı beden imajlarının ideal olarak benimsenmesi medya aracılığı ile dayatılmaktadır (Stice, Schupak-Neuberg, Show, Shaw ve Stein 1994). TV hemen her evde olan bir medya aracı olduğundan her konudaki etkiyi yayma açısından oldukça etkili görünmektedir. Kadınlar, erkeklere göre ideal beden imajına daha fazla konu olmakta ve medya üzerinden veya kültürel olarak bu konuda daha fazla norma maruz kalmaktadır (Lin, 1998). Böylece kadınlar, karşılaştırma yapabilecekleri daha fazla ideal beden imajına maruz kalmaktadır. Bu durum, zayıf bedeni ideal olarak gören kadınların daha fazla medya imajlarıyla karşılaştırma yaptıklarını ortaya koyan çalışmalarca desteklenmektedir (Aslan, 2001).

Ayrıca, moda hakkındaki yarışma programlarında kadınlar giysi ve aksesuar tercihleri ile bedenlerini ideal beden olarak görülen “ince ve uzun kadın” görünümünden ne denli uzaklaştırdıkları konusunda şişman ve kısa göründükleri gerekçesiyle başarısız bulunmakta ve ideal beden görünümüne yaklaştıkları zamanlarda tercihlerinin kendilerini “uzun ve ince” gösteriyor olduğu gerekçesiyle başarılı bulunarak ödüllendirilmektedir. Böylece, ideal olan beden konusundaki söylemlerle, modanın sadece bedeninin dışıyla değil bedeninin kendisiyle de ilgili olduğu da ortaya konmaktadır. Sözü geçen programlarda yarışmacıların söylemleri ve davranışları hem kültür hem de iktidar görüşleri tarafından da etkileniyor gibi görünmektedir. Şöyle ki, yarışmacılar bazen giysilerini sergileyerek kimliklerini ve ideal bedeni yansıtmada zaman zaman beden hatlarının veya toplum tarafından mahrem olarak nitelenen beden bölgelerinin dekolte ile gösterilmesi gibi durumlarda eleştirilebilmekte ve özellikle buna dikkat edildiği davranışsal olarak (program ekibi tarafından şal verilmesi gibi) da açıkça sergilenmektedir. Böylece kişiler ideal bedeninin nasıl olması gerektiği ve nasıl ideal görünebileceği konusundaki söylemleri ile ideal beden normlarını belirlemede ve meşrulaştırmaktadırlar.

Medyanın ideal beden algısı oluşturmadaki çabası her zaman açık bir şekilde olmayabilir. Bu durum, benzer görsellikte kadınların kullanılması gibi örtük şekillerde de gerçekleşebilir (Oğuz, 2005). Ayrıca, TV programlarında görülen ideal bedene sahip olan ve olmayan kadınların nitelendirildiği sıfatlar, bağlam içinde karşılaştıkları olaylar ve çevrelerinden gördükleri muameleler de örtük olarak veya alenen seyircilere ideal beden imgesini aşıyor görünmektedir. Cohen (1991) beden idelinde belirlenen normların sahip oldukları çeşitliliğinin (boy, kilo, ten rengi gibi) yanı sıra, değişkenliğinden de söz ederek (Coşkun, 2003’ten akt., Hamurcu ve diğer., 2015), güzellik standartlarının dönemsel hatta kültürel olarak farklılaşabilme (Diedrichs ve Lee, 2010) niteliğine de vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde Baudrillard (2012) da geçmişten günümüze çeşitli sınırlandırmalara, şekillendirmelere konu olmuş bir *nesne* olan bedeninin beğenisinde dönemsel farklılıklar görüldüğünü belirtmiştir. Örneğin, geçmişten günümüze Türk filmleri göz önüne getirildiğinde başrol oyuncularının git gide daha ince kadınlardan tercih edildiği açıkça fark edilmektedir. Yani, dönemsel olarak değişebilen beden idealleri çeşitli medya araçları ile dayatılmaya çalışılmaktadır. Böylece, medya üzerinden övülerek ideal olarak sunulan bedenler ve yerilerek kaçınılması gerekliliği vurgulanan ideale uzak bedenler kadınlar tarafından içselleştirilebilmektedir (Eşiyok-Sönmez, 2015). Örneğin dergilerde kullanılan modellerin, kadınların kendi beden imgelerine dair tutumlarını olumsuz yönde etkilediği çeşitli çalışmalarca ortaya konmuştur (Dittmar, 2009; Grabe Ward ve Hyde, 2008; Groesz, Levine, Murnen, 2002; Harper Tiggeman, 2008; Levine ve Chopman, 2011; Want ve Saiphoo 2016; Yamamiya, Cash, Melnyk, Posavac ve Posavac, 2005). Medya aracılığı ile sunulan imgeler kişilerin kendilerini modelle karşılaştırması ve modelin ideal bedenini içselleştirmesi sonrası kendi bedenini ideale uzak olarak nitelendirerek memnuniyetsizlik duymasına neden olmaktadır (Engeln-Madox, 2005). Genç kadınlarla yürütülen bir çalışmada dergilerdeki model resimlerini inceledikten sonra katılımcıların %47’si zayıflamayı düşündüğünü ve %69’u ise beden imajına dair tutumunun olumsuz yönde değiştiğini belirtmiştir (Field, Cheung, Wolf, Herzog, Gortmaker ve Coldtz, 1999). Ayrıca medyada ortalama veya ideale uzak bir beden görselinin, bireylerin kendi beden imgelerine olumlu yönde etkileyebildiğini gösterilmiştir (Diedrichs ve Lee 2010; Holmstorm, 2010).

Günümüzde ise, medyanın etkileri konusundaki bilinçlenme ile birlikte, kadınlar bu etkilerin farkında oldukları ve bu etkiye ciddi bir direniş göstereceklerini ortaya koydukları “beden olumlama hareketi” sosyal medyada hızla yayılmıştır (Kayış, 2017). Bu hareket genel hatlarıyla medya ve moda gibi etkenlerin kadın bedenini yaftalama ve idealize etme çabası karşısında, tüm bedenlerin kendi başarılarına ideal olduğunu ve beden üzerindeki söz hakkının da sadece bedenlerin sahipleri olan kadınlara ait olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Moda değişken doğası ile özellikle kadınların hem giysileri ile yansıttıkları kimliklerini hem de bedenleri ile ilgili algılarını sürekli manipüle etmektedir. Günlük yaşamda bireyler, medya aracılığı ile özellikle ideal beden şekli ile ilgili normlara açık veya örtük bir şekilde maruz kalabilmektedir. Televizyonda yayınlanan çeşitli moda programlarının da modanın ortaya koyduğu bu dinamiklerin bir aracısı olduğu düşünülmektedir. Bahsi geçen moda programlarına katılan kadınların kullanılan söy-

lemler aracılığı ile kimlikler inşa ettikleri ve aynı zamanda söylemleri belirli şekildeki bedenleri idealize etme amacı ile kullanabildikleri gözlemlenmektedir. Medyanın da dönemselsel olarak moda olan giysi ve aksesuarlar dışında ideal olarak sunduğu bedenler ile kadınların beden algısındaki etkin rolü çeşitli çalışmalarca da ortaya konmuştur. Kadınlar, medyanın kendisine malzeme edindiği kadın bedeni üzerine yapılan dayatmalardan çokça etkilenmektedir. Ancak, sosyal medyada başlayan ve hızla yayılan “beden olumlama hareketi” ile birlikte kadınlar özellikle bedenleri konusundaki medya tutusaklığına karşı çıkmaya başlamıştır.

Sonuç olarak, moda ve medya ortaklığı hem kadınların kimlik inşasında hem de bedenlerinde fazlasıyla söz sahibi gibi görünmektedir. Moda sadece teoride giysi ve aksesuarlar temelinde bir akımı temsil etmektedir. Ancak pratikte, sadece dönemselsel olarak değişen giysi ve aksesuarın değil ideal olan beden de belirleyicisi olmuştur. Ayrıca moda sunduğu nesnelere çeşitli birleşimleri ile bir kimlik üst kategorisi de oluşturabilmektedir. Giysi ve aksesuarlar bireylere adeta bir kimlik kataloğu sunuyormuş ve bu kataloğun kullanım kılavuzu ise medya ve özellikle de moda programlarının tekelindeymiş gibi görünmektedir. Alan yazın göstermektedir ki, herhangi bir medya türü aracılığı ile kadınlar ideal bedene sahip olma, modanın sundukları ile vadettiği çeşitli kimlikler inşa etmeleri konusunda bir baskı altına alınmıştır. Bu durum özellikle genç kızların hem giysi, aksesuarlar gibi metalara gereğinden çok daha fazla önem atfetmesi, hem de bedenlerinden ideal beden ölçülerine yakınlığı ölçüsünde memnun olmaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle, çeşitli çalışmalarla ortaya konmuş olan medyanın kadınlar üzerindeki dayatma gücünün kontrol edilmesi, kullanılan söylem ve görsellerin gözden geçirilerek denetlenmesi ve düzenlenmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Aslan, H. (2001). Beden imgesi ve yeme davranışı bozuklukları ile medya ilişkisi. *Düşünen Adam*, 14(1), 41-47.
- Bedük, N. (2009). *Gelenek, iktidar ilişkileri ve toplumsal cinsiyet temsillerinde melezleşme: Türk TV dizileri üzerine bir söylem analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Binay, A. (2010). Tüketim vasıtasıyla oluşturulan postmodern kimlikler. *Global Media Journal Turkish Edition*, 1(1), 17-29.
- Baudrillard, J. (2012). *Tüketim toplumu söylenceleri/ yapıları*. (H. Deliceçaylı ve F. Keskin, Çev.). (5.Basım). (Orijinal basım: 1970).Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Chung, S. (2013). Clothing as identity and gender in the merchant of venice. *IPEDR*, 68, 1-14.
- Cohen A. (1991). Body image in the person with a stoma. *Journal of Enterostomal Therapy* 18, 68-71.
- Crane, D. (2000). *Fashion and its social agendas: Class, gender, and identity in clothing*. University of Chicago Press: Chicago.
- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27, 99-117.
- Dittmar, H. (2009). How do “body perfect” ideals in the media have a negative impact on body image and behaviors? Factors and processes related to self and identity. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28, 1-8.
- Eke, N. P. (2013). *Bedene müdahalenin bir yolu olarak moda ve medyada sunulan beden algısı*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Engeln-Maddox, R. (2005). Cognitive responses to idealized media images of women: The relationship of social comparison and critical processing to body image disturbance in college women. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(8), 1114-1138.
- Eşiyok Sönmez, E. (2015). Tüketim nesnesi olarak kadın bedeninin inşasında estetik ürün reklamları: Cosmopolitan dergisi örneği. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 1131-1144.
- Evecen, A. (2015). Baudrillard'dan modern toplumlara özgü bir moda kavramı çözümlemesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(5): 216-226.
- Field, A. E., Cheung, L. Wolf, A. M., Herzog, D. B., Gortmaker, S. L. and Colditz, G. A. (1999). Exposure to the mass media and weight concerns among girls. *Pediatrics*, 103, e36-e36.
- Foucault, M. (2007). *Göz kamaştırıcı hayvan: İktidar, iktidarın gözü*. (I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları, Seçme Yazılar 4: İstanbul.
- Fouts, G. ve Burggraf, K. (1999). Television situation comedies: Female body images and verbal reinforcement. *Sex Roles*, 40, 473-481.
- Guy, A. ve Banim, M. (2000). Personal collections: Women's clothing use and identity. *Journal of Gender Studies*, 9(3), 313-327.
- Hamurcu, P., Öner, C., Telatar, B. ve Yeşildağ, Ş. (2015). Obez bireylerde benlik saygısı ve beden algısının değerlendirilmesi, *Türk Aile Hekimliği Dergisi* 19 (3),122 – 128.
- Harper, B. ve Tiggemann, M. (2008). The effect of thin ideal media images on women's self-objectification, mood, and body image, *Sex Roles*, 58(9), 649-657.
- Holmstrom, A. J. (2004). The effects of the media on body image: A meta-analysis. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 48(2),196-217.

- İstanbul Kadın ve Kadın Kuruluşları Derneği (İKADDER) (2013). Aile odaklı medya izleme ve değerlendirme projesi (AİLEMİZ-P). <http://www.ailemizprojesi.org/bu-tarz-programlar-bizim-degil/> Erişim tarihi:19 Ocak 2016.
- Kayış, E. (2017, 13 Şubat). Beden olumlama hareketi. [Blog yazısı]. Erişim tarihi: 27 Temmuz 2017, <https://catlakzemin.com/beden-olumlama-hareketi/>
- Kınak, G. (2012, Kasım). Sen Sustukça Bedenin Konuş(t)ur(ulur). *Skopbülten, 2012(Kasım)*. Erişim tarihi: 27 Aralık 2015, <https://www.e-skop.com/skopbulten/sen-sustukca-bedenin-konus-tur-ur/982>
- King, A. (2004). The prisoner of gender: foucault and the disciplining of the female body. *Journal of International Women's Studies, 5(2)*, 29-39.
- Lin, C. A. (1998). Uses of sex appeals in prime-time television commercials. *Sex Roles, 38(5-6)*, 461-475.
- Oğuz, G.Y. (2005). Bir güzellik miti olarak incelik ve kadınlarla ilgili beden imgesinin televizyonda sunumu. *Selçuk İletişim, 4(1)*, 31-37.
- Özaltın G. (2003). Beden imgesi değişimine yaklaşımlar. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Hemşirelik Dergisi, 51(8)*, 4-14.
- Stice E., Schupak-Neuberg E., Show H. E. and Stein, R. I. (1994). Relation of media exposure to eating disorder symptomatology: An examination of mediating mechanisms. *Journal of Abnormal Psychology, 103*, 836-840.
- TDK, (b.t.). *Moda*. <http://www.tdk.gov.tr>. Erişim tarihi: 20 Aralık 2015
- Vertanian, L. R., Giant, C. L. and Passino, R. M. (2001). Ally McBeal vs. Arnold Schwarzenegger: comparing mass media, interpersonal feedback and gender as predictors of satisfaction with body thinness and muscularity. *Social Behavior and Personality, 29 (7)*, 711-772.
- Want, S.C. and Saiphoo, A. (2017). Social comparisons with media images are cognitively inefficient even for women who say they feel pressure from the media. *Body Image, 20*,1–6.
- Yağlı, F. (2012). Görsel kültür ve görsel imajın bir inşa alanı olarak modanın endüstriyel büyüğü. 08-10 Ekim 2012 “1. Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu’nda sunulmuştur. [http://edergi.akdeniz.edu.tr/index.php/akdenizsanat/article/view File/457/383](http://edergi.akdeniz.edu.tr/index.php/akdenizsanat/article/view/File/457/383) . Erişim tarihi: 25 Aralık 2015.
- Yamamiya, Y., Cash, T. F., Melnyk, S. E., Posavac, H. D. and Posavac, S. S. (2005). Women’s exposure to thin-and-beautiful media images: Body image effects of media-ideal internalization and impact-reduction interventions. *Body Image, 2(1)*,74–80.
- Yavuz, S. (2015, 13 Mart). Moda programları gençleri olumsuz etkiliyor! *Milliyet*. Erişim tarihi: 25 Aralık 2015, <http://www.milliyet.com.tr/moda-programlari-gencleri-olumsuz-etkiliyor--pembenar-yazardetay-aile-2029168/>

Extended Abstract

Introduction

Fashion is not just a concept consisting of changing clothes and accessories; it also serves to generate labels shaping the norms of how to look like or feel, along which emerges the representation of women's identity. For instance, advertisements of many fashion brands include sentences about their products such as "It will unearth your inner sexy woman" or "It speaks to your wild-side" etc. Also, fashion puts an emphasis on the ideal body size by exhibiting clothes and accessories with tall and thin bodies. TV fashion shows Images about fashion reaching the large masses via kind of media (TV, magazine, web sites, etc.) addresses to women and affect them about how they can reflect their identity and have ideal body shape or show their body as ideal-like. Collaboration of media and fashion present women clothes, accessories, hair styles and more which is chosen as a favorite of the year. Nowadays, some shows started to televise about fashion on which women compete each other with their fashion style. The fashion competition shows' jury criticize women' choices of clothes and accessories and also their styles which is reflected by the choices. However the style which is criticized does not seem to just about appearance but also about identity. The jury when criticize a competitor says that kind of sentences: "You appear demure/pretty/crazy etc." and it means that the styles are not just representations of women' choices but also their identity. Also the other criticism of the jury is about competitors' body shape. If they look like nearly ideal (thin and tall body), they are rewarded with compliment and high points, otherwise they get severe criticism. The relationship between identity construction of women and fashion is not investigated much but it is much-discussed (Yağlı, 2012). The discussions emphasize that fashion make changes not on wardrops, but also identities (Guy ve Banim, 2000). Media also help fashion by presenting icons of ideal body, and affect women' body images. Therefore, it can be thought that there is a strong relationship between fashion, ideal body image and identity

Fashion

Fashion images which are communicated to individuals via different kinds of media tools (TV, websites, ads, etc.) are directed at women and it seems to be affecting them by serving cues with images about how they reflect the identity they should want, how they can have the ideal body or how they can achieve an ideal or almost ideal body. It is thought that fashion make change not only wardrobes but also identities (Guy and Banim, 2000). Although the relationship between fashion and women's identity is a issue that is discussed much, but investigated very few (Yağlı, 2012). Clothes and accessories became very important in terms of representation of body, identity, status and roles, but the importance has been pushed into the background with the globalization (Eke, 2013). Tungate (2006) verbalized impressively that purchased ones are not clothes or accessories but identities.

Ideal Body

Self-body perception begins with awareness of one's own body and lasts lifelong by comparing one's own body with others' (Özaltın, 2003). According to Grogan (1999), especially TV includes lots of stimuli about ideal body image and its effects seems to be inevitable (Oğuz, 2005; Aslan, 2001).). Lots of investigations showed that women thought thin body as an ideal, compare their body with the models on the media more than their environment (Aslan, 2001). Some of the studies revealed that the models which have ideal body, effect women's attribution of self-body image adversely (Groesz, Levine, Murnen, 2002; Yamamiya, Cash, Melnyk, Posavac ve Posavac, 2005; Grabe Ward ve Hyde, 2008; Harper Tiggeman, 2008; Dittmar 2009; Levineve Chopman, 2011; Want ve Saiphoo 2016). Also some researches show that using images of average body sized models change individuals' self-body image positively (Diedrichs ve Lee 2010; Holmstorm, 2010). On the other hand, Field and others (1999) showed that 47% of teenage participants reports that they want to lose weight and

69% of them report that their self-body image attitudes changed negatively after having been exposed to visual stimuli of thin models. Fashion can cause teenagers to over-estimate materialistic expectations such as clothes and accessories and affect their satisfaction about their own body thereby.

Result, Discussion and Suggestions

As a sum, corporation of media and fashion has a voice not only women's construction of their identities but also their body image. This case, can cause teenagers to overrate meta such as clothes and accessories and affect their body satisfaction via the meta. Therefore, the power of the media which has been demonstrated in more than one way should be controlled by observing and reorganizing narratives and images used by the media.